

Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ—Σ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1955

Ψυχολογία

600

5.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ανυφαντή

5

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Α.Α. ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

18132

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

1954

ΣΑΠΟΛΟΧΥΨ ΔΕΚΙΟΤΙ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Σ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ
Δ.Φ. ΒΟΗΘΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛ. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ

18132

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1955

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

1981

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ

Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ζωὴν του ἄλλοτε δοκιμάζει χαρὰν, λύπην, θανμασμών, ἀγανάκτησιν κλπ., ἄλλοτε σκέπτεται πῶς νὰ ἐξεύρη τὰ οἰκονομικὰ μέσα διὰ ν' ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας ἔχει· ἐνθουσιάζεται πρὸς τοῦτο πῶς εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἐξεύρη τὰ ἀναγκασιούντα χρήματα ἢ ἐπινοεῖ ἄλλους τρόπους καλυτέρας καὶ ταχυτέρας λύσεως τοῦ προβλήματός του τούτου.

Ὅττω γενῶνται εἰς τὴν ψυχὴν του διάφοροι καταστάσεις, διαφέροντα ἢ διαθέσεις, τὰς ὁποίας ἐκδηλῶνει διὰ λέξεων, κινήσεων, ἐνεργειῶν καὶ ἄλλων ἐκδηλώσεων ἢ γενικώτερον ἀντιδράσεων. Αἱ ἐκδηλώσεις καὶ τὰ φαινόμενα αὐτὰ, προερχόμενα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου ἢ, ὡς συνήθως λέγομεν, ἐκ τοῦ πνεύματος ἢ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὀνομάζονται ψυχικὰ φαινόμενα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα ἐκ τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος προερχόμενα (πέψους, κυκλοφορίας), τὰ ὁποῖα λέγονται φυσιολογικά, καὶ ἄλλα ἐν τῇ φύσει συμβαίνοντα (ἀστραπή, βροντή, βροχὴ κλπ.), τὰ ὁποῖα λέγονται φυσικὰ φαινόμενα.

Τὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου φαινόμενα καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τὰς ἰδικὰς του ἔχων ὅπ' ὄψει ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ μεταχειριζόμενος ἀντικειμενικὰς μεθόδους νὰ κατανοήσῃ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τῶν συνανθρώπων του, ὥστε νὰ ἔχη ἄνεσιν εἰς τὴν μετ' αὐτῶν ἀναστροφὴν του, ἐνῶ συγχρόνως διὰ τῆς προσπαθείας του αὐτῆς καὶ τὸν ἑαυτὸν του καλύτερον γνωρίζει καὶ ἰκανώτερος καθίσταται εἰς τὸν χειρισμὸν τῶν ἐκάστοτε παρουσιαζομένων πρὸς λύσιν προβλημάτων του.

Τὸν τρόπον τῆς τοιαύτης γνωριμίας τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διδάσκει ἡ ψυχολογία, ἡ ἐπιστήμη δηλ. ἡ ὁποία, ἐπὶ ἀντικειμενικῶν μεθόδων στηριζομένη, ἐρμηνεύει τὰ

ψυχικά φαινόμενα ἀνιχνεύουσα τὰ αἷτια τὰ ὁποῖα τὰ προ-
καλοῦν.

Ἄλλὰ τί εἶναι ψυχικά φαινόμενα; καὶ κατὰ τί ταῦτα διαφέρουν
τῶν φυσικῶν;

Ἄν συγκρίνωμεν τὰ ψυχικά φαινόμενα πρὸς τὰ φυσικά, βλέπομεν
ὅτι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἶναι ὅτι ταῦτα
μαρτυροῦν τὴν ἐσωτερικὴν ψυχικὴν ἡμῶν κατάστασιν,
ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ φυσικά, τὰ ὁποῖα συντελοῦνται ἀνεξαρτήτως πρὸς
τὴν παρουσίαν ἢ μὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκτὸς τῆς βασικῆς αὐτῆς δια-
φορᾶς τὰ ψυχικά φαινόμενα διακρίνονται τῶν φυσικῶν καὶ δι' ἄλλους
λόγους, μάλιστα δὲ διότι:

α) τὰ φυσικά φαινόμενα τελοῦνται ἐν χώρῳ, ἐνῶ τὰ ψυχικά εἶναι
ἀνεξάρτητα αὐτοῦ,

β) τὰ φυσικά φαινόμενα, ὡς π.χ. τὸ νεφελῶδες ἢ λαμπρὸν τῆς ἡμέ-
ρας, γεννῶνται εἰς ἡμᾶς ἐμμέσως διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἐνῶ τὰ ψυχικά
φαινόμενα, ὡς ὁ ἐνθουσιασμός, ἢ χαρὰ, ἢ λύπη, γεννῶνται ἀμέσως,
ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως αἰσθητηρίου τινός,

γ) τὰ φυσικά φαινόμενα, ὡς ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου, εἶναι
κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνεχῆ καὶ σταθερά, ἐνῶ τὰ ψυχικά διακόπτον-
ται ἢ ἐμφανίζονται ἐκάστοτε ὑπὸ διάφορον ἔντασιν,

δ) αἱ εἰκόνες τῶν διαφορῶν ἀντικειμένων, (τοῦ ἄνθους, τῆς πετα-
λούδας κλπ.), αἰτινες σχηματίζονται ἐντὸς ἡμῶν, δὲν εἶναι ἀντίγραφα
ἀποτυπούμενα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου διὰ τοῦ νευρικοῦ μας συστή-
ματος καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου. Δὲν εἶναι οὔτε ἐρεθίσματα φυσικά ἢ χημικά,
ἀλλ' εἶναι διάφορα τῆς ὕλης, πνευματικαὶ εἰκόνες,

Διὰ πάντας τοὺς λόγους τούτους τὰ ψυχικά φαινόμενα εἶναι ὅπως-
δήποτε ὅλως διάφορα τῶν φυσικῶν καὶ δὲν δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς
φυσικά. Πηγὴ τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος φαινομένων δὲν εἶναι ὕλικόν τι,
ὡς τὸ νευρικὸν σύστημα, ἀλλ' ἄλλη αἷτια πέραν τοῦ ἐγκεφάλου. Ἡ θέσις
ἐπομένως τοῦ νευρικοῦ συστήματος ὡς παραγωγοῦ αἷτίας καὶ γεννή-
τορος τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὡς ἡ φυσιολογικὴ ψυχολογία διδάσκει,
δὲν εὐσταθεῖ. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι «*Conditio sine qua non*» (ἐκ τῶν
ᾧ οὐκ ἄνευ), οὐχὶ ὁμως καὶ ἡ «*Causa efficiens*» (παραγωγὸς αἷ-
τία) τοῦ ψυχικοῦ βίου, ὅπως ἡ γραφὴ δὲν εἶναι προϊὼν τῆς γραφίδος,
οὐδὲ ἡ βολὴ προϊὼν τοῦ πιστολίου. Δέον ἄρα νὰ θεωρηθῇ ὁ ἐγκέφαλος
ὡς μέσον λειτουργίας τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων, οὐχὶ δὲ ὡς παρα-

γωγός δύναμις αὐτῶν. Ἡ πηγή καὶ ἡ αἰτία τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὡς περαιτέρω θὰ ἴδωμεν, εὐρίσκεται πέραν τῆς ὕλης τοῦ ἐγκεφάλου, καλεῖται δὲ αὕτη ψυχὴ ἢ πνεῦμα¹.

2. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Α. Σύντομος ἱστορία τῆς Ψυχολογίας. Ἡ ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (384—322), ὅστις διὰ τοῦ «περὶ ψυχῆς» ἔργου αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ «περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν» διευτύπωσε, ἐπὶ τῇ βάσει ἐξυδερκεστάτων παρατηρήσεων, ἀρχὰς καὶ ἀληθείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐπανέρχεται ἡ σημερινὴ ψυχολογία μετὰ πάροδον πολλῶν αἰώνων. Οὕτω π.χ. διευτύπωσε τὸ πρόβλημα τῆς ψυχικῆς ἐνότητος ἢ ὁλότητος, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Πλάτων² πρὸ αὐτοῦ ἐκήρυξεν, εἰπὼν ὅτι ὑπάρχει κοινὴ αἴσθησις, κοινὸν αἰσθητήριον, ὁ Νοῦς, ὅστις εἶναι τι σταθερῶς ἀναπτυσσόμενον καὶ ἐξελισσόμενον. Διὰ τοῦ κοινοῦ τούτου αἰσθητηρίου ὡς ἀπὸ ἀνωτάτης τιωσ ἀρχῆς διέπονται καὶ συνεχόνται τὰ ψυχολογικὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἄλλως θὰ ἦσαν ἀσύνδετα μετὰξὺ των καὶ ἄνευ σημασίας.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογίας συνέβαλε μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὁ Καρτέσιος (1580—1650) ἀναδιδάξας τὰ περὶ ψυχῆς ὡς ἀθλον οὐσίας τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλήθειαν ἣτις καὶ σήμερον ἰσχύει.

Τῆς ψυχολογίας ὡς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης θεμελιωταὶ ἐγένοντο ὁ Locke (Λόκ 1632—1704) καὶ ὁ Leibnitz (Λάιμπνιτς 1646—1716), βραδύτερον δὲ οἱ Ἄγγλοι Hartley (Χάρτλυ 1705—1757)

1. Ψυχὴν λέγοντες νοοῦμεν τὸ σύνολον γενικῶς α) τῶν ἐκ γενετῆς τάσεων, ἐνστικτῶν, ὁρμῶν, διαθέσεων, διαφερόντων καὶ τῶν εὐχαρίστων ἢ δυσαρέστων καταστάσεων μας, β) τῶν λειτουργιῶν τῆς προσοχῆς, τῆς μνήμης, φαντασίας, διανοήσεως, τὰς ὁποίας ἰδιαίτερος καλοῦμεν νοητικὰς ἢ πνευματικὰς λειτουργίας, καὶ γ) τὴν συνειδησιν, τὴν ἀπλήν ἀφύπνισιν τοῦ πνεύματος καὶ στροφὴν αὐτοῦ πρὸς ἐνέργειαν. Κατὰ ταῦτα ὁ ὅρος ψυχὴ εἶναι γενικώτερος, ὁ δὲ ὅρος πνεῦμα στενώτερος, περιλαμβάνων μόνον τὰς ἀνωτέρω πνευματικὰς λειτουργίας. Τὴν ἀνωτάτην δὲ περιοχὴν τοῦ πνεύματος καλοῦμεν «Λόγον ἢ Νοῦν», δι' οὗ, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης καθάρισε, «διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχὴ».

2. Πλάτωνος Θεαίτ. 148D. «Δεινὸν γάρ που, ὦ παῖ, εἰ πολλὰς τινας ἐν ἡμῖν, ὡσπερ ἐν Δουρείοις ἴπποις, ἐγκάθηνται αἰσθήσεις ἀλλὰ μὴ εἰς μίαν τινα ἰδέαν, εἴτε ψυχὴν, ἢ ὅ,τι δεῖ καλεῖν πάντα ταῦτα ζυνταίνει, ἢ διὰ τούτων οἷον ὀργάνων αἰσθανόμεθα ὅσα αἰσθητά».

καὶ *Pristley* (Πρίστλυ 1733—1804), εἰσηγηταὶ τῆς θεωρίας τοῦ συνειρμοῦ, τὴν ὁποίαν προήγαγον οἱ *Stewart* (Στιούαρτ 1753—1828) καὶ *Brown* (Μπράουν 1778—1820), ἰδρῶσαντες τὴν συνειρμικὴν ψυχολογίαν.

Διὰ τοῦ *Herbart* (Χέρμπαρτ 1776—1841) ἡ ψυχολογία λαμβάνει καθαρῶς ἐπιστημονικὴν μορφήν, γίνεταί δὲ ἡ βᾶσις τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

Τῇ ἐπιδράσει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διεμορφώθη βραδύτερον ἡ Πειραματικὴ ψυχολογία καὶ ἡ Ψυχοφυσικὴ διὰ τῶν *Müller* (Μύλλερ 1801—1858), *Helmholtz* (Χέλμχολτς 1821—1895), τοῦ *Weber* (Βέμπερ 1795—1878) καὶ τοῦ *Fechner* (Φέχνερ 1801—1887), ὅστις κατὰ τὸ 1860 ἐδημοσίευσεν τὸ ἔργον «Στοιχεῖα Ψυχοφυσικῆς», τέλος δὲ διὰ τοῦ μεγάλου ψυχολόγου *Wundt* (Βούντ 1832—1920), ὅστις τὸ 1876 ἐξέδωκε τὸ θεμελιῶδες ψυχολογικὸν σύγγραμμά του «Στοιχεῖα Πειραματικῆς Ψυχολογίας» καὶ ἴδρυσεν τὸ 1878 τὸ πρῶτον Ψυχολογικὸν Ἐργαστήριον ἐν Λειψία.

Ἐκτοτε ἡ ψυχολογία ἐδρῶτατα ἐκαλλιεργήθη καὶ εἰς ἄλλας χώρας τοῦ κόσμου, τὴν Ἐδρῶπην (Γαλλία, Γερμανία, Ἑλβετία κλπ.) διὰ τῶν *Binet* (Μπινε 1856—1911), *Jung* (Γιούγκ 1875—), *Claparède* (Κλαπαρέντ 1873—1940) κ.ἄ., εἰς τὴν Ἰαπωνίαν διὰ τοῦ *Ishihara* (Ἰσιχάρα) κ.ἄ., κατ' ἐξοχήν δὲ εἰς τὴν Ἀμερικὴν διὰ τῶν *James* (Τζέιμς 1842—1910), *Thorndike* (Θόρνταϊκ 1874—) καὶ ἰδίως διὰ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, παιδαγωγοῦ καὶ ψυχολόγου αὐτῆς *John Dewey* (Τζὼν Ντιουϊ 1860—1952), διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ψυχολογία ἐγένετο ἡ βᾶσις τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς ὄλης ἐν γένει ἀμερικανικῆς ζωῆς.

Ἡ καλλιέργεια τῆς ψυχολογίας ἐν Ἑλλάδι χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ὁπότε ἐδιδάχθη αὐτὴ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τῶν καθηγητῶν *X. Παπαδοπούλου* ἀπὸ τοῦ 1878, *Θ. Βορέα*, *N. Ἐξαρχοπούλου*, *Γ. Σακελλαρίου*, *Σπ. Καλλιάφα*, οἷτινες, πλὴν ἄλλων, συνέγραψαν καὶ πρωτότυπα ψυχολογικὰ συγγράμματα. Διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν συνέβαλον ἐπίσης καὶ οἱ *Γ. Παναγιωτίδης*, *X. Ἀνδρουτσος*. Εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τοῦ 1922 εἰσήχθησαν ἐν Ἑλλάδι πειραματικαὶ μέθοδοι ψυχολογίας ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ *Γ. Σακελλαρίου*, ὅστις ἐδημοσίευσεν τὸ 1922 τὴν πρώτην ἐλληνικὴν Ψυχολογίαν, τὴν Ψυχολογίαν τοῦ Παιδός.

Συστηματικώτερον ἔτι ἢ ἐπιστημονικὴ ψυχολογία ἐκαλλιεργήθη διὰ τῆς ιδρύσεως.

α) τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς, ιδρυθέντος τὸ 1923 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ν. Ἐξαρχοπούλου καὶ εὐρισκομένου νῦν ὑπὸ τῆν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Καλλιάρφα,

β) τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας ὑπὸ Γ. Σακελλαρίου (1925—1926) ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐσταθμίσθη ἡ πρώτη κλίμαξ πρὸς μέτρησιν τῆς εὐφυΐας ὑπὸ τοῦ ιδρυτοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου τούτου,

γ) τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπὸ Θ. Βορέα (1926), διευθυνομένου νῦν ὑπὸ Γ. Σακελλαρίου, βραδύτερον δὲ

δ) τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ὑπὸ Γ. Σακελλαρίου (1937).

Τὰ ἐργαστήρια ταῦτα τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης σημαντικῶς συνέβαλον εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογίας ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς διεξαγωγῆς πρωτοτύπων ἐρευνῶν, τῆς δημοσιεύσεως ψυχολογικῶν ἔργων ἀφορώτων εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς εἰς τὴν ἀγωγὴν, τὴν ὀρθὴν ἐπαγγελματικὴν κατεύθυνσιν τῶν νέων, τὴν ἐπιλογὴν καὶ κατάταξιν τῶν νεοσυλλέκτων εἰς τὸν στρατόν, τὸ ναυτικὸν καὶ δὴ τὴν ἀεροπορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ιδρύθη αὐτοτελὲς κέντρον ψυχολογικῶν ἐρευνῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Κέντρον Ἐρευνῶν Βασιλικῆς Ἀεροπορίας (ΚΕΒΑ).

Β. Κλάδοι τῆς Ψυχολογίας. Ἡ ψυχολογία, στοιχεῖα τῆς ὁποίας παρέχονται εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο, εἶναι μικρὸν μόνον τμήμα τῆς ἐπιστημονικῆς ψυχολογίας, ἢ ὅποια ἐπεκτείνει τὴν ἐρευνάν της ὄχι μόνον εἰς τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν ἀκρόμη, πολλὰ τῶν ὁποίων ποικιλοτρόπως ἀντιδρῶσιν εἰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Ὡστε ἡ ψυχολογία διακρίνεται εἰς ψυχολογίαν τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν.

Τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς διακρίνομεν τοὺς ἐξῆς κλάδους·

α) *Κανονικὴν ψυχολογίαν*, ἤτοι ψυχολογίαν τῶν ὁμαλῶν ἀνθρώπων καὶ

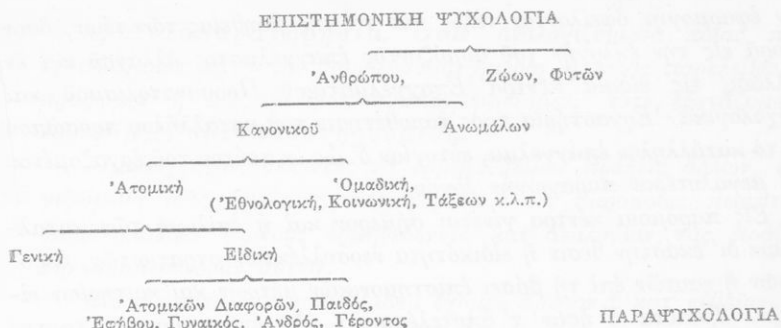
β) *Ψυχολογίαν τῶν ἀνωμάλων*. Αὕτη ἐξετάζει τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὴν ψυχοσύνθεσιν ἀτόμων ἀναπήρων πνευματικῶς ἢ σωματικῶς ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρα. Γενικότερον δὲ ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων αἱ ἐκδηλώσεις οὐσιαστικῶς διαφέρουσι τῶν ἐκδηλώσεων τῶν κανονικῶν ἀνθρώπων, προσπαθοῦσα νὰ ἀνεύρη καὶ τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης καταστάσεως αὐτῶν καὶ νὰ ὑποδείξῃ τρόπους θεραπείας αὐτῆς.

Ἡ Κανονικὴ ψυχολογία διακρίνεται περαιτέρω εἰς τὴν Ἀτομικὴν ψυχολογίαν, ἢ ὁποία ἐξετάζει τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου, καὶ τὴν Ὀμαδικὴν ψυχολογίαν, ἢ ὁποία ἐξετάζει τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέλους μιᾶς ὁμάδος, ὡς π.χ. τοῦ ἔθνους (Ἐθνολογικὴ ψυχολογία), τῆς κοινωρίας (Κοινωνικὴ ψυχολογία), τῶν κοινωνικῶν τάξεων (Ψυχολογία τῶν τάξεων) κλπ. Εἰς τὴν Ἀτομικὴν ψυχολογίαν ὑπάρχοντα ἐξ ἄλλου ἢ Γενικὴ ψυχολογία τοῦ ἐνηλίκου ἀνθρώπου, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς μελέτης παντὸς ἄλλου κλάδου, καὶ ἡ Εἰδική. Τῆς Εἰδικῆς ψυχολογίας κλάδοι εἶναι ἡ ψυχολογία τῶν Ἀτομικῶν διαφορῶν, ἢ ἀσχολουμένη μὲ τὴν διακρίβωσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ψυχικῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ἤτοι τοῦ χαρακτήρος, τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἐν γένει τρόπου ἐκδηλώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῶν κόσμου· ἐπίσης ἡ Ψυχολογία τοῦ Παιδός, ἢ ὁποία μελετᾷ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδίου, τὴν συμπεριφορὰν καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ μάθησις ἐπιδρῶσιν εἰς τὰς μορφὰς τῆς συμπεριφορᾶς αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐμφανίσεως ἰδιαίτερων λειτουργικῶν καὶ διαφερόντων, τὰ ὁποῖα διακρίνουσιν αὐτὸ σαφῶς ἀπὸ τοῦ ἐφήβου (ἡλικίας περίπου 13—20), τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὴν ἰδιαίτεραν ψυχοσύνθεσιν τοῦ ὁποίου ἐξετάζει ἡ Ψυχολογία τοῦ Ἐφήβου.

Τῆς Ἀτομικῆς ψυχολογίας κλάδοι εἶναι καὶ ἡ Ψυχολογία τῆς Γυναικός, τοῦ Ἄνδρος, τοῦ Γέροντος.

Τέλος κλάδος παρὰ τὴν ψυχολογίαν κείμενος καὶ μὴ εἰσέτι ἀνήκων εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ψυχολογίαν εἶναι ὁ ἀσχολούμενος εἰς ψυχικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως δὲν εἶναι πλήρως ἠρμηνευμένα, ὡς π.χ. ἡ τηλεπάθεια, ἡ τηλεκινησιὰ κλπ. Ὁ κλάδος οὗτος ὀνομάζεται Παραψυχολογία.

Οἱ κλάδοι τῆς ψυχολογίας σαφέστερον ἐμφαίνονται εἰς τὸ κατωτέρω διάγραμμα:

Γ. Ἀξία τῆς Ψυχολογίας. Ἡ ἀξία καὶ ἡ χρησιμότης τῆς ψυχολογίας σήμερον ἰδιαίτερος, ὅποτε αὕτη διὰ τῶν ἐφαρμογῶν τῆς κατέκτησε ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς, εἶναι μεγίστη, διότι ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδιαίτερος τῶν πνευματικῶν ἐξ αὐτῶν, δυναμένη νὰ ἔλθῃ ἐπίκουρος·

α) τῆς **Ἠθικῆς**, πρὸς καλυτέραν κατανοήσιν τῶν ἐλατηρίων τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κατὰ καιροῦς, χώρας καὶ λαοὺς κρατουσῶν ἠθικῶν ἀντιλήψεων,

β) τῆς **Λογικῆς**, διδάσκουσα πῶς ἀποκτᾶται ἡ γνῶσις καὶ πῶς δυνάμεθα ὀρθῶς σκεπτόμενοι νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν,

γ) τῆς **Κοινωνιολογίας**, πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν παθολογικῶν κενρίως φαινομένων τῆς κοινῶνίας (ἔγκλημα, πτωχεῖα κ.ἄ.) καὶ ἐπόδειξιν μέσων πρὸς θεραπείαν αὐτῶν,

δ) τῆς **Ἱατρικῆς**, κυρίως πρὸς διάγνωσιν καὶ θεραπείαν ἀσθενειῶν ὀφειλομένων εἰς ψυχολογικὰ αἷτια καὶ κατανοήσιν τῆς ψυχολογίας τῶν ἀσθενῶν ἐν γένει,

ε) τῆς **Φιλολογίας**, πρὸς περισσοτέραν ἐμβάθυνσιν καὶ καλυτέραν ἐρμηνείαν τῶν χαρακτήρων τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ἐλληνικῆς καὶ ξένης φιλολογίας,

ς) τῆς **Παιδαγωγικῆς** κατ' ἐξοχήν, τῆς ὁποίας ἡ πρόοδος ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰ διδάγματα καὶ τὰς ἐφαρμογὰς τῆς ψυχολογίας.

Εἰς τὴν ψυχολογίαν ὀφείλονται ἐπίσης καὶ αἱ πρόοδοι τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τοποθέτησιν καὶ ἐπιλογὴν τοῦ προσωπικοῦ των, τὴν διάθεσιν τῶν πρὸς πώλησιν ἐμπορευμάτων, τὴν ἔκθεσιν καὶ διαφήμισιν αὐτῶν κλπ. Εἰς τῆς ψυχολογίας

τὴν ἐφαρμογὴν ὀφείλονται τέλος καὶ τὰ τῆς βοήθειας τῶν νέων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀρμόζοντος ἐπαγγέλματος ἀλλαγῆς καὶ ἐν Ἑλλάδι, εἰς εἰδικὰ κέντρα Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ καὶ Ψυχολογικὰ Ἐργαστήρια πρὸς τοποθέτησιν τοῦ καταλλήλου προσώπου εἰς τὸ κατάλληλον ἐπάγγελμα, εὐτυχίαν δ' ὡς ἐκ τούτου τοῦ ἐργαζομένου καὶ μεγαλυτέραν παραγωγὴν ἔργου.

Εἰς παρόμοια κέντρα γίνεται σήμερον καὶ ἡ ἐπιλογή τῶν καταλλήλων δι' ἐκάστην θέσιν ἢ εἰδικότητα νεοσυλλέκτων στρατιωτῶν, ἀεροπόρων ἢ ναυτῶν ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστημονικῶν μέτρων καὶ κριτηρίων εἰδικῶν. Τοιαῦτα δ' ἦσαν τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐπιλογῆς καὶ κατατάξεως τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν ὁργάνωσιν τοῦ στρατοῦ, ὥστε δικαίως ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀμερικανικῆς ἀεροπορίας κατὰ τὸ 1945 ὅτι «εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτιμῆσῃ τις τὸν χρόνον, τὸ χρῆμα καὶ τὰς ψυχάς, τὰς ὁποίας ἔσωσεν ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ψυχολογίας κατὰ τὸν πόλεμον αὐτόν».

Διὰ τὴν χρησιμότητά της ταύτην ἡ ψυχολογία δικαίως ὠνομάσθη ἡ βᾶσις τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν.

3. ΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ἡ ἐπιστήμη, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς συμπεράσματα ἔχοντα κῶρος ἀντικειμενικόν, μεταχειρίζεται εἰς τὴν ἔρευνάν της μεθόδους ἐπιστημονικὰς, ἐκλέγουσα μάλιστα ἐκεῖνας ἐξ αὐτῶν, αἵτινες εἶναι καταλληλότεραι διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν προβλημάτων της καὶ ἀνάλογοι πρὸς τοὺς σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ἐκάστη ἐπιδιώκει.

Ἡ ψυχολογία πρὸς ἔρευναν τῶν ψυχικῶν φαινομένων παρατηρεῖ αὐτὰ ὡς μόνον τῶν φυσικῶς ἐμφανίζονται ἢ προκαλεῖ τεχνητῶς τὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν. Μεταχειρίζεται δηλ. δύο κυρίως μεθόδους, τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα.

1. Παρατήρησις. Παρατήρησις εἶναι ἡ στροφὴ τοῦ νοῦ πρὸς ἐξέτασιν φαινομένου τινός καὶ ἐρμηνείαν αὐτοῦ, ἢτοι εὗρεσιν τῶν αἰτίων καὶ ἀρχῶν, αἵτινες διέπουσιν αὐτό.

Τῆς παρατηρήσεως διακρίνομεν δύο εἶδη α) τὴν αὐτοπαρατηρησίαν, β) τὴν ἑτεροπαρατηρησίαν ἢ ἀντικειμενικὴν παρατήρησιν.

α) *Αὐτοπαρατηρησιὰ.* Ὄταν ἀναλογιζώμεθα ποίας πράξεις ἐξετελέσαμεν κατὰ τὴν διαρρέουσαν ἡμέραν ἢ ποίας παρελείψαμεν νὰ πράξωμεν ἢ πῶς γενικῶς συμπεριεφέρθημεν, τότε ἐξετάζομεν τὸν ἑαυτὸν μας, αὐτοπαρατηρούμεθα.

Ὅμοίως δταν, θέλοντες νὰ ἐρμηνεύσωμεν πράξεις ἄλλων, ἀναλογιζώμεθα πῶς ἡμεῖς συμπεριεφέρθημεν εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἐνδοσκοποῦμεν ἑαυτοὺς ἐρμηνεύοντες κατ' ἀναλογίαν τὰς πράξεις ἢ τὴν συμπεριφορὰν αὐτῶν.

Εἰς τ' ἀνωτέρω παραδείγματα ἔχομεν ἄμεσον ἢ κατ' εὐθείαν παρατήρησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν κόσμου, αὐτοπαρατηρησιάν, διὰ δύο διαφόρους σκοπούς, ἤτοι γνῶσιν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ μας ἀφ' ἐνός κατόπιν ἐνδοσκοπήσεως καὶ κριτικῆς τῶν ἰδίων ἡμῶν ἐκδηλώσεων καὶ πράξεων, καὶ τῶν ἄλλων ἀφ' ἑτέρου κατόπιν συγκρίσεως τῶν πράξεων καὶ ἐκδηλώσεων αὐτῶν πρὸς τὰς ἰδικὰς μας καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς αὐτάς. Ὡς ὅμως εἶναι φανερὸν ἡ αὐτοπαρατηρησιὰ ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ μας, τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων μας καὶ τῆς θέσεώς μας ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

β) *Ἐτεροπαρατηρησιὰ.* Εἶναι ἡ παρατήρησις τῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Γίνεται δὲ αὕτη κατ' ἄτομον ἢ καθ' ὁμάδας, ἅπαξ εἴτε κατὰ συνέχειαν κατὰ τὴν ἀθόρμητον τῶν παρατηρουμένων ἐκδήλωσιν, εἴτε συστηματικῶς ἐπὶ τῇ βάσει ἐνός σχεδίου.

Δυνάμεθα π.χ. νὰ παρατηρήσωμεν τοὺς μαθητὰς ἐνός σχολείου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σωματικὴν, τὴν διανοητικὴν, τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν ἐξέλιξιν κλπ. παρατηροῦντες τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῶν ἐν τῷ σχολείῳ, τῷ οἴκῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεθόδου ταύτης εἶναι ὅτι δὲν ἀπαιτεῖ συνήθως οὔτε ὄργανα οὔτε ἄμεσον συνεργασίαν ἐκ μέρους τοῦ ἐξεταζομένου ἀτόμου. Ἔχει ὅμως καὶ τὸ μειονέκτημα ὅτι συνάγομεν συμπεράσματα ἐμμέσως παρατηροῦντες τὰ ψυχικὰ φαινόμενα διὰ τῶν ἐκδηλώσεων μόνον, αἵτινες εἶναι ἄπλαϊ ἐνδείξεις τῆς καταστάσεως τῶν παρατηρουμένων.

II *Πειραματικαὶ μέθοδοι.* Ἐπειδὴ, πλὴν ἄλλων, τὰ πρὸς παρατήρησιν φαινόμενα δὲν παρουσιάζονται συνήθως, δταν ἡμεῖς θέλωμεν νὰ

Όμαδική παρατήρησης πύργων υπό σπουδαστών,

τὰ παρατηρήσωμεν, διὰ τοῦτο προκαλοῦμεν ἡμεῖς τὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως δυνάμεθα νὰ ἐλέγξωμεν π.χ. τὴν ἐπίδρασιν τοῦ καφέ ἐπὶ πνευματικῶς ἐργαζομένων ἀτόμων λαμβάνοντες δύο ἰσοδύναμους ομάδας, ὧν ἡ μία ἀτόμων μὴ χρησιμοποιοῦντων καφέ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας των, ἢ δ' ἄλλη χρησιμοποιοῦντων. Τοῦτο ἐπιτυγχάνομεν μετροῦντες τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὅποιον τὰ ἄτομα ἐκάστης ομάδος θὰ αἰσθανθῶσι κόπωσιν ἐκ τῆς ἐργασίας των, καὶ συγκρίνοντες τὸ ἔργον τῶν δύο ομάδων, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπομονώσωμεν τοὺς ἄλλους παράγοντας.

Ἡ ὑπὸ τεχνητοὺς ὄρους τοιαύτη παρατήρησις ψυχικοῦ τινος φαινομένου καλεῖται πείραμα.

Πειραμάτων ἔχομεν δύο εἶδη· α) τὰ τελούμενα δι' ὀργάνων, β) τὰ τελούμενα διὰ κριτηρίων ἢ τέστ. Εἶναι δὲ τὰ τέστ μέτρα ἀντικειμενικὰ ὑπὸ εἰδικῶν ἐπιστημόνων καταρτισθέντα καὶ ἐπαρκῆ πρὸς διάγνωσιν φυσιολογικῶν ἢ πνευματικῶν χαρακτηριστικῶν, ἰκανότητων, πνευματικῶν λειτουργιῶν κλπ.

Καὶ διὰ μὲν τῶν δι' ὀργάνων τελουμένων πειραμάτων ἐρευνῶνται ἀπλοῦστερα σχετικῶς ψυχικὰ φαινόμενα, ὅπως τὰ αἰσθήματα, ὁ χρόνος τῆς ἀντιδράσεως κλπ., ἐνῶ διὰ τῶν τέστ καὶ ἀπλοῦστερα ἀλλὰ καὶ συνθετώτερα φαινόμενα, ὡς ἡ εὐφροσύνη, ἡ βούλησις, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος κ.τ.δ.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν δι' ὀργάνων πειραματικὴν ἔρευναν ἐρευνᾶται ἐν μόνον ἄτομον. ἐνῶ κατὰ τὴν διὰ κριτηρίων καὶ ἐν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ὁμαδικῶς.

Τὰ δι' ὀργάνων πειράματα διεξάγονται εἰς τὸ ἐργαστήριον ἢ εἰς πληροῦντας τοὺς ὄρους τοῦ ἐργαστηρίου χώρους, ἐνῶ τὰ διὰ τῶν τέστ καὶ εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς ἐργαστᾶσια καὶ ὅπουδήποτε εἶναι ἀνάγκη.

Πλὴν τῶν μεθόδων τούτων, εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν γίνεται χρῆσις καὶ ἄλλων μεθόδων, ὡς εἶναι ἡ μέθοδος τῶν περιπτώσεων, τὸ ἐρωτηματολόγιον, ἡ ὑποκειμενικὴ ἐκτίμησις ἐνὸς φαινομένου παρὰ πολλῶν παρατηρητῶν καὶ ἄλλαι. X

Α Σ Κ Η Σ Ε Ι Σ

1. Ποῖον τὸ περιεχόμενον τῆς ψυχολογίας ;
2. Γράψατε μερικὰ προβλήματα, τὰ ὅποια θὰ ἠθέλετε νὰ σᾶς ἐρμηνεύσῃ ἡ ψυχολογία.

3. Είναι ταυτόσημα τὰ ψυχικὰ καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ;
4. Λέγεται ὅτι εἰς τὸ πείραμα ὁ ἐπιστήμων «θέτει ἐρώτημα εἰς τὴν φύσιν», εἶναι τοῦτο ἀληθές ;
5. Τίνες οἱ σπουδαιότεροι ἐπιστήμονες οἱ συμβαλόντες εἰς τὴν πρόοδον τῆς ψυχολογίας ἐν τῇ ξένη; ἐν Ἑλλάδι;
6. Ἀναφέρατε τίνες οἱ κλάδοι τῆς ψυχολογίας.
7. Συγκρίνατε τὴν χρησιμότητα τῆς ψυχολογίας πρὸς ἄλλων ἐπιστημῶν τὴν χρησιμότητα.
8. Ποῖα τὰ προτερήματα καὶ ποῖα τὰ ἐλαττώματα ἐκάστης τῶν μεθόδων τῆς ψυχολογίας ;

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΩΣ ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ ΚΑΙ ΑΙ ΨΥΧΙΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ

Τὰ ψυχικά φαινόμενα εἶναι ὡς εἶδομεν·

α) ἡ εὐαρέσκεια, δυσαρέσκεια, χαρά, λύπη, φόβος καὶ ἄλλα συναισθήματα,

β) ἡ ἀντίληψις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀναμνήσεις διαφόρων γεγονότων, σκέψεις καὶ κρίσεις περὶ τῆς ἀξίας των, ἔτι δὲ

γ) ὄρμαι, ἐπιθυμίαι, βουλευτικά ἐνέργειαι καταλήγουσαι εἰς πράξεις. Ταῦτα πάντα παλαιότερον ἐπεκράτησε νὰ διακρίνονται καὶ ν' ἀποδίδωνται ἀντιστοίχως εἰς τρεῖς διαφόρους καὶ ἀσχέτους πρὸς ἀλλήλας, ὡς ἐπιστεύετο, δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἤτοι τὸ συναισθηματικὸν (θυμοειδές), τὸ γνωστικὸν καὶ τὸ βουλευτικόν.

Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει εἰς τὴν πραγματικότητα· διότι, ὅταν ἐπιτελῶμεν μίαν πράξιν ἢ σκεπτώμεθα τὴν λύσιν ἐνὸς προβλήματος, τὰ φαινόμενα αὐτὰ καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἐξ ὧν ἀποτελοῦνται ταῦτα, δὲν χωρίζονται, ἀλλ' ἔχομεν καὶ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τὴν συνύπαρξιν καὶ ἀπὸ κοινῆς ἐνέργειαν, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ κατωτέρω παράδειγμα·

Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι μαθήτριά της πτωχῆ τῆς Α' τάξεως τοῦ γυμνασίου βλέπει τὰς συμμαθητρίδας της συγκεντρωμένας καὶ ζωνρῶς συζητούσας. Σπεύδει πρὸς αὐτάς καὶ ζητεῖ νὰ μάθῃ τί συμβαίνει. Πληροφορεῖται ὅτι ἡ καθηγήτριά των θ' ἀναθήσῃ εἰς συμμαθητρίδας της τὴν ἀπαγγελίαν ποιημάτων κατὰ τὴν Ἑθνικὴν ἑορτήν, καὶ αἰσθάνεται ἐπιθυμίαν καὶ αὕτη ν' ἀπαγγεῖλῃ ποιήμα τι, λαμβάνει δὲ τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν. Μὴ ἔχουσα ὅμως κατάλληλον φόρεμα ἐμφανίσεως, πιεζομένη δὲ ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης, ζητεῖ τοῦτο παρὰ τῶν πτωχῶν γονέων της,

οἵτινες ἀτυχῶς ἀδυνατοῦν νὰ παράσχωσι τὴν ἀξίαν τοῦ φορέματος. Ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς κόρης, ἡ ἀναπαράστασις τῆς εὐχαριστήσεως, ἦν θὰ ἔχῃ ἀπαγγέλλουσα καὶ αὐτὴ μὲ καινουργέες φόρεμα, δὲν ἀφήνουσιν αὐτὴν ἡσυχον. Σκέπτεται πῶς νὰ ἐργασθῇ ἡ ἰδίᾳ καὶ οἰκονομήσῃ τὰ χρήματα. Εὐρίσκει δὲ τέλος μίαν πιθανὴν λύσιν, νὰ μεταβῇ δηλ. καὶ νὰ ἐργασθῇ ἐπὶ 4 Σάββατα εἰς φιλικὸν κατάστημα. Φοβεῖται ὅμως μήπως οἱ γονεῖς τῆς δὲν ἐπιδοκιμάσωσι τὴν πρᾶξιν τῆς ταύτης, ἀγωνιᾷ ἐπὶ τῇ σκέψει ὅτι δύναται νὰ χάσῃ τὴν εὐκαιρίαν, τολμᾷ ὅμως καὶ ἀνακοινῶ τὴν ἀπόφασιν τῆς, λαμβάνει τὴν ἄδειαν, ἐργάζεται, κερδίζει τὰ χρήματα, ἀγοράζει τὸ φόρεμα καὶ ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ ἀκροατηρίου. ψ

Πῶς ἡ πρᾶξις αὕτη ἐπετελέσθη;

Ἄς παραστήσωμεν, σπουδῆς χάριν, διὰ διαγράμματος τὰς καταστάσεις καὶ ἐνεργείας ταύτας τῆς κόρης:

Ἡ κόρη εἰς τὸ Α εἶναι ἡσυχος ἀπασχολουμένη εἰς τὰ μαθήματά τῆς. Εἰς τὸ Β, ἀφυπνισθέντος τοῦ πνεύματός τῆς λόγῳ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, λαμβάνει συνείδησιν τῆς συγκεντρώσεως τῶν συμμαθητριῶν τῆς, σπύδει ἐκ περιεργείας πρὸς τὸν ἀκουόμενον θόρυβον καὶ ζητεῖ νὰ μάθῃ καὶ ἀντιληφθῇ περὶ τίνος πρόκειται. Ἡ εἶδησις περὶ ἀπαγγελίας ποιήματος γεννᾷ εἰς αὐτὴν τὴν ἄμωλλαν π ὅς τὰς συμμαθητρίδας τῆς, τὴν φιλοδοξίαν νὰ παρουσιασθῇ καὶ αὕτη πρὸ τοῦ κοινοῦ, συγχρόνως δὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο. Ἡ ἰδέα πόσον εὐτυχῆς θὰ ἦτο, ἐὰν τὸ ἐπετύγχανε, διαταράσσει τὸ θυμικόν τῆς Γ. Ὁ πόθος πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ φορέματος καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ θέτει τὴν μαθήτριαν εἰς σκέψεις. Συλλαμβάνει ὑποθέσεις καὶ σχέδια, ὑπολογίζει δυσκολίας Γ — Δ, λαμβάνει ἀπόφασιν Δ, ἀνακοινῶ αὐτὴν εἰς τοὺς γονεῖς τῆς Δ — Ε. Τέλος ἐργαζομένη οἰκονομεῖ τὰ χρήματα καὶ κερδίζει τὸ φόρεμα Ε — Ζ.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω πρᾶξιν ἔχομεν διαφόρους τὸ εἶδος καὶ συνεχόμενας πνευματικὰς λειτουργίας. Αἱ λειτουργίαι αὗται ἐπιτελοῦνται συνολικῶς καὶ ταυτοχρόνως ἢ κατ' ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα ἀπέχουσαι μεταξύ των, ὡς ἀπαντήσεις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐρέθισμα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἢ ἀφετηρία ὅλων τῶν λειτουργιῶν τούτων, διότι ἐξ αὐτοῦ προεκλήθησαν νέα ἐρεθίσματα ἐσωτερικά, ἐλατήρια καὶ τάσεις, αἵτινες κατευθυνόμεναι ὑπὸ ἐσωτερικῆς δυνάμεως τοῦ ἐγῶ ἢ τῆς προσωπικό-

τητος τῆς κόρης, προεκάλεσαν ἀλληλοδιαδόχως καὶ σχεδὸν ἀμέσως καταστάσεις καὶ ἀπαντήσεις, ὧν ἐκάστη προηγουμένη ἐχρησίμευσεν ὡς ἐρέθισμα τῆς ἐπομένης.

Οὕτως, ἵνα σχηματικῶς ὀμιλήσωμεν, εἰς τὸ Β, ἔνθα ἡ κόρη ἐστράφη πρὸς τὰς συμμαθητρίδας της λόγῳ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἔχομεν α) ἀκουστικὸν ἐρέθισμα ἢ αἴσθημα, β) λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως, ἥτοι ἀφύπνισιν τοῦ πνεύματος, γ) στροφὴν τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ ἐρέθισμα, ἵνα μελετήσῃ αὐτὸ (προσοχή), δ) ἀντίληψιν τῆς εἰδήσεως, ταυτοχρόνως δὲ ε) ἀναταραχὴν τοῦ ὅλου συναισθηματικοῦ κόσμου τῆς κόρης, ἕνεκα τῆς ὁποίας στ) γεννῶνται διαθέσεις καὶ τάσεις πρὸς ἐνέργειαν, ἥτοι διαφέρον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ζ) εἰς τὸ Γ καὶ Δ, ἐφ' ὅσον ἡ κόρη ἔχει ἐκ φύσεως τὴν ἱκανότητα νὰ εὐρίσκῃ λύσεις εἰς τὰ ἐκάστοτε παρουσιαζόμενα προβλήματα της, ἐφ' ὅσον τ.ἔ. εἶναι εὐφυῆς, συλλαμβάνει, η) ὡς ἐλέχθη, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ της σχέδια (φαντασία), θ) κρίνει καὶ ὑπολογίζει τὴν ὀρθότητα καὶ καταλληλότητά των (νόησις, κρίσεις, συλλογισμοί), ι) ἐπίσης, ἐφ' ὅσον τὰ ἐλατήρια τὰ ὄψοιεντα αὐτὴν πρὸς δρᾶσιν εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρά, ἡ κόρη ια) ἀποφασίζει (βούλησις) νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὰ σχέδιά της καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθοῦμενον. ✕

Εἰς τὴν ἀνωτέρω πρᾶξιν τῆς κόρης, καὶ γενικῶς εἰς πᾶσαν πρᾶξιν, ἔχομεν διαφόρους πνευματικὰς λειτουργίας, αἵτινες λόγῳ τῆς μαθήσεως, ἀσκήσεως καὶ πείρας τοῦ ἀτόμου συνεκφαίνονται καὶ συνεπιτελοῦνται, κατευθυνόμεναι εἰς τὴν συνεργασίαν ταύτην ὑπὸ δυνάμεώς τινος, τοῦ ἐγώ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι δηλ. τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐκδηλώσεις μιᾶς ἀδιαιρέτου καὶ ἀδιασπᾶστου ἀτομικότητος, τῆς προσωπικότητος, περὶ ἧς θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω.

Ἡ ἀλήθεια αὕτη τῆς ἐνόητος ἀνεγνωρίσθη εἰς πάντα ἐν γένει τὰ πεδία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης.

Εἰς τὴν Ἱατρικὴν π.χ. ἡ νόσος δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς ἀποτέλεσμα ἀνωμάλου λειτουργίας ἐνὸς ὄργάνου, ἀλλὰ σύμπτωμα ἐξασθενίσεως τοῦ ὅλου ψυχοφυσικοῦ ὀργανισμοῦ.

Παρὰ ταῦτα ὁμως ἡ ἐπὶ μέρους ἐξέτασις τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν εἶναι ἀπαραίτητος χάριν μεθοδικῆς μελέτης καὶ ἐπιστημονικῆς αὐτῶν γνώσεως, διότι διὰ τῆς ἀναλύσεως φωτίζεται ἡ συνοχὴ τῶν συνυφασμένων εἰς ἓν ὅλον πνευματικῶν λειτουργιῶν. Οὕτω πρὸς γνῶσιν

τῶν διαφόρων ἱκανοτήτων ἑνὸς ἀτόμου καὶ κατεύθυνσιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρμόζον ἐπάγγελμα εἶναι ἀπαραίτητος διὰ πρακτικούς λόγους ἢ ἀνάλυσις τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, ἢ ἐξέτασις μιᾶς ἐκάστης τῶν διὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἀπαιτουμένων ἱκανοτήτων του κεχωρισμένως.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

44

1. Διατί δὲν εὐσταθεῖ ἢ εἰς τρεῖς κατηγορίας διάκρισις τῶν ψυχικῶν φαινομένων ;
2. Πῶς δικαιολογεῖται ἡ ἀναλυτικὴ ἐξέτασις τοῦ πνεύματος ;
3. Πῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ πνεῦμα ἐργάζεται συνολικῶς ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟΝ

1. Ἔννοια τῆς συνειδήσεως. Συνειδησις εἶναι λέξις παραγομένη ἐκ τοῦ σύννοια καὶ σημαίνει πλήρη κατανόησιν, σαφῆ γνῶσιν, ἐπίγνωσιν ἐνὸς πράγματος, ὡς εἰς τὸ παράδειγμα· ἔχω συνείδησιν τοῦ τί πράττω, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀσυνειδήτως τ.ἔ. ἀνεπιγνώστως πράττειν.

Ἀπὸ ἠθικῆς ὄψεως ἀπόψεως συνειδησις εἶναι ὁ ἐν ἡμῖν ἠθικὸς νόμος. Ὁ πράττων συμφῶνως πρὸς αὐτόν, ὁ ἔχων δηλ. τὴν ἰκανότητα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἠθικὴν ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν πράξεώς τινος καὶ νὰ εἶναι εὐτυχῆς πράττων συμφῶνως πρὸς τὴν συνείδησίν του, νὰ αἰσθάνεται δ' ἐνοχὴν παραβαίνων τὰς ἐπιταγὰς τῆς, λέγομεν ὅτι ἔχει συνείδησιν, εἶναι εὐσυνειδητος. Ἀντιστρόφως ὁ παραβαίνων τὰς ἐπιταγὰς τῆς συνειδήσεως, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται ἐν αὐτῷ ἐνοχὴν, εἶναι ἀσυνειδητος. Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ ἔννοια τῆς συνειδήσεως ἀπὸ γλωσσικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως. Ἀλλὰ τίς ἡ ψυχολογικὴ ἔννοια αὐτῆς;

Καθημερινῶς ἐκτελοῦμεν διαφόρους πράξεις καὶ ἐνεργείας. Ἐγειρόμεθα τὸ πρωτὶ ἀπὸ τῆς κλίνης μας, πλυνόμεθα, ἐνδύομεθα, προσευχόμεθα, ἀναχωροῦμεν διὰ τὴν ἐργασίαν μας καὶ ἀρχίζομεν αὐτήν.

Καὶ ὅταν μὲν ἡ ἐργασία συνίσταται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὀρισμένων ὁμοιομόρφων κινήσεων, ὡς π.χ. ὁ χειρισμὸς μικροῦ πιεστηρίου, ἐργαζόμεθα, χωρὶς νὰ σταματῶμεν ἢ νὰ σκεπτῶμεθα, ἀσυνειδήτως, ἐκτὸς μόνον ἂν δυσκολία τις ἢ ἐμπόδιον παρουσιασθῇ, ὅπότε τὸ πνεῦμα ἀφυπνίζεται καὶ καταβάλλει προσπάθειαν νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν δυσκολίαν ἢ τὸ ἐμπόδιον. Ὅταν ὅμως ἡ ἐργασία μας εἶναι ὑπεύθυνος, ὅπότε ἀντιμετωπιζόμεν διαρκῶς νέας καταστάσεις καὶ προβλήματα, τὸ δὲ πνεῦμα εὐρίσκειται ὡς ἐκ τούτου ἐν διαρκεῖ ἐγρηγόρσει καταβάλλον προσπάθειαν προσαρμογῆς εἰς τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζόμενας νέας καταστάσεις, τότε ἐργαζόμεθα ἐνσυνειδήτως.

Εἰς τ' ἀνωτέρω παραδείγματα βλέπομεν ὅτι, ὅταν πράξις τις γίνεται ἐκ συνηθείας, δὲν ἔχομεν συνείδησιν αὐτῆς, ἀλλ' ἀσυνειδήτως καὶ

αυτομάτως αὕτη τελεῖται· ὅταν ὅμως νέον τι καὶ διάφορον παρουσιάζεται, τὸ ἀναπαυόμενον ἢ ἀλλαχοῦ ἀπησπολημένον πνεῦμα ἀφυπνίζεται καὶ ἐπιζητεῖ νὰ ὑπερπηδήσῃ τὸ ἐμπόδιον ἢ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὴν νέαν κατάστασιν. Συνειδήσις ἄρα εἶναι ἢ ἀφύπνισις τοῦ πνεύματος ἐνεργούντος πρὸς προσαρμογὴν εἰς τινὰ ἀνάγκην.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι εἰς τὰς καθ' ἑξίν τελουμένας πράξεις, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐξ ἐνστίκτου, τὰς ὑπαγορευομένας τ.ἔ. ἐκ τῆς ἀνάγκης πρὸς τροφήν, ἐπικοινωνίαν κλπ., δὲν ὑπάρχει ἀφύπνισις τοῦ πνεύματος, οὔτε στροφή αὐτοῦ πρὸς μελέτην αὐτῶν ἢ προσαρμογὴν εἰς αὐτάς.

Ἄλλὰ καὶ τῶν μὴ συνειδητῶν τούτων φαινομένων τὰ μακρὰν τοῦ ἀφυπνισθέντος πνεύματος εὐρισκόμενα καὶ ἀσαφῶς πως γινόμενα ἀντιληπτὰ λέγομεν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ ὑποσυνείδητον, ἐνῶ τὰ περισσότερον ἀπέχοντα ἢ πρὸ μακροῦ λησιμονηθέντα καὶ οὐδόλως γινόμενα ἀντιληπτὰ λέγομεν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ ἀσυνείδητον. Ὑπάρχουν ὅμως ἐξ ἄλλου ψυχικὰ στοιχεῖα εὐρισκόμενα πλησιέστατα πρὸς τὸ ἀφυπνισθὲν πνεῦμα, τὰ ὁποῖα δύνανται ἢ πρόκειται νὰ γίνουν συνειδητὰ ἢ μόλις παρεμερίσθησαν ὑπ' ἄλλων στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἔλαβον τὴν θέσιν των εἰς τὴν συνείδησιν. Ταῦτα λέγομεν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ προσυνείδητον.

Ἄλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ψυχικὸν φαινόμενον, π.χ. ἐμπειρία τις ἢ ἀνάμνησις, εἶναι δυνατὸν ἀλληλοδιαδόχως, ἄλλοτε μὲν νὰ εἶναι συνειδητὸν, ἄλλοτε δὲ ἀσυνείδητον.

2. Περιεχόμενον τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἐὰν ἐξετάσωμεν ὁποῖα ἀναλογία ὑφίσταται μεταξύ τῶν καθημερινῶν συνειδητῶν καὶ ἀσυνειδήτων ἐνεργειῶν καὶ ἐκδηλώσεων ἡμῶν, θὰ ἴδωμεν ὅτι μόνον τὸ 1/10 ἐξ αὐτῶν ἐκτελεῖται συνειδητῶς, ἐνῶ τὰ 9/10 ἔχουσι καταστῆ ἑξεις, ὅπως εἶναι ἢ ἑξὶς τῆς πλύσεως, ἐνδύσεως, φαγητοῦ, ὀμιλίας καὶ παντὸς εἶδους τοιαύτης ἐνεργείας. Ὅλοι αὐταὶ αἱ πράξεις ἦσαν ἄλλοτε συνειδηταὶ καὶ διὰ τῆς μαθήσεως, ἀγωγῆς καὶ ἀσκήσεως μετεβλήθησαν εἰς ἀσυνειδήτους.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καθ' ἑξίν γινόμενων πράξεων, ἀσυνειδητοὶ πιστεύεται ὅτι εἶναι καὶ αἱ παντοῖαι ἐμπειρίαι, αἵτινες εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν ποτὲ συνειδηταὶ ὡς ἀνάμνησις, ὡσαύτως δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἔμφυτοι διαθέσεις, ὄρμαι καὶ ἐπιθυμίαι, ἐφ' ὅσον αὐταὶ δὲν ἐκδηλοῦνται σαφῶς. Ταῦτα πάντα εἶναι ἀσυνειδήτα καὶ δρῶσι δυναμικῶς προκα-

λοῦντα διάφορα ψυχικά φαινόμενα, συναισθήματα, παραστάσεις και βουλητικά ἐνεργείας.

Ἰπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις τὸ ἀσυνειδήτον περιέχει περισσότερα και βασικώτερα ψυχικά στοιχεῖα, ἔχει μεγαλύτεραν δυναμικότητα και πρὸ παντὸς ἀποτελεῖ ἴδιον σύνολον ψυχικῶν ἐξεργασιῶν και λειτουργικῶν τῆς συνειδήσεως, διὰ τῆς ὁποίας δημιουργεῖται ἢ πρὸς τὰ ἔξω στροφή και ἀντίδρασις και προσαρμογὴ τοῦ ἀτόμου.

Κατὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ, ἐνιαῖόν τι οὔσα, συνίσταται ἐκ δύο κυρίως περιοχῶν, τῆς συνειδήσεως και τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἡ συνειδήσις δὲ και τὸ ἀσυνειδήτον (ὡς βεβαίως και τὸ ὑποσυνειδήτον) εὐρίσκονται ἐν συνεργασίᾳ, μολοντί δὲ ἔχουσιν ἀντιτιθεμένας ιδιότητες, συμπληροῦσιν ἄλληλα οὕτως ὥστε ὅ,τι ἑλλείπει ἀπὸ τὴν συνειδήσιν νὰ εὐρίσκεται και ἀντισταθμίζεται ὑπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου και ἀντιστροφῶς.

Τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως και τοῦ ἀσυνειδήτου διατελεῖ συνήθως ἐν τινι ἰσορροπίᾳ. Πλὴν πολλάκις ἐπέρχεται διατάραξις τῆς ἰσορροπίας ταύτης. Διότι τὰ στοιχεῖα τοῦ ὑποσυνειδήτου και ἀσυνειδήτου τείνουσι νὰ ἀνέρχωνται εἰς τὴν συνειδήσιν ἐκ διαφόρων αἰτίων, θυμοῦ λ.χ., μέθης ἢ συγκρούσεως συμφερόντων, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος διάφορος παρουσιάζεται ἀποκαλύπτων τὰς ἐνδομύχους ἐν τῷ ἀσυνειδήτῳ διαθέσεις του.

Σημειωτέον ὅτι πλήρης ὁμοφωνία περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀσυνειδήτου δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ψυχολόγων μηδὲ τῶν εἰδικῶς ἀσχολουμένων εἰς αὐτὴν—ψυχολόγων τοῦ Βάθους—ὧν κύριοι ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Freud, Adler, Jung.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τί εἶναι συνειδήσις ἀπὸ ἠθικῆς και ψυχολογικῆς ἀπόψεως ;
2. Διακρίνατε μεταξὺ συνειδήσεως, ὑποσυνειδήτου και ἀσυνειδήτου.
3. Δύνασθε νὰ ὀνομάσετε ψυχικά φαινόμενα ἀπολύτως συνειδητὰ και ἄλλα ἀπολύτως ὑποσυνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ ; Ναι ἢ ὄχι και διατί ;
4. Τίς ἡ σπονδαιότης τοῦ ἀσυνειδήτου ;
5. Πῶς και ὑπὸ ποίας συνθήκας ἀποκαλύπτει ὁ ἄνθρωπος τὸν πραγματικὸν ἑαυτὸν του ;

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

1. ΠΡΟΣΟΧΗ

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἶδομεν ὅτι πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ αἱ λειτουργίαι αὐτῶν συνεκφαίνονται καὶ ὁμοῦ συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν οἰασθῆποτε πράξεως ἢ σκέψεως πρὸς κατάρτισιν σχεδίου τινός. Τὸ σύνολον δὲ αὐτῶν ὀνομάσαμεν προσωπικότητα. Εἶδομεν ἐπίσης ὅτι συνολικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάσωμεν τὸν ψυχικὸν μας βίον καὶ τὰς ἐκδηλώσεις του. Διὰ πρακτικοὺς ὅμως λόγους εἵπομεν ὅτι θὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον μεμονωμένως αὐτάς, καὶ ἀκολουθῶς θὰ ἴδωμεν πῶς αὐταὶ ὁμοῦ συνεργοῦσιν εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ πῶς ἡ ὄλη τοῦ ἀνθρώπου προσωπικότης ὡς σύνολον ἀντιδρᾷ καὶ συμπεριφέρεται εἰς τὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἢ ἔσωθεν ἐνεργοῦντα ἐρεθίσματα.

Ἀρχίζομεν τὴν ἐξέτασιν ἀπὸ τὰς λειτουργίας ἐκεῖνας, αἵτινες συντελοῦσιν εἰς τὴν νόησιν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Ἴνα νοήσωμεν καὶ γνωρίσωμεν ἐν ἀντικείμενον, χρειάζεται πρῶτον νὰ προσέξωμεν εἰς αὐτό, νὰ παρατηρήσωμεν καὶ ἀντιληφθῶμεν αὐτὸ καὶ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἄλλας ὁμοίας πρὸς αὐτὸ ἐντυπώσεις καὶ γνώσεις μας, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ βοηθήσωσιν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου.

1. Ἐννοία τῆς προσοχῆς. Εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα τῆς μαθητρίας τὸ ἀκουστικὸν ἐρεθίσμα τοῦ θορύβου τῶν μαθητριῶν ἐπιφέρει τὴν στροφὴν τοῦ ὅλου πνεύματος αὐτῆς πρὸς τὸ μέρος ὅθεν ὁ θόρυβος, ἐξ οὗ αὕτη, λόγῳ τῶν ὑποκινούντων αὐτὴν ἐνστίκτων καὶ τοῦ φλέγοντος διαφέροντός της, ἀσχολεῖται μὲ νέον δι' ἑαυτὴν πρόβλημα καὶ ἀνάγκη, καὶ λέγομεν τότε ὅτι ἡ μαθήτρια αὕτη προσέχει εἰς αὐτό.

Εἰς τὸ παράγγελμα ἀξιωματικοῦ ἢ γυμναστοῦ «προσοχὴ» παρατηροῦμεν εἰς τοὺς στρατιώτας ἢ μαθητὰς προπαρασκευηὴν διαθέσεως καὶ προ-

θυμίας διά τι, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπαικολουθήσῃ, ἀποδιώξιν δὲ παντὸς ἄλλου ἐρεθίσματος καὶ στροφήν σύντονον τοῦ νοῦ ἔλου εἰς τὸ παράγγελλμα τοῦτο.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο παραδειγμάτων γίνεται φανερόν ὅτι προσοχὴ εἶναι στροφή τοῦ νοῦ πρὸς ἐρέθισμα καὶ προετοιμασία τοῦ ἔλου ψυχοφυσικοῦ ὄργανισμοῦ πρὸς σπουδὴν τοῦ ἀντικειμένου, ἐξ οὗ τὸ ἐρέθισμα προέρχεται.

Ἡ προσήλωσις αὕτη τοῦ νοῦ εἰς τὸ ὑπὸ μελέτην ἀντικείμενον συνεπάγεται ἀφαίρεσιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν στοιχείων τοῦ περιβάλλοντος, ἢ ὅποια εἶναι τόσον μεγαλυτέρα, ὅσον καὶ ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς.

Ἄλλὰ πόσα εἶναι τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ ὅποια θὰ ἡδύνατό τις ἐκάστοτε νὰ προσέξῃ, ὥστε νὰ γίνωσιν εἰς αὐτὸν ταῦτα συνειδητά; Ἐκ πειραματικῶν ἐρευνῶν εὐρέθη ὅτι παιδίον ἐξαστὲς ἀντιλαμβάνεται ἐκ πολλῶν παρουσιαζομένων στοιχείων μόνον δύο ἕως τρία, παιδίον δωδεκαετῆς τρία ἕως τέσσαρα, ἔφηβος 14 ἐτῶν πέντε, καὶ ἐνήλικος πέντε ἕως ὀκτώ.

2. Εἶδη προσοχῆς. Ἐὰν παιδίον ὀκταετῆς καὶ ἐνήλικος εἰσέλθωσιν εἰς δάσος τι ἢ τὸν Βασιλικὸν κῆπον, τὸ μὲν παιδίον προσελκύεται, προσέχει καὶ συζητεῖ περὶ παντός, ὅπερ βλέπει, ἀκούει ἢ ὀσφραίνεται, περὶ ὕλικῶν τ.ἔ. κατ' αἰσθησιν ἀντικειμένων. Ὁ ἐνήλικος ἐξ ἄλλου ἔχει μὲν συνειδησιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ, ἀφοσιώνεται ὅμως μᾶλλον εἰς σκέψεις, τὰς ὁποίας τοῦτο τῷ ὑποβάλλει.

Εἶναι δηλ. ἡ προσοχὴ, ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὰ ἀντικείμενα πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνεται, ὕλικῆς φύσεως ἢ κατ' αἰσθησιν καὶ πνευματικῆς φύσεως, ὡς εἶναι κατὰ μέγιστον μέρος ἡ προσοχὴ τοῦ ἐνήλικου. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν ὑφ' ἡμῶν καταβαλλομένην προσπάθειαν, ἐνεργητικὴ ἢ ἐκουσία καὶ παθητικὴ ἢ αὐθόρμητος. Ἐχομεν δ' ἐνεργητικὴν προσοχὴν, ἐφ' ὅσον καταβάλλομεν προσπάθειαν πρὸς συγκέντρωσιν, ὡς λ.χ. συμβαίνει κατὰ τὴν λύσιν ἐνὸς προβλήματος, αὐθόρμητον δέ, ὅταν, λόγῳ αἰφνιδίου κρότου διερχομένου π.χ. ἀεροπλάνου, στρεφώμεθα αὐθόρμητως πρὸς αὐτό.

3. Ἰδιότητες τῆς προσοχῆς. Ὅταν προσέχωμεν εἰς τι ἀντικείμενον, ἄλλοτε εἴμεθα ἐντονώτερον προσηλωμένοι εἰς αὐτὸ καὶ ἄλλοτε ἀσθενέστερον ἄλλοτε συγκρατοῦμεν ἐπὶ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον χρόνον τὴν προσοχὴν μας ἢ κατανέμομεν αὐτὴν προσέχοντες ταυτοχρόνως καὶ εἰς ἄλλα ἀντικείμενα.

Κατά ταῦτα εἰς τὴν προσοχὴν διακρίνομεν διαφόρους ιδιότητες. Αὗται εἶναι α) ἡ ἔντασις, ιδιότης καθ' ἣν, ὅταν εἴμεθα προσηλωμένοι εἰς ἀντικείμενόν τι καὶ σπουδάζωμεν αὐτό, δυσκόλως ἀποσπώμεθα ἀπὸ αὐτοῦ· οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἀφαίρεσις καὶ δὴ ἡ γνωστὴ τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων, ὡς τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους· (πρβλ. τὸ «Μὴ μου τοὺς κύκλους τάραττε»). Εἶναι δὲ ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν ἡ προσοχὴ ἄλλοτε μὲν ἰσχυρά, ἄλλοτε δὲ ἄτονος, συντελούσης εἰς τοῦτο καὶ τῆς εὐφυΐας,

β) διάχυσις ἢ διακύμανσις τῆς προσοχῆς, ὅταν ἀντιθέτως δὲν προσέχωμεν σταθερῶς, ἀλλ' εὐκόλως ἐκτρεπώμεθα τοῦ ἀντικείμενου αὐτῆς,

γ) ἔκτασις, ιδιότης ἐμφαινουσα τὸ ποσὸν τῶν στοιχείων, ἐφ' ἃ ἡ προσοχὴ δύναται νὰ ἐπεκταθῇ,

δ) κατανομή, καθ' ἣν τὸ ἄτομον κατανέμει ταυτοχρόνως τὴν προσοχὴν του εἰς πολλὰ, ὡς ὁ διευθυντῆς ὀρχήστρας. Οὕτως ἐλέγετο ὅτι ὁ Καῖσαρ ἠδύνατο ταυτοχρόνως νὰ ἀναγινώσκη σιγῇ καὶ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τέσσαρας ἕως ἑπτὰ γραφεῖς,

ε) διάρκεια, ἰκανότης δηλ. συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς εἰς ἀντικείμενόν τι ἐπὶ ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον χρόνον,

στ) εὐκίνησις ἢ εὐστροφία, ἢτοι ἡ εὐκολία ἢ δυσκολία, μεθ' ἧς κινεῖται ἀλληλοδιαδόχως ἡ προσοχὴ ἐξ ἀντικείμενου τινὸς εἰς ἄλλο, ὡς παρατηρεῖται εἰς τὴν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν κίνησιν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς σειρᾶς εἰς τὴν ἄλλην.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν προσοχὴν δὲν προσέχομεν εἰς ¹στρεχεῖα μεμονωμένα ἀλλ' εἰς σύνολα. Προκειμένου λ.χ. περὶ ἀναγνώσεως δὲν προσέχομεν εἰς ἕκαστον γράμμα χωριστά, ἀλλ' εἰς τὰς λέξεις ἢ φράσεις ἢ καὶ προτάσεις, διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει περισσότερον εἶναι ἡ σύλληψις τῆς ἐννοίας τοῦ ἀναγινωσκομένου, οὐχὶ δ' αἱ λέξεις καθ' ἑαυτάς, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὰ γράμματα. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι ὅσον περισσότερον εἶναι τις ἡσκημένος εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, τόσον μεγαλύτερα καὶ τὰ σύνολα, τὰ ὅποια συλλαμβάνει, τόσον δὲ μικρότερος καὶ ὁ χρόνος, τὸν ὁποῖον διαθέτει τις διὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἑνὸς τεμαχίου. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται ἄσκησις τῶν μαθητῶν εἰς τὰ σχολεῖα πρὸς σύλληψιν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρων στοιχείων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν.

4. Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν προσοχὴν. Οἱ ἄνθρωποι ἐνδιαφέρονται καὶ προσέχουν ἄλλοι μὲν εἰς ἀντικείμενα ὑλικά, ἄλλοι δ'

εἰς προβλήματα διανοητικά ἢ ἀναλύσεως ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας. Ἄλλοι ἐπίσης διαφέρουσι ὡς πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν ιδιοτήτων τῆς προσοχῆς. Ἄλλοι δηλ. συγκεντρῶνουν τὸν προσοχὴν τῶν εἰς μικρὸν ἀριθμὸν στοιχείων, εἰς ἓν ἀντικείμενον (ἄνθος λ.χ.) ἀφήνοντες τὰ λοιπὰ στοιχεῖα εἰς τὸ περιθώριον. Ἄλλοι ἀντιθέτως διαχέουσι τὴν προσοχὴν τῶν ἀφαιρούμενοι, διότι δὲν δύναται ἕνεκα τῆς διαχύσεως τῆς ἐνεργείας τῶν νὰ συγκεντρωθῶσι. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων εἰδῶν ἢ τύπων τῆς προσοχῆς εὐρίσκεται ὁ κατανέμων τύπος, ὅστις δύναται εἰς δύο ἢ καὶ περισσότερα στοιχεῖα ἢ ἀσχολίας νὰ ἀσχολῆται καὶ νὰ προσέχη. Ὅλαι δ' αἱ ιδιότητες τῆς προσοχῆς δύναται ν' ἀποβῶσι χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ἰδίᾳ δ' ἡ ἔντασις καὶ ἡ ἔκτασις τῆς προσοχῆς. Γνωρίζοντες τὸν τύπον τῆς προσοχῆς ἐνὸς ἀνθρώπου δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἓν κύριον γνώρισμα τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ.

Αἱ σπουδαῖαι αὗται διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ὑφίονται οὐχὶ εἰς τὴν προσοχὴν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν κατεύθυνσιν αὐτῆς ἐκ βαθυτέρων προσωπικῶν διαθέσεων, διαφερόντων, ἰδιαίτερων κλίσεων, ἐξ ἐνστικτοῦ τάσεων, αἵτινες εἰς διάφορον βαθμὸν ὑφίστανται εἰς ἕκαστον ἀνθρώπον. Τὸ διαφέρον δὲ τοῦτο καὶ ὁ τύπος τῆς προσοχῆς ἐκάστου ἀτόμου πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει, ὅταν θέλωμεν νὰ διαγνώσωμεν τὴν προσωπικότητά του.

2. ΔΙΑΦΕΡΟΝ

1. Ἔννοια. Διαφέρον εἶναι διαρκῆς προσοχή, διεγειρομένη ὑπὸ εὐαρέστου συναισθήματος πρὸς ἱκανοποίησιν ἀνάγκης τινὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅταν λέγωμεν «αἰσθάνομαι ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐργασίαν μου, διὰ τὴν μουσικὴν κλπ.», νοοῦμεν ὅτι μεταξὺ ἐμοῦ ὡς ὑποκειμένου καὶ τῆς μουσικῆς ὡς ἀντικειμένου ἔχει γεννηθῆ τοιαύτη σχέσις, ὥστε θεωρῶ τὴν μουσικὴν ἀναγκαίαν καὶ ἐπωφελεῖ πρὸς ἱκανοποίησιν ἐσωτερικῆς μου ἀνάγκης καὶ κινουμαι πρὸς πλήρωσιν αὐτῆς.

Τὸ διαφέρον γίνεται ἐλαττήριον βασικόν, τὸ ὁποῖον κινητοποιεῖ τὰς σκέψεις καὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπου δὲ ὑπάρχει διαφέρον, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ προσπάθεια καὶ αὐτενέργεια καὶ εὐχαρίστησις ἐκ τῆς ἐργασίας, ἐκεῖ καὶ αὐξήσις μαθήσεως. Καὶ τῶ ὄντι, ὅσῳκις ἐπιχειρήσωμεν νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν συμπεριφορὰν μας καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν κα-

τεύθουνσιν, ἣν ἔλαβεν ἡ σκέψις εἰς τина στιγμήν, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐπράξαμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐπειδὴ μᾶς ἐνδιαφέρει.

Ἄλλὰ τί συμβαίνει ὅταν πολλὰ ταυτοχρόνως διαφέροντα ἐμφανίζονται εἰς μίαν κατάστασιν ἢ ἐρέθισμα; Ἄναμφιβόλως θὰ γίνῃ ἐπιλογή μεταξύ τούτων καὶ θὰ ἐπικρατήσῃ τὸ ἰσχυρότερον, τὸ ἐντονώτερον διαφέρον.

Ἡ σημασία κατὰ ταῦτα τοῦ διαφέροντος εἶναι παμμεγίστη διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος, τὴν διδασκαλίαν ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τὴν ὅλην ἐπίδρασιν τοῦ διδασκάλου ἐπὶ τὸν μαθητὴν.

2. Εἶδη Διαφερόντων. Τὰ διαφέροντα διακρίνονται εἰς διανοητικά, κοινωνικά, θρησκευτικά, καλλιτεχνικά καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενα, τὰ καὶ εἰδικὰ καλούμενα, ὅλα εἶναι τὸ πρὸς ψυχικὴν ἀνεξαρτησίαν, τὸ πρὸς ἐκλογὴν ἐπαγγέλματος, τὸ πρὸς γάμον διαφέρον, τὸ πρὸς θρησκευτικὴν προσαρμογὴν, τὸ πρὸς ἐρμηναίαν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς διαφέρον.

Τὸ διαφέρον συνδέεται τὰ μέγιστα μετὰ τῆς προσοχῆς, δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἐνεργητικὴ προσοχὴ ἄνευ διαφέροντος. Διακρίνεται δὲ τὸ διαφέρον εἰς ἄμεσον καὶ ἔμμεσον. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαφέροντος καὶ τὸ τῆς προσοχῆς εἶναι ἀπ' ἀρχῆς τὸ αὐτό, ὡς π.χ. συμβαίνει, ὅταν τις ἐνδιαφερόμενος διὰ τὰ μαθηματικὰ προβλήματα μετὰ συντόνου προσοχῆς παρακολουθῇ αὐτά. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τοῦ ἔμμεσου διαφέροντος τὸ ἀντικείμενον τῆς προσοχῆς, ἂν καὶ διάφορον τοῦ γνησίου διαφέροντος, σχετίζεται μετ' αὐτοῦ λόγῳ ἐξαρτήσεως. Τοῦτο π.χ. συμβαίνει, ὅταν μαθητὴς τις μὴ ἔχων κλίσιν εἰς τὰ λατινικά, πιεζόμενος ὅμως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰς ἐξετάσεις του, συγκεντροῦται ἐνεργητικῶς εἰς αὐτά. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἄμεσον διαφέρον ἄνευ κοπῶσεως καὶ μετ' εὐχαριστήσεως ἀσχολεῖται καὶ προσέχει τὸ ἄτομον, ἐνῶ κατὰ τὸ ἔμμεσον λόγῳ τοῦ ὅτι ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ἐμπόδια προερχόμενα ἐξ ἀδιαφόρου ἀντικειμένου, μετὰ πολλοῦ κόπου.

Διὰ νὰ γεννηθῇ ὅμως διαφέρον, εἶναι ἀπαραίτητον τὸ πρόβλημα μετὰ τὸ ὅποιον τὸ ἄτομον ἀπασχολεῖται νὰ μὴ εἶναι οὔτε πολὺ δύσκολον, ἀλλ' οὔτε καὶ πολὺ εὐκολον. Ἄνευ ἀντιστάσεων, ἄνευ δυσκολιῶν τινων ἐνέργεια καὶ δὴ αὐτενέργεια δὲν καταβάλλεται. Ἄν ἀπ' ἐτέρου ἢ ἀντίστασις εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ ὑπερβάλλεται, τότε καὶ τὸ διαφέρον

παύεται εκδηλούμενον και ἡ προσπάθεια ἀπομένει ἄκαρπος, ἀποθάρρυνσις δ' ἐπέρχεται και, ὕπερ σπουδαιότερον, οὐδαμῶς ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀτόμου εὐνοεῖται. Ἡ μάθησις ἐπομένως, ὡς περαιτέρω ἐν οἰκείῳ κεφαλαίῳ ἐκτενέστερον πραγματευόμεθα, εἶναι τελειότερα, ὅταν ὑπάρχῃ διαφέρον και προθυμία ἐκ μέρους τοῦ σπουδαστοῦ, αἱ δὲ παρεμβαλλόμεναι κατ' αὐτὴν δυσκολίαι, ὅταν δὲν εἶναι ἀνυπέρβλητοι, ἐπιβοηθοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διαφέροντος, ἐπομένως δὲ και εἰς τὴν καλυτέραν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς μαθήσεως.

Α Σ Κ Η Σ Ε Ι Σ

1. Τίς ἡ σχέσις τῆς προσοχῆς πρὸς τὴν συνείδησιν ;
2. Ποία ἡ σχέσις τῆς προσοχῆς πρὸς τὸ διαφέρον ;
3. Διατί μαθητῆς τις ἐν τῇ τάξει, μολονότι δὲν κοιμάται, δὲν ἀκούει τί ἐν αὐτῇ λέγεται ;
4. Τίς ἡ σχέσις τοῦ διαφέροντος και τῆς καταβαλλομένης ὑπὸ μαθητοῦ τινος προσπαθείας πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος ;
5. Ποία ἡ σημασία τῆς προσοχῆς και τοῦ διαφέροντος διὰ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων ;
6. Κατὰ τί διαφέρον οἱ ἄνθρωποι ὡς πρὸς τὴν προσοχὴν ;
7. Πῶς δυνάμεθα ν' ἀναγνώσωμεν τάχιστα κείμενόν τι ;

1. ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

1. Ἔννοια τοῦ αἰσθήματος. Οἱ ἄνθρωποι καὶ πάντες οἱ ὀργανισμοὶ εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν διαρκῆ τοῦ περιβάλλοντος ἐπίδρασιν ἐρεθιζόμενοι ὑπὸ φυσικῆς ἐνεργείας (τοῦ φωτός, τῆς θερμότητος, τοῦ ψύχους κλπ.). Εἰς τὰ ἐρεθίσματα αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος ἀπαντᾷ, ἀντιδρᾷ, κατὰ διαφόρους τρόπους. Διὰ τῆς τοιαύτης ἀντιδράσεως ἐπισυμβαίνουν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ διάφοροι ἐντυπώσεις, καὶ ἐκ τούτου οὗτος ἐπιτελεῖ διαφόρους ἐνεργείας, κινήσεις ἢ, ὡς λέγομεν εἰς τὴν ψυχολογίαν, ἀντιδράσεις. Τινὲς τῶν ἀντιδράσεων τούτων, ὡς ἡ κλείσις τῶν βλεφάρων, ἕνεκα πτώσεως ἐπ' αὐτῶν ξένου ἀντικειμένου, ἐπιτελοῦνται ἀσυνειδήτως (ἀντανακλαστικὴ κίνησις). Ὅπου ὅμως ἀνάγκη τις ἢ πρόβλημα παρουσιάζεται, τότε αἱ ἀντιδράσεις ἐνεργοῦνται ἐνσυνειδήτως, διότι λειτουργεῖ ἡ συνειδήσις, ἀφυπνιζομένου τοῦ πνεύματος καὶ στρεφομένου πρὸς γνῶσιν καὶ ἱκανοποίησιν τῆς ἀνάγκης ταύτης.

Αἱ ὡς ἄνω σχηματιζόμεναι ἐν ἡμῖν ἐντυπώσεις ἢ δὲν προσαρμόζονται εἰς τὸ ἐξ οὗ προέρχονται ἐρέθισμα, εἶναι ἀκαθόριστοι, καὶ τότε ὀνομάζονται αἰσθήματα, ἢ τούναντίον προσαρμόζονται εἰς αὐτὸ καὶ τότε λέγονται ἀντιλήψεις, συνενούμεναι δ' ἐν ἡμῖν σχηματίζουσι τὰς παραστάσεις, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος κατωτέρω.

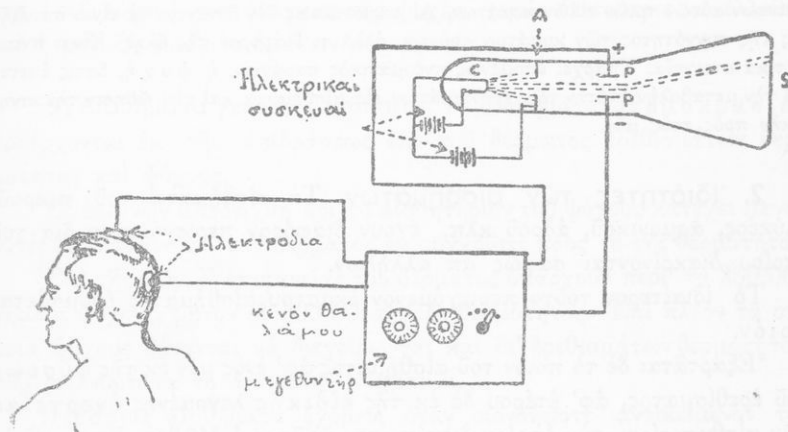
Τὰ αἷτια τὰ συντελοῦντα εἰς τὴν γένεσιν τοῦ αἰσθήματος λέγονται ἐρεθίσματα, διακρίνονται δὲ ταῦτα εἰς ἐξωτερικά, ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου προερχόμενα, καὶ ἐσωτερικά, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀνθρώπου προερχόμενα. Ἐπίσης εἰς ὁμόλογα ἐπιδρῶντα εἰς ἐν μόνον αἰσθητήριον, ὡς τὰ ἡχητικὰ κύματα εἰς τὸ οὖς, καὶ εἰς ἑτερόλογα ἐπιδρῶντα εἰς περισσότερα τοῦ ἐνὸς αἰσθητήρια, ὡς τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ, τῆς ἀφῆς κλπ.

Ἄλλὰ πῶς συντελεῖται ἡ μεταβολὴ αὕτη τῶν ἐρεθισμάτων εἰς αἰσθήματα ;

Εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην, κατὰ τὸν Ἀμερικανὸν ψυχολόγον

Morgan, επικουρούσι τὰ ἐσχάτως ἀνακαλυφθέντα ἐγκεφαλικά κύματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἀρχὴν τὴν εἰς τὰ νευρικά κέντρα τῆς φαιῆς οὐσίας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ· παράγονται δὲ συνεχῶς, ἀνεξαρτήτως τῶν προβαλλομένων ἔσωθεν ἢ ἐξῶθεν ἐρεθισμάτων.

Ἡ συνεχὴς αὕτη ρυθμικὴ ἐνέργεια παρέχει βᾶσιν ἢ πηγὴν ἐρεθιστικότητος, ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς παράγων ἐπιλογῆς τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀνθρώπου προερχομένων ἐρεθισμάτων.

Ἐγγραφή τῶν ρυθμικῶν κυμάτων τοῦ ἐγκεφάλου
(ἠλεκτρεγκεφαλογράμματα).

Οὕτως ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι, ὡς πρότερον ἐπιστεύετο, εἶδος ἀδρανῶν κέντρου, τὸ ὁποῖον διεγείρεται μόνον διὰ τῆς ἐπενεργείας ἐρεθισματος τινὸς ἔσωθεν ἢ ἐξῶθεν προερχομένου.

Σημείωσις. Τῶν ρυθμικῶν τούτων κυμάνσεων διακρίνομεν 3 εἶδη: α) βραδέα, β) ταχέα καὶ γ) ταχύτερα μὴ πάντοτε ὑπάρχοντα. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφήν τῶν κυμάτων τούτων ὑπάρχουν διαφοραὶ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος ἐκάστου ἀτόμου, ἦτοι τὴν συναισθηματικὴν αὐτοῦ σταθερότητα, τὴν διαγωγὴν καὶ ἄλλα βασικά χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλοῦμεν περαιτέρω. Καταστάσεις ἀνησυχίας, συναισθηματικὰ διεγέρσεις κλπ. τείνουσιν εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς συχνότητος τοῦ ρυθμοῦ αὐτῶν, ἐπιφέρουσαι τελείαν ἐξαφάνισιν ἢ πλήρη ἀρρυθμίαν. Ὡσαύτως ἐντατικὴ διανοητικὴ προσπάθεια καταβιβάζει τὸν ρυθμὸν αὐτῶν, ὅπερ σημαίνει,

κατά τὸν Morgan, ὅτι τὰ ἐγκεφαλικά κύματα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς ψυχικὰς λειτουργίας.

Δὲν πρέπει ὁμως νὰ ὑποτεθῇ, ὡς τινες ἐνόμισαν, ὅτι αἱ ἐξ ἐρεθισμάτων προκαλούμεναι νευρικά διεγέρσεις, ὅταν φθάνουν τὰ ἐγκεφαλικά κέντρα, συναντῶσι τὰ κύματα αὐτὰ καὶ ἐκ τῆς συναντήσεως ταύτης γίνεται κινητικὴ τις ὄθησις πρὸς τοὺς μῦς, διότι ἡ εὐκόλος αὕτη ὑπόθεσις δὲν ἐρμηνεύει μῆτε πῶς ἐμφανίζονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, καὶ δὴ αἱ ἀνώτεροι πνευματικαὶ λειτουργίαι, προσοχή, μνήμη, φαντασία κλπ., μῆτε πῶς συνδέονται (συνείρονται) αἱ σχηματιζόμεναι εἰκόνες (παραστάσεις) τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, μῆτε πῶς συνολικῶς ὁ ὅλος ἐγκέφαλος λειτουργεῖ, μῆτε ὅτι αἱ σχηματιζόμεναι παραστάσεις εἶναι διάφορον τι τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀνακαλυφθέντων αὐτῶν τριῶν εἰδῶν κυμάτων. Αἱ παραστάσεις δὲν δύνανται νὰ εἶναι σπινθηροειδῆς τῆς συχνότητος τῶν κυμάτων τούτων, ἀλλὰ τι διάφορον τῆς ὕλης. Εἶναι πνευματικὰ στοιχεῖα. Ὑπάρχει ἐπομένως πνευματικὸς παράγων, ἡ ψυχή, ὅστις ἐπιτελεῖ τὴν μεταβολὴν ταύτην τῶν ἐρεθισμάτων εἰς αἰσθήματα καὶ τὴν ὄθησιν τὴν κινητικὴν πρὸς τοὺς μῦς.

2. Ἰδιότητες τῶν αἰσθημάτων. Τὰ αἰσθήματα τοῦ πικροῦ, γλυκοῦ, ἀρμονικοῦ, ἀδρῶ κλπ. ἔχουν διάφορον περιεχόμενον διὰ τοῦ ὁποίου διακρίνονται σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων.

Τὸ ἰδιαιτέρον τοῦτο περιεχόμενον ἐκάστου αἰσθήματος ὀνομάζεται ποῖον.

Ἐξαρτᾶται δὲ τὸ ποῖον τοῦ αἰσθήματος ἀπ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐρεθίσματος, ἀπ' ἐτέρου δὲ ἐκ τῆς εἰδικῆς λεγομένης ἐνεργείας τῶν αἰσθητηρίων, τὴν ὁποῖαν διετύπωσεν πρῶτος ὁ Müller. Κατ' αὐτὴν διάφορα ἐρεθίσματα, ὅπως π.χ. φῶς, πίεσις, ἠλεκτρικὸν ρεύμα, ὅταν ἐπιδρῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αἰσθητηρίου, παράγουν ἀείποτε τὰ αὐτὰ κατὰ ποῖον αἰσθήματα, ἀντιστρόφως δὲ τὸ αὐτὸ ἐρέθισμα ἐπὶ διάφορα αἰσθητήρια ἐπιδρῶν παράγει αἰσθήματα διάφορα κατὰ ποῖον.

Ἄλλὰ καὶ τὰ αὐτὰ κατὰ ποῖον αἰσθήματα εἶναι πολλῶν διαφόρων ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ζωηρότητος αὐτῶν. Τὸ ἀκουστικὸν π.χ. αἰσθηματὸ παραγόμενον ἐκ τῆς πτώσεως τῶν ὑδάτων καταρράχτου εἶναι ἐντονώτερον τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον παράγεται ἐκ τοῦ παφλασμοῦ τῶν κυμάτων. Ὁ βαθμὸς οὗτος τῆς ζωηρότητος τοῦ αἰσθήματος καλεῖται ἔντασις ἢ ἰσχὺς τοῦ αἰσθήματος. ⊗

3. Εἶδη αἰσθημάτων. Αἱ μέχρι σήμερον γνωσταὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην αἰσθήσεις εἶναι ἔνδεκα τὸν ἀριθμὸν, αἱ κάτωθι:

Ἡ ἀφή, καλουμένη καὶ κοινὴ ἢ γενικὴ αἰσθησις, εἰς τὴν ὁποῖαν

υπάγονται αἱ αἰσθήσεις τοῦ δέρματος, ἤτοι τῆς πίεσεως, θερμοκρασίας καὶ πόνου, καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ αἰσθήσεις, ἤτοι ἡ ὀργανική, ἡ τῆς κινήσεως καὶ ἡ τῆς ἰσορροπίας. Αἱ λοιπαὶ εἶναι αἱ γνωσταὶ αἰσθήσεις τῆς γεύσεως, τῆς ὀσφρήσεως, τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὀράσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω αἰσθήσεων ἡ μὲν γεῦσις, ὀσφρησις καὶ γενικὴ αἰσθησις ἐξυπηρετοῦσι κυρίως τὴν θρέψιν καὶ αὐξήσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν τοῦ σώματος, ἐνῶ ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή, συνεπικουρούσης καὶ τῆς γλώσσης (τοῦ λόγου), τὰς ἀνάγκας τῆς ψυχῆς, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐλλείπῃ καὶ ἡ μεταξὺ τῶν δύο ομάδων συνεργασία.

α) Αἰσθήματα γενικῆς αἰσθήσεως. Τὰ αἰσθήματα θερμοκρασίας προέρχονται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ δέρματος ἐρεθισμάτων θερμότητος καὶ ψύχους.

Ἐξ ἐρευνῶν ἀπεδείχθη ὅτι τὸ αἰσθητήριον τοῦ ψύχους κατέχει μεγαλύτεραν ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ δέρματος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ τῆς θερμότητος.

Ἐπὶ τῆς ὄλης δ' ἐπιφανείας τοῦ δέρματος ὑπάρχουν περὶ τὰ 250.000 σημεῖα ψύχους, μόνον δὲ 30.000 σημεῖα θερμότητος. Ἐπὶ πλεόν τὰ σημεῖα ψύχους δύνανται νὰ διεγείρωνται καὶ δι' ἐρεθισμάτων θερμότητος, ἐνῶ σπανιότατα τὸ ἀντίθετον συμβαίνει.

Πίεσεως αἰσθήματα ἔχομεν, ὅταν οἰονδήποτε ἀντικείμενον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ δέρματος ἡμῶν δι' ἐπαφῆς πρὸς αὐτό, εἶναι δηλ. αἰσθήματα πίεσεως τὰ γεννώμενα ἐν ἡμῖν διὰ τῆς δι' ἐπαφῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ δέρματος παντοίων ἀντικειμένων.

Διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης μαθαίνομεν ἂν τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι λεῖα ἢ τραχέα, μαλακὰ ἢ σκληρά, ὁμαλὰ ἢ ἀνώμαλα, λαμβάνομεν δὲ γνῶσιν καὶ τοῦ σχήματος αὐτῶν, τοῦ βάρους, τοῦ μεγέθους ταν καὶ ἄλλων ἰδιοτήτων.

Καὶ τῆς αἰσθήσεως ταύτης τὰ αἰσθητήρια νεῦρα εὐρίσκονται εἰς τὸ δέρμα, προσέτι δὲ καὶ εἰς τὸν βλεννογόνον τοῦ στόματος, τὸν φάρυγγα, τὰς ῥινικὰς κοιλότητας, τὸν ἀκουστικὸν πόρον καὶ ἄλλα μέρη.

Ἄλλ' ἡ πίεσις δὲν εἶναι αἰσθητὴ εἰς ὅλην τὴν ἐπιφανείαν τοῦ δέρματος, εἰ μὴ μόνον εἰς ὠρισμένα χωρία, τὰ λεγόμενα ἀπτικά, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγουσιν εἰδικὰ τῆς πίεσεως νεῦρα.

Ἡ δ' ἐντασις τῶν αἰσθημάτων πίεσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐντάσεως τῶν ἐρεθισμάτων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς πιεζομένης ἐπιφανείας, οὕσα

ισχυροτέρα ἐπὶ μικρᾶς ἐπιφανείας, ὡς καὶ ἐκ τῆς διαφόρου αἰσθητικότητος τῆς πιεζομένης ἐπιφανείας.

Πόνου αἰσθήματα γεννῶνται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ἐρεθισμάτων ἐπὶ τοῦ δέρματος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων. Ὁ ὀλίκος ἀριθμὸς τῶν σημείων τοῦ πόνου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δέρματος ὑπελογίσθη εἰς 2-4 ἑκατμ., ἤτοι κατὰ μ.β. εἰς 100 καθ' ἕκαστον κ. ἑκατμ.

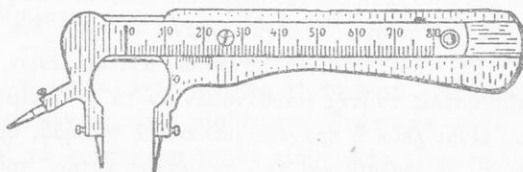
Ὅργανα τῆς αἰσθήσεως τοῦ πόνου θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ Frey αἰ μεταξὺ τῶν ἐπιθηλιακῶν κυττάρων ἐλεύθεραι ἀπολήξεις τῶν νεύρων τοῦ δέρματος.

Ὁ ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων παραγόμενος πόνος εἶναι ὀξύτερος ἐπὶ παθολογικῶν καταστάσεων.

Διακρίνομεν δὲ καυστικὸν πόνον, νύσσοντα, τέμνοντα, ἀμβλὺν καὶ ἄλλα εἶδη.

Ἡ ἔντασις τοῦ πόνου εἶνε διάφορος εἰς τὰ διάφορα ἄτομα, ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς διεγερσιμότητος τῶν αἰσθητικῶν νεύρων, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐρεθιζομένων νευρικῶν ἰνῶν καὶ ἄλλων ὄρων. Ἡ προσδοκία καὶ ἡ προσοχή ἐπιτείνουσιν αὐτόν, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ διάρκεια.

Τὴν ἐπὶ τοῦ δέρματος θέσιν τῶν ἀνωτέρω σημείων (τοπικὰ ὄρια) δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν διὰ τῶν αἰσθησιόμετρων, σπουδαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι τοῦ Frey καὶ τοῦ Spearman.

Αἰσθησιόμετρον.

Αἱ αἰσθήσεις τοῦ δέρματος εἶναι σπουδαιόταται διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι δι' αὐτῶν λαμβάνομεν γνῶσιν διαφόρων καταστάσεων τοῦ ἰδίου ἡμῶν σώματος, ὡς καὶ τοῦ ἐκτὸς ἡμῶν κόσμου. Συμπληροῦσι δὲ αἱ αἰσθήσεις αὗται τὰς λοιπὰς, διότι δι' αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ μανθάνῃ πλείστας ιδιότητας τῶν πραγμάτων, ὧν ἀτελεῖ θὰ εἶχε γνῶσιν ἀντιλαμβανόμενος αὐτὰ διὰ τῶν ἄλλων μόνον αἰσθήσεων.

Ὅργανικὰ αἰσθήματα εἶναι: α) τὰ αἰσθήματα τῆς πείνης, δίψης, κυκλοφορίας, ἀναπνοῆς καὶ ἄλλα σχέσιν ἔχοντα μετὰ τὴν συν-

τήρησιν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, β) τὰ γενικῆς εὐεξίας καὶ καχεξίας τοῦ σώματος.

Τὰ αἰσθήματα ταῦτα γίνονται ἀντιληπτά οὐχὶ δι' ἰδίων αἰσθητηρίων ὀργάνων, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεταβολισμοῦ (ἀφομοιώσεως), κατασκευῆς τουτέστι χημικῶν ἐνώσεων πρὸς διατήρησιν τοῦ ὀργανισμοῦ, εἶναι δὲ σπουδαιότατα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς.

Κινητικὰ αἰσθήματα εἶναι τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς κάμψεως καὶ τάσεως τῶν μυῶν, τῶν τενόντων καὶ τῶν ἀρθρώσεων, ἢ ὅποια ἀκολουθεῖ εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ὅλου σώματος (βάδισμα) ἢ μερῶν αὐτοῦ (κινήσεις τῶν βλεφάρων καὶ βολβῶν τῶν ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν, τῶν σιαγόνων κατὰ τὴν μάσησιν, τῶν δακτύλων κατὰ τὴν σύλληψιν ἀντικειμένων κλπ.).

Τῶν αἰσθημάτων τούτων λαμβάνομεν γνῶσιν διὰ τῶν αἰσθητικῶν νεύρων, τὰ ὅποια ἀπολήγουσιν εἰς τοὺς τένοντας καὶ τὰς ἀρθρώσεις, βοηθούντων καὶ τῶν αἰσθητηρίων τῆς πίεσεως.

Εἶναι δὲ ἡ σπουδαιότης καὶ τῆς αἰσθήσεως ταύτης μεγάλη, διότι δι' αὐτῆς, βοηθούσης καὶ τῆς ἀφῆς, ἀντιλαμβάνομεθα τῆς θέσεως καὶ τῆς κινήσεως τῶν μελῶν τοῦ σώματος, δυνάμεθα δὲ νὰ τοποθετῶμεν καταλλήλως διάφορα ἀντικείμενα εἰς τὴν θέσιν των, νὰ χρησιμοποιῶμεν μετὰ δεξιότητος τὴν χεῖρα ἢ νὰ χειρίζομεθα ὄργανα ἀπαιτοῦντα λεπτὰς κινήσεις τῶν δακτύλων κ.ἄ. Διὸ ἐκ τῆς ἀρτίας λειτουργίας τῆς αἰσθήσεως ταύτης ἐξαρτᾶται ἡ δεξιότης περὶ τὴν ἰχνογραφίαν, χαρακτηρισκὴν, πλαστικὴν, ὡς καὶ τὴν κατασκευὴν λεπτῶν κοσμημάτων κλπ., πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λαμβάνεται σοβαρῶς ὑπ' ὄψει, προκειμένου ν' ἀκολουθήσῃ τις ἀνάλογον ἐπάγγελμα.

Εἰς τοὺς τυφλοὺς, ἀκόμη καὶ τοὺς ἐκ γενετῆς, ἡ αἴσθησις αὕτη εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένη.

Τῶν αἰσθημάτων τῆς ἰσορροπίας ὄργανον εἶναι τὰ λιθοφόρα κυστίδια καὶ οἱ τρεῖς ἡμικύκλιοι σωλήνες τοῦ ἐσωτάτου ὠτός, κείμενοι ἄνωθεν τῆς αἰθούσης καὶ ἐπὶ τριῶν καθέτων πρὸς ἀλληλα ἐπιπέδων διατεταγμένων κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις τοῦ χώρου (ὑψος, πλάτος, μῆκος). Περιέχουν δ' οἱ ἡμικύκλιοι σωλήνες ὑγρόν τι, τὸν ἐνδόλεφον, ὅπερ κινούμενον κατὰ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐπιπέδου, πρὸς τὸ ὁποῖον γίνεται ἡ κίνησις, ἐρεθίζει αἰσθητικὰ τινὰ τριχωτὰ κύτταρα· ταῦτα μεταδίδουν τὸν ἐρεθισμόν εἰς τὰ νεῦρα τῶν ἡμικυκλίων σωλήνων, ἐκεῖνα δ' ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν προμήκη μυελὸν καὶ τὴν παρεγκεφαλίδαν, οὕτω δὲ παράγεται τὸ αἶσθημα τῆς ἰσορροπίας.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Γεννᾶται δὲ τὸ αἶσθημα τοῦτο οὐχὶ ἐκ τῆς κινήσεως καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀποτόμου μεταβολῆς τοῦ ῥυθμοῦ τῆς κινήσεως ἢ τῆς διακοπῆς αὐτῆς.

Ἀφαίρεσις τῶν ἡμικυκλίων σωλήνων, ὡς πειραματικῶς ἐπὶ περιστερῶν, ἰχθύων καὶ βατράχων παρετηρήθη, ἐπιφέρει διατάραξιν τῆς ἰσορροπίας καὶ εὐκινήσιος.

Ἐκ τούτου ἀποδεκνύεται ἡ μεγίστη σπουδαιότης τῆς αἰσθήσεως.

β) Γευστικά αἰσθήματα. Ταῦτα γεννῶνται ἐξ ἐρεθισμάτων προερχομένων ἐκ διαλυτῶν διὰ τοῦ σιέλου οὐσιῶν ἢ χυμῶν, σπουδαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι τὸ γλυκύ, τὸ ἀλμυρόν, τὸ πικρὸν καὶ τὸ ὀξύ.

Αἰσθητήριον τῆς γεύσεως εἶναι ἡ γλῶσσα, ἡ ὑπερφά καὶ ἄλλα μέρη τοῦ στόματος.

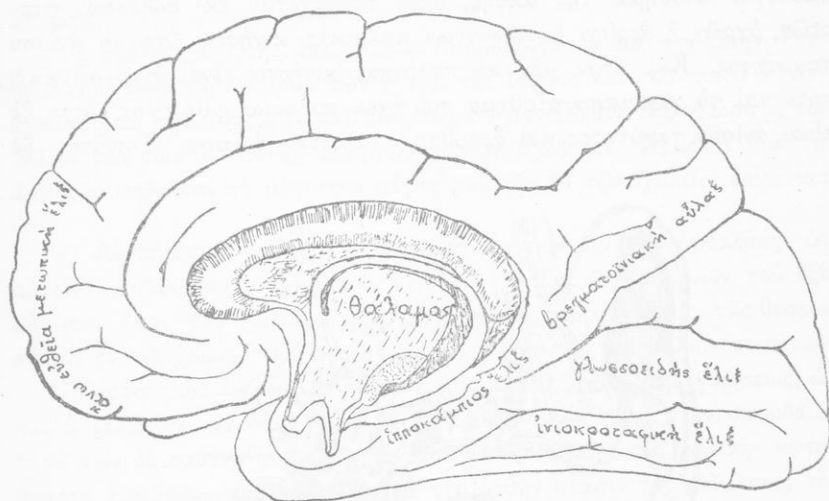
Αἱ ἀπολήξεις τοῦ γευστικοῦ νεύρου, δι' οὗ μεταβιβάζονται αἱ τελούμεναι χημικαὶ ἐπεξεργασίαι ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν χυμῶν, εἰσδύουσιν ἐντὸς ὤσειδων σωματίων, τῶν γευστικῶν καλύκων, εὐρισκομένων ἐπὶ τῶν θηλῶν τῆς γλώσσης. Ἐξ αὐτῶν δὲ τὸ ἐρέθισμα μεταβιβάζεται εἰς τὸ γλωσσικὸν κέντρον, τὸ ὁποῖον πιστεύεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν ἱπποκάμπειον ἕλιχα καὶ οὕτω γεννᾶται τὸ γευστικὸν αἶσθημα.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ αἰσθήματος τῆς γεύσεως, τὸ ὁποῖον ὡς καὶ ἡ ἀφή εἶναι τὸ πλεον βασικὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἀπὸ βιολογικῆς ἀπόψεως σημαντικωτάτη, διότι βοηθεῖ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ εὐχρίστου καὶ τοῦ δυσαρ στοῦ περι τὰς τροφάς, ὥστε νὰ δύναται τις τὰς μὲν νὰ ἀποφεύγῃ, τὰς δὲ νὰ ἐπιδιώκῃ.

Ἐπάρχουσι δὲ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὸ γευστικὸν αἶσθημα προερχόμεναι ἐκ διαφόρων λόγων. Γενικῶς ὅμως πάντες οἱ ἄνθρωποι, πλὴν παθολογικῶν καταστάσεων καὶ τινων πνευματικῶς καθυστερημένων ἀτόμων, ἔχουσιν εἰς ἐπαρκῆ βαθμὸν ἀνεπτυγμένον τὸ αἶσθημα τοῦτο.

γ) Αἰσθήματα ὀσφρήσεως. Ταῦτα προέρχονται ἐξ ἐρεθισμάτων ἐπιφερομένων ἐπὶ τῆς ὀσφρητικῆς χώρας τοῦ βλενογόνου ὑμένος τῆς ῥινός, εὐρισκομένου παρὰ τὴν ῥινικὴν κόγχην. Ἴνα δὲ ὀσμηρὰ τις οὐσία γίνῃ αἰσθητὴ διὰ τῆς ὀσφρήσεως, δεῖον αὕτη νὰ ἐξαερῶνεται, ἵνα οὕτως αἱ ἐξ αὐτῆς πτητικαὶ οὐσίαι ἐρεθίζωσι τὸ ὀσφρητικὸν νεῦρον. Ἡ ὀσφρησις καὶ ἡ γεῦσις συνδέονται στενώτατα τόσον, ὥστε πλῆστα αἰσθήματα

ἀποδιδόμενα εἰς τὴν γεῦσιν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὄσφρησιν. Οὕτω μουρουνέλαιον καταπινόμενον, ἐὰν κλείσωμεν τοὺς βῶθωνας διὰ τῶν ἰδακτύλων, φαίνεται ὡς κοινὸν ἔλαιον. Ἔνεκα τούτου δὲ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα χάνουσι τὴν ὄσφρησιν, χάνουσι καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς γεύσεως.

Ἔσω ἐπιφάνεια τοῦ δεξιοῦ ἡμισφαιρίου τοῦ ἔγκεφάλου.

Ὁ ἄνθρωπος ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ζῷα εἶναι κατώτερος πολλῶν ἐξ αὐτῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν αἴσθησιν τῆς ὄσφρησεως, διότι μόνον ἀναπνεύων ὄσφραίνεται ὁ ἄνθρωπος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει εἰς τὰ ζῷα.

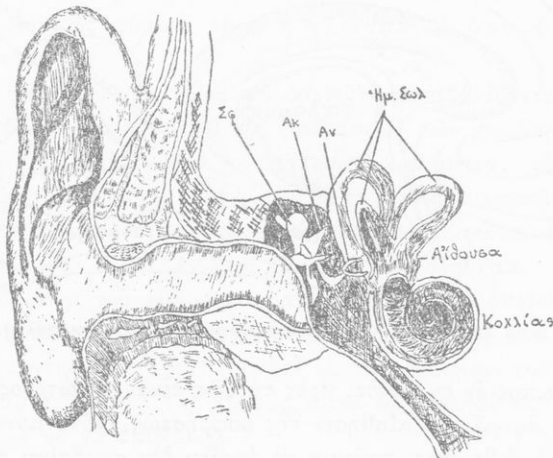
Γεννῶνται δὲ τὰ αἰσθήματα τῆς ὄσφρησεως ὄχι μόνον ἐξ ἀμέσου. ἐπαφῆς ἀλλὰ καὶ μακρόθεν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἄριστοτέλης¹.

Διὰ τῆς ὄσφρησεως ἐλέγχομεν τὸν εἰσπνεόμενον ἀέρα καὶ τὰς λαμβαιόμενας τροφάς, διὰ τοῦτο αὕτη, ὡς καὶ ἡ γεῦσις, εἶναι σπουδαιοτάτη ὄχι μόνον διὰ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν περιφρούρησιν τῆς ζωῆς

δ) Αἰσθήματα ἄκοης. Τῶν αἰσθημάτων ἀκοῆς αἰσθητήριον εἶναι τὸ οὖς. Τοῦτο διακρίνεται εἰς τὸ ἐξω οὖς, χρησιμεῖον εἰς τὴν

1. Ἄριστοτέλους: Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν 444ε: «Καὶ ἰχθύες καὶ τὸ τῶν ἐντόμων γένος πᾶν ἀκριβῶς καὶ πόρρωθεν αἰσθάνεται διὰ τὸ θρεπτικὸν εἶδος τῆς ὁσμῆς, ἀπέχοντα πολὺ τῆς οἰκείας τροφῆς.»

πρόσληψιν τῶν ἤχων, εἰς τὸ μέσον οὖς, χρησιμεῦον εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν ἤχων, καὶ εἰς τὸ ἔσω οὖς, ὅπερ συνιστάμενον ἐκ τῆς αἰθούσης, τοῦ κοχλίου καὶ τῶν ἡμικυκλίων σωλήνων συντελεῖ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἤχου. Εἶναι δὲ ὁ ἤχος τὸ ὁμόλογον αἰσθημα τῆς ἀκοῆς, ὅπερ προέρχεται ἐκ σωμάτων στερεῶν, ὑγρῶν ἢ ἀερίων ἐκτελούντων παλμικὰς κινήσεις ἴσως ἢ ἀνίσου ταχύτητος. Καὶ ὅταν μὲν αἱ παλμικαὶ κινήσεις εἶναι περιοδικαί, τότε καὶ τὸ γενόμενον αἰσθημα τοῦ ἤχου καλεῖται φθόγγος· ὅταν δὲ εἶναι ἀνίσου ταχύτητος καὶ ἄρρυθμοι, καλεῖται ψόφος. Τιοιοῦτοι δὲ

Τὸ ἀνθρώπινον οὖς.

ψόφοι εἶναι οἱ κρότοι, οἱ γδοῦποι, οἱ θόρυβοι, οἱ βόμβοι κλπ.

Εἰς ἕκαστον φθόγγον διακρίνομεν ὕψος, ἔντασιν ἢ ἰσχὺν καὶ ποιὸν ἢ χροιάν.

Ἐξαρτᾶται δὲ τὸ μὲν ὕψος τοῦ φθόγγου ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλμικῶν κινήσεων κατὰ 1'', ἢ ἔντασις ἐκ τοῦ πλάτους τῶν παλμικῶν κινήσεων, προερχομένου ἐκ τῆς δυνάμεως, μεθ' ἧς πλήττεται τὸ δονούμενον σῶμα, ἢ δὲ χροιά ἐκ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς δονήσεως. Ἡ διαφορὰ τῆς μορφῆς τῆς δονήσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν φθόγγων, ἧτις εἶναι διάφορος εἰς τὰ διάφορα ὄργανα.

Ἡ ἱκανότης πρὸς ἐντοπισμὸν τοῦ ἤχου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχετικῆς

ἐντάσεως, μετὰ τῆς ὁποίας τὸ ἐρέθισμα πλήττει ἀμφότερα τὰ ὄτα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν θέλῃ νὰ προσανατολισθῆ πρὸς ἤχον τινα, στρέφει τὴν κεφαλὴν δεξιὰ, ἀριστερά, ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν, ὥστε ὁ ἤχος νὰ πλήττῃ μὲ τὴν αὐτὴν σχετικῶς ἐντασιν ἀμφότερα τὰ ὄτα.

Τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς εἶναι σπουδαιότατον διὰ τὴν ζωὴν, διότι δι' αὐτοῦ ἀντιλαμβάνομεθα τῶν ἤχων, τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ ποιοῦ αὐτῶν, ἀπολαύομεν τὴν μουσικὴν καὶ ἀποκτῶμεν συνειδησιν τῆς γλώσσης τῶν ἄλλων καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐξαγγελλομένων σκέψεων. Προσέτι διὰ τῆς ἀκοῆς ἐπιτελεῖται τὸ μέγιστον μέρος καὶ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας.

ε) Αἰσθήματα ὁράσεως. Ὁργανον τούτων εἶναι ὁ ὀφθαλμός. Δι' αὐτῶν λαμβάνομεν γνῶσιν τοῦ φωτός καὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἔξω κόσμου, ἤτοι τοῦ χρώματος, τοῦ σχήματος, τοῦ μεγέθους, τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ χώρῳ, τῆς ἐκτάσεως, τῆς κινήσεως καὶ ἄλλων τοιούτων.

Ἡ ὄρασις ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἡ κυριώτερα πηγὴ τῆς γνώσεως, ὡς καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καθώρισαν¹. Διὰ τὴν σπουδαιότητά των δὲ ταῦτην οἱ ὀφθαλμοὶ δεόν νὰ κρατῶνται εἰς ὑγιεινὴν κατάστασιν, λαμβανομένης προνοίας διὰ τὴν ὀρθὴν στάσιν τοῦ σώματος, τὸν κατάλληλον φωτισμὸν κατὰ τὴν ἐργασίαν, ἐν γένει δὲ τὴν ἀποφυγὴν κοπώσεώς των.

Τὰ αἰσθήματα τῆς ὁράσεως ἢ ὀπτικὰ αἰσθήματα προκαλοῦνται, κατὰ τὴν ἀρχουσαν ἐν τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, δι' ἠλεκτρικῶν ἐνεργειῶν προερχομένων ἐξ ἐλαχίστων ἠλεκτρομαγνητικῶν ἀτόμων, τῶν ἠλεκτρονίων, τὰ ὅποια κινοῦνται μετὰ μεγίστης ταχύτητος εἰς τὰ καίόμενα καὶ φωτεινὰ σώματα (ἥλιον, πῦρ, τεχνητὸν φῶς) καὶ προκαλοῦσιν οὕτως ἠλεκτρικὰ κύματα, ἅτινα διαδίδονται μετὰ καταπληκτικῶς μεγάλης ταχύτητος εἰς τὸν χῶρον καὶ παράγουσιν τὰς ἀκτῖνας τοῦ φωτός.

Τὰ ἠλεκτρικὰ ταῦτα κύματα εἰσερχόμενα εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν

1. Πλάτωνος: Τίμαιος 47α: «ὄψις κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον αἰτία τῆς μεγίστης ὠφελείας γέγονεν ἡμῖν, ὅτι τῶν νῦν λόγων περὶ τοῦ παντός λεγομένων οὐδεὶς ἂν ποτε ἐρρήθῃ μήτε ἄστρο μήτε ἥλιον μήτε οὐρανὸν ἰδόντων».

¹Αριστοτέλους: Μετὰ τὰ φυσικὰ 980α: « Πάντες οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει: σημεῖον δέ, ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρεσίας ἀγαπῶνται δι' ἑαυτὰς καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἢ διὰ τῶν ὁμιμάτων».

διέρχονται διὰ τοῦ βολβοῦ αὐτοῦ κατὰ νόμους ὠρισμένους, προσπίπτουσιν ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ ἔσωτερικῷ τοῦ βολβοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος καὶ δὴ εἰς τὴν κεντρικὴν ζώνην αὐτοῦ, τὴν ὠχρὰν κηλῖδα, ὅπου αἱ ἀπολήξεις τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου, τὸ ὁποῖον διεγχειρόμενον μεταφέρει τὰ ἐρεθίσματα εἰς τὸ ἐν τῇ ἰνιακῇ χώρᾳ τοῦ ἐγκεφάλου ὀπτικὸν κέντρον καὶ οὕτω γεννᾶται τὸ ὀπτικὸν αἶσθημα.

Εἶδη ὀπτικῶν αἰσθημάτων. Ὑπάρχουν, ὡς γνωστόν, δύο συστήματα ὀπτικῶν αἰσθημάτων, τοῦ ἄχρου καὶ τῶν χρωμάτων.

Εἶδη τοῦ ἄχρου εἶναι τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, ὡς καὶ αἱ μεταξὺ αὐτῶν διαβαθμίσεις τοῦ φαιοῦ.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ λευκοῦ φωτὸς παράγονται ἐξ ἄλλου τὰ γνωστά 7 χρώματα τοῦ φάσματος, ἦτοι τὸ ἐρυθρὸν, χρυσοειδές, κίτρινον, πράσινον, κυανοῦν, βαθύ κυανοῦν, ἰώδες.

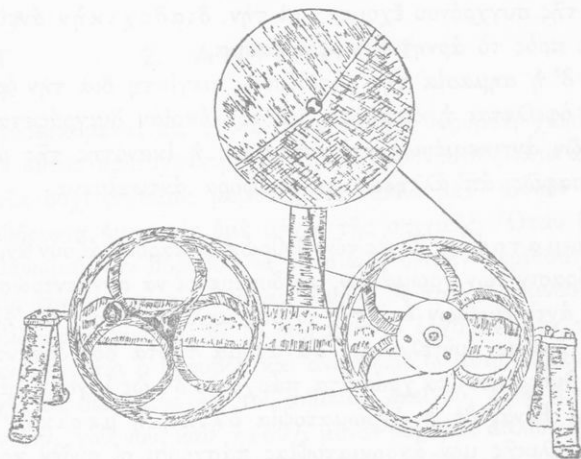
Ὁφείλεται δὲ ἡ αἴσθησις τοῦ ἄχρου καὶ τῶν χρωμάτων εἰς τὴν ἐν τῷ ἀμφιβληστροειδεῖ ὑπαρξίν τριῶν διαφόρων ὀπτικῶν οὐσιῶν, ὧν ἡ μὲν μία συντελεῖ εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ μέλανος—λευκοῦ, ἡ δὲ τοῦ ἐρυθροῦ—πρασίνου, καὶ ἡ ἄλλη τοῦ κιτρίνου—κυανοῦ.

Τὰ τέσσαρα χρώματα, ἦτοι τὸ ἐρυθρὸν, τὸ πράσινον, τὸ κίτρινον, τὸ κυανοῦν, θεωροῦνται θεμελιώδη, διότι τὰ λοιπὰ εἶναι μείξεις καὶ ἀποχρώσεις αὐτῶν, π.χ. ἐκ τῆς μείξεως τοῦ ἐρυθροῦ καὶ τοῦ κυανοῦ προέρχεται τὸ ἰώδες, τοῦ ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου τὸ χρυσοειδές κ.ο.κ. Ἐὰν ὅμως ἀναμείξωμεν κίτρινον καὶ κυανοῦν ἢ ἐρυθρὸν καὶ πράσινον κατ' ἴσην ἀναλογία, ταῦτα ἐξουδετεροῦνται δίδοντα τὸ λευκὸν χρῶμα, διὰ τοῦτο δὲ καὶ καλοῦνται ταῦτα συμπληρωματικά.

Ἡ μεῖξις τῶν χρωμάτων, σπουδῆς χάριν, γίνεται διὰ διαφόρων μεθόδων, ἁπλουστερά τῶν ὁποίων εἶναι ἡ τῶν ἐγχρώμων δίσκων τοῦ Maxwell ταχέως περιστρεφομένων ἐπὶ χειροκινήτων ἢ ἠλεκτροκινήτων περιστροφῶν, ὡς ἐκ τῶν μαθημάτων τῆς φυσικῆς εἶναι γνωστόν.

Ἰδιότητες τῶν χρωμάτων. Αἱ ἰδιότητες τῶν χρωμάτων εἶναι τρεῖς τὸ ποῖον ἢ ὁ τόνος διὰ τοῦ ὁποῖου ἕκαστον χρῶμα διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τοῦ ἄλλου, ἡ λαμπρότης, ἦτοι ὁ βαθμὸς τῆς ζωηρότητος ἐκάστου χρώματος, καὶ ἡ πυκνότης, ἦτοι ὁ βαθμὸς τῆς καθαρότητος αὐτῶν.

Ἀντίθεσις καὶ μετεϊκασματα. Ἐὰν ἐπ' ἐλάχιστον χρόνον ἀτενίσωμεν τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν δύσιν αὐτοῦ, στρέψωμεν δ' ἐν συνεχείᾳ τοὺς ὀφθαλμούς μας ἐπὶ λευκῆς ἢ φαειᾶς ἐπιφανείας, θὰ ἴδωμεν σχηματιζομένους ἐρυθροὺς δίσκους.

Δίσκος Maxwell.

Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὸ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἐρεθίσματος παραχθὲν αἰσθημα δὲν ἐξαφανίζεται μετὰ τὴν παῦσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ παραμένει ἐπ' ὀλίγον ἀκόμη χρόνον. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, προκειμένου περὶ φωτεινῶν ἢ ἐγχρῶμων ἀντικειμένων, ὡς εἰς τὸ παράδειγμα, λέγεται μετεϊκασμα.

Καὶ ἐὰν μὲν τὸ μετεϊκασμα εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ φωτεινὸν ἢ ἐγχρωμον ἀντικείμενον, καλεῖται θετικόν, ἐὰν δὲ ἔχη τὸ συμπληρωματικὸν αὐτοῦ χρῶμα, καλεῖται ἀρνητικόν. Τὰ ἀρνητικὰ μετεϊκασματα γεννῶνται, ὅταν τὸ ἐρεθίσμα ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ περισσότερον χρόνον (15''—30'') ἢ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν θετικῶν.

Συγγενὲς πρὸς τὸ μετεϊκασμα εἶναι καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ἀντιθέσεως.

Ἄν τις π.χ. παρατηρήσῃ τετράγωνον χρώματος πρασίνου τοποθετημένον ἐπὶ φαειᾶς ἐπιφανείας, θὰ ἴδῃ περὶ τὸ τετράγωνον ἐρυθρωπὸν πλαίσιον· ἂν τὸ τετράγωνον εἶναι κυανοῦ χρώματος, θὰ σχηματισθῇ

πέριξ αὐτοῦ κίτρινον πλαίσιον κ.ο.κ., τὸ φαινόμενον τοῦτο, καθ' ὃ τὰ διάφορα χρώματα ἔχουν τὴν τάσιν νὰ προκαλοῦν πέριξ αὐτῶν τὰ συμπληρωματικὰ αὐτῶν χρώματα, καλεῖται σύγχρονος ἀντίθεσις. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς ἐρμηνεύεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι χρώματα τιθέμενα πλῆσιον ἄλλων φαίνονται φωτεινότερα καὶ ἀντιστρόφως.

Πλὴν τῆς συγχρόνου ἔχομεν καὶ τὴν διαδοχικὴν ἀντίθεσιν, ἣτις ταυτίζεται πρὸς τὸ ἀρνητικὸν μετείκασμα.

Εἶναι δ' ἡ σημασία τῆς ἀντιθέσεως μεγίστη διὰ τὴν ὄρασιν, διότι εἰς αὐτὴν ὀφείλεται ἡ σαφήνεια, μὲ τὴν ὁποίαν διαγράφεται τὸ περίγραμμα τῶν ἀντικειμένων καὶ ἐπομένως ἡ ικανότης τῆς ὁράσεως νὰ διακρίνῃ σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ διάφορα ἀντικείμενα.

Ἀχρωματοψία. Τινὲς τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζουν ἀνωμαλίαν ὡς πρὸς τὴν ὄρασιν τῶν χρωμάτων, μὴ δυνάμενοι νὰ συγκεντρώσωσι τὰ εἰδῶλα τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τῆς ὠχρᾶς κηλίδος, ὅπου, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ ἀκριβὴς ὄρασις συντελεῖται. Τὰ ἄτομα ταῦτα δὲν δύνανται, ὡς ἐκ τούτου, νὰ διακρίνωσι τὰ χρώματα, πάσχουσι δ', ὡς λέγομεν, ἀπὸ ἀχρωματοψίαν. Εἶναι δὲ ἡ ἀχρωματοψία ὀλικὴ ἢ μερικὴ.

Καὶ ἐξ ὀλικῆς μὲν ἀχρωματοψίας πάσχουσι οἱ οὐδὲν χρωμα ἀντιλαμβανόμενοι, ἐκ μερικῆς δὲ οἱ ἀδυνατοῦντες ν' ἀντιληφθοῦν ὠρισμένα μόνον χρώματα. Εἶναι δὲ ἡ μερικὴ ἀχρωματοψία 3 εἰδῶν·

α) ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται τις ν' ἀντιληφθῇ ἀκριβῶς τὸ ἐρυθρὸν (ἀχρωματοψία ἐρυθροῦ) ἢ τὸ πράσινον (ἀχρωματοψία τοῦ πρασίνου),

β) ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν πλήρως τις ἀδυνατεῖ νὰ διακρίνῃ τὸ ἐρυθρὸν, τὸ πράσινον ἢ καὶ τὸ ἰώδες ἐνίοτε. Ἡ μερικὴ αὕτη ἀχρωματοψία εἶναι γνωστὴ ὡς δαλτωνισμός, ἀπὸ τοῦ φυσιοδίφου Dalton, ὅστις πάσχων ἀπὸ ἀχρωματοψίαν τοῦ ἐρυθροῦ περιέγραψεν αὐτὴν σαφῶς,

γ) ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐλλεῖπει ἐντελῶς ἡ αἴσθησις τοῦ κίτρινου ἢ κυανοῦ. Ἡ μερικὴ αὕτη ἀχρωματοψία εἶναι σπανιωτέρα.

Τὴν ἀχρωματοψίαν ἐλέγχομεν διὰ πολλῶν μεθόδων, κυρίως ὅμως διὰ τῆς μεθόδου τοῦ Nagel. Κατ' αὐτὴν δίδονται εἰς τοὺς ἐξεταζομένους πίνακες φέροντες ἐν κύκλῳ στίγματα ἐγχρώμα, ἐρυθρά, πράσινα, κίτρινα, φαιά, ζητεῖται δὲ παρ' αὐτῶν νὰ δείξουν ποῖοι ἐκ τῶν κύκλων ἔχουν στίγματα πράσινα, ποῖοι ἐρυθρά κ.ο.κ.

Ὁ ἔλεγχος τῆς ἀχρωματοψίας ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν

βίον τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δ' ἀπαραίτητος, προκειμένου ἰδίως νὰ κατευθύνῃ τις νέους εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος ἐπαγγέλματός των, διότι ἄτομα πάσχοντα ἀπὸ ἀχρωματοψίαν ὀλικὴν ἢ μερικὴν τοῦ πρασίνου ἢ ἐρυθροῦ ἰδιαίτερος δὲν δύνανται ν' ἀκολουθήσουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὁδηγοῦ αὐτοκινήτου ἢ σιδηροδρόμου, κυβερνήτου πλοίου κ.τ.δ.

Ἦδη

2. ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ

Ὅταν εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἐξοχὴν ἀκούω θόρυβον, χωρὶς νὰ διακρίνω πόθεν οὗτος προέρχεται, ἔχω ἀπλῶς μόνον αἰσθήματα ἀκουστικά, δηλ. στοιχεῖα οὐχὶ βεβαίως μεμονωμένα ἀλλὰ μετ' ἄλλων συνδεδευσμένα, ἀκαθόριστα ὅμως εἰς ἐμὲ μέχρι τῆς στιγμῆς. Ὅταν ὅμως μετ' ὀλίγον αἰσθάνωμαι τὸν θόρυβον νὰ πλησιάζῃ ὄλονεν περισσότερον πρὸς τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκομαι, ἀκούω δὲ τροχοὺς κινουμένους ἐπὶ σιδηροτροχιῶν, στρεφόμενος δὲ βλέπω καπνὸν ἐρχόμενον ἐκ τῆς κατευθύσεως ὅθεν ἀκούεται ὁ θόρυβος καὶ ἀναγνωρίζω μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἀμαξοστοιχία τις διέρχεται ἐκ τοῦ σημείου ἐκείνου, ἔχω ἀντίληψιν, λειτουργίαν δηλ. τοῦ νοῦ, καθ' ἣν οὐχὶ μόνον δέχομαι ἀπλῶς ἐντυπώσεις, ἀλλ' ἀναγνωρίζω καὶ ἐρμηνεύω αὐτὰς ἐπὶ τῇ βάσει προτέρας πείρας.

Ὅθεν ἀντίληψις εἶναι προσαρμογὴ εἰς τὸν κόσμον τῶν γνώσεών μου ομάδος αἰσθημάτων καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν ἀναλόγως πρὸς τὴν ὅλην ψυχοσύνθεσίν μου¹ ἢ γενικώτερον ἄμεσος γνώσις τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου τῇ συνεργίᾳ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων.

Πολλάκις ὄχι μόνον αἱ γνώσεις καὶ ἡ ψυχοσύνθεσις ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐγγὺς περιβάλλον συντελεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν ἀντικειμένου ἢ φαινομένου τινός. Ὅταν π.χ. ἐπισκεπτόμεθα διὰ πρώτην φοράν πόλιν τινὰ ἢ χώραν, εὐρισκόμεθα δὲ πρὸ ἀντικειμένων ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ἀντιλαμβανόμεθα τὰ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντος εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκονται.

1. Αἴσθημα καὶ ἀντίληψις. Συγκρίνοντες τὸ αἴσθημα πρὸς τὴν

1. Ἐν ἀντικείμενον ἢ φαινόμενον π.χ. καταρράκτης ἢ τοπίον, ἄροτρον χρησιμοποιούμενον ὑπὸ γεωργοῦ, δι' ἓνα ποιητὴν εἶναι ἀφορμὴ ποιήματος, δι' ἓνα ζωγράφον εἰκόνας, δι' ἓνα φυσικὸν δύνάμις παραγωγῆς ἔργου, δι' ἓνα ἀπλοῦν θεατῆν ἀφορμὴ ποικίλων σκέψεων καὶ παραστάσεων κ.λ.π.

ἀντίληψιν παρατηροῦμεν ὅτι τὸ αἶσθημα εἶναι ἡ πρώτη συνειδητὴ ἀπάντησις εἰς ἐρέθισμά τι, ἐνῶ ἡ ἀντίληψις δευτέρα ἀπάντησις ἀκολουθοῦσα εἰς τὸ αἶσθημα καὶ συμπληροῦσα τὴν ἐκ τῆς πρώτης ἀπαντήσεως σχηματισθεῖσαν ἐν ἡμῖν εἰκόνα.

Αἱ ἀντιλήψεις ἐξ ἄλλου περιλαμβάνουσιν ὁμάδα αἰσθημάτων, διότι δὲν ἔχομεν ἀπλῶς ἀντίληψιν χρώματος ἢ φωτὸς κλπ., ἀλλὰ ἀντικείμενα φωτεινὰ ἢ ἐγχρωμα, φαινόμενα διεγείροντα περισσότερον τοῦ ἐνὸς αἰσθητήρια, ὡς ἡ θέα τῆς πτώσεως τῶν ὑδάτων τοῦ καταρράκτου, πρωϊνὸς περίπατος εἰς τὸ δάσος κ.τ.θ.

Εἶναι δηλ. ἡ ἀντίληψις α) σύνθετον προῖον πολλῶν αἰσθημάτων καὶ παραστάσεων, ἐνῶ τὸ αἶσθημα εἶναι ἀπλοῦν γεγονός, β) ἡ ἀντίληψις ὡς συνθετωτέρα πνευματικὴ λειτουργία δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὸν ἄνθρωπον εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του, ὡς συμβαίνει μὲ τὸ αἶσθημα, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διὰ τῆς προσκτωμένης πείρας.

Τοῦτο δύναται τις ν' ἀντιληφθῆ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ νηπίου, τὸ ὅποῖον μόνον μεθ' ὀλοκλήρους ἐβδομάδας ἀντιλαμβάνεται τῶν πραγμάτων παρὰ τὰ ἄπειρα ἐρεθίσματα καὶ αἰσθήματα, τὰ ὅποια εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔχει.

2. Εἶδη ἀντιλήψεων. Ἐπιλήψεων ἔχομεν δύο εἶδη· α) τὰς ἐξωτερικὰς ἢ κατ' αἶσθησιν ἀντιλήψεις, τῶν ἐξωτερικῶν τουτέστιν ἀντικειμένων, τραπέζης, αὐτοκινήτου, τοποθεσίας κλπ., αἵτινες πάλιν διακρίνονται εἰς ὀπτικὰς, ἀπτικὰς κλπ. ἀναλόγως τοῦ αἰσθητηρίου ἐξ οὗ προέρχονται, β) τὴν ἐσωτερικὴν ἢ τὴν ἀναφερομένην εἰς τὰ ἐν ἡμῖν ψυχικὰ φαινόμενα, ἥτοι χαρᾶς, λύπης, θυμοῦ, διαταραχῆς ἢ ἡρεμίας ἐσωτερικῆς κλπ.

3. Ἀντίληψις καὶ συνθετικὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, ἰδίᾳ δ' ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐνοίας τῆς ἀντιλήψεως ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου, καθίσταται φανερόν ὅτι ἡ ἀντίληψις δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ σύνολον τῶν ἐπὶ μέρους αἰσθημάτων, ὡς ἡ ψυχολογία τῶν στοιχείων ἄλλοτε ἐδίδασκε, ἀλλ' εἶναι προῖον συνθετικῆς ἐπενεργείας πολλῶν παραγόντων, τ. ἔ. κατ' αἶσθησιν ἀντιλήψεων, προηγουμένης πείρας καὶ ἰδιαίτερας ψυχουμένησεως ἐκάστου ἀτόμου.

Τοῦτο πειραματικῶς δύναται ν' ἀποδειχθῆ διὰ παροχῆς τοῦ αὐτοῦ

έρεθίσματος, π.χ. εικόνων τῶν 4 ἐποχῶν τοῦ ἔτους, εἰς πρόσωπα διαφόρου μορφώσεως, φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ ψυχοσυνθέσεως συνοδευομένου ὑπὸ τῆς ἐρωτήσεως· ποία ἢ ἐντύπωσις σας ἐκ τῆς εἰκόνας αὐτῆς ; Γράψατε.

4. Αἱ ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων πλάναι. α) Παραίσθησις καὶ ψευδαισθησία. Θὰ σᾶς ἔχη πολλάκις συμβῆ, ὅταν εὕρισκεσθε ἐν ἀναμονῇ προσώπου τινος καὶ ἔχετε ἐστραμμένον τὸ βλέμμα σας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν, ὅθεν συνήθως ἔρχεται, νὰ νομίζετε ὅτι ἀναγνωρίζετε μακρόθεν τὸ ἀναμενόμενον πρόσωπον εἰς οἰονδήποτε ἄνθρωπον τοῦ αὐτοῦ φύλου, ἐρχόμενον ἐκεῖθεν. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὴν στιγμὴν ἐκείνην εὕρισκεσθε εἰς τοιαύτην ψυχικὴν διάθεσιν, ὥστε νὰ ταυτίσητε τὰς νέας ἐντυπώσεις πρὸς τὰς ἤδη γνωστὰς ὑμῖν παραστάσεις καὶ νὰ σχηματίζητε οὕτως ἐσφαλμένας ἀντιλήψεις.

Εἰς ἄλλας πάλιν περιπτώσεις ὁ ἄνθρωπος εὕρισκόμενος ὑπὸ τὸ κράτος ζωηρᾶς ἐντύψεως, ἰδιαιτέρως δ' ὅταν ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ κόσμος εἶναι τεταραγμένος ἀναλόγως τῆς αἰτίας, ἢ ὅποια προκαλεῖ τὴν ψυχικὴν ταραχὴν, ἔχει ἀντίληψιν ἀντικειμένων ἢ γεγονότων, τὰ ὅποια ἀποδίδει εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον χωρὶς πράγματι νὰ ὑπάρχωσιν ἐν αὐτῷ.

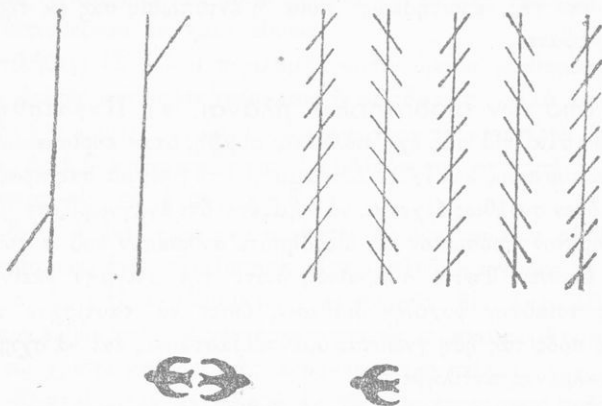
Οὕτω π.χ. περιπατῶν καθ' ὁδὸν ἀντιλαμβάνεται τοὺς ὄπισθεν αὐτοῦ ἐρχομένους ὡς καταδιώκοντας αὐτόν, ἢ διερχόμενος ἐκ νεκροταφείου βλέπει φαντάσματα ἀπειλοῦντα αὐτόν.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὅποιαν ἐρεθισμὸς κατ' αἰσθησιν προκαλεῖ ἀντίληψιν ὅλως ἄσχετον πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἔχομεν τὸ φαινόμενον τῆς παραισθήσεως.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως, κατὰ τὴν ὅποιαν εὕρισκόμενοι ὑπὸ τὸ κράτος ζωηρᾶς ἐντύψεως προβάλλομεν αὐτὴν πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἐκλαμβάνομεν αὐτὴν ὡς κατ' αἰσθησιν εἰκόνα, ἔχομεν τὸ φαινόμενον τῆς ψευδαισθησίας.

β) Γεωμετρικαὶ πλάναι. Πρὸς τὰς παραισθήσεις συνδέονται καὶ αἱ γνωστόταται γεωμετρικαὶ πλάναι, καθ' ἃς μῆκη γραμμῶν, γωνιῶν μεγέθη καὶ ἀναλογίαι μορφῶν δύνανται πειραματικῶς νὰ μεταβάλ-

λωνται, ὥστε νὰ παράγωσι μεγαλύτερους ἢ μικροτέρους βαθμοὺς ἀπάτης.

Γεωμετρικὰ πλάνα.

5. Ἀντίληψις χώρου καὶ χρόνου. Ἐπειδὴ ἡ ἀντίληψις τῶν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων δὲν εἶναι δυνατὸν ἄλλως νὰ νοηθῇ εἰμὴ μόνον ἐντὸς χώρου καὶ χρόνου, διότι τὰ μὲν ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πάντα κατέχουσι χῶρον, τὰ δὲ φαινόμενα τελοῦνται ἐν χρόνῳ, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ἐν ὀλίγοις τὰ περὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου.

1) Ἡ ἀντίληψις τοῦ χώρου. Τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ ὁ ὄγκος τῶν ἀντικειμένων, ἡ ἔκτασις, ἡ κίνησις καὶ ἡ κατεϋθύνσις αὐτῶν εἶναι ἰδιότητες τοῦ χώρου, ἡ δ' ἀντίληψις αὐτῶν ἐπιτελεῖται, ὡς ἤδη ἐλέχθη, κυρίως α) διὰ τῆς γενικῆς αἰσθήσεως, καὶ β) διὰ τῆς ὁράσεως, ἐλάχιστα δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀντιλήψεως τοῦ χώρου διὰ τῆς γενικῆς αἰσθήσεως εἵπομεν προηγουμένως ὁμιλοῦντες περὶ τῶν αἰσθήσεων. Πῶς ὅμως ἡ ἄρασις συμβάλλει εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου;

Ὁ ὀφθαλμὸς δὲν εἶναι μόνον ὄργανον ὁ π τ ι κ ὄ ν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὄργανον κ ι ν ἡ σ ε ω ς, κινεῖται δηλ., καὶ δὴ κυκλοτεροῶς, τῇ βοήθειᾳ 3 ζευγῶν μυῶν καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς μορφῆς τῶν ἀντικειμένων καὶ τοῦ τριδιαστάτου αὐτῶν, τῆς ἐκτάσεως, τῆς ἀποστάσεως, τοῦ βᾶθους.

Ἀντίληψις τῆς ἀποστάσεως. Εἰς τοῦτο συμβάλλει ἡ λεγομένη προσαρμοστία τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἥτοι ἡ ἰκανότης αὐτοῦ νὰ βλέπῃ μὲ πᾶσαν δυνατὴν ἀκρίβειαν ὄχι μόνον τὰ πλησίον, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὰν αὐτοῦ ἀντικείμενα, παρακολουθεῖ δὲ ταῦτα κινούμενα διὰ συμμετρου μεταβολῆς καὶ κυρτότητος τοῦ φακοῦ.

Ἀντίληψις τοῦ βάθους. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὸν ἀμφιβληστροειδῆ σχηματίζονται μόνον ἐπίπεδοι εἰκόνες. Πῶς συμβαίνει ὁμως νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν τῶν τριῶν διαστάσεων ἢ τοῦ βάθους αὐτῶν;

Ἐκτεταμένη ἔρευνα ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπεκάλυψεν ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι καὶ δῆ·

α) ἡ ἀμφοπία, διὰ τῶν δύο δηλ. ὀφθαλμῶν ὄρασις. Κατὰ τὴν ὄρασιν ταύτην τῶν ἀντικειμένων δὲν σχηματίζονται εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐντελῶς ὅμοιοι εἰκόνες, ἀλλὰ κατὰ τι διάφοροι, ἀμφοπικῆ παράλλαξις. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἕκαστος τῶν ὀφθαλμῶν βλέπει τὸ ἀντικείμενον ἀπὸ διαφόρου θέσεως καὶ δὴ ὁ ἀριστερὸς τὸ ἀριστερόν, ὁ δὲ δεξιὸς τὸ δεξιὸν αὐτοῦ μέρος,

β) ἡ ἐπιβράχυνσις τῆς προοπτικῆς, ἥτοι τῶν ἄκρων τῶν προσθίων ἐπιφανειῶν τῶν ὀρωμένων ἀντικειμένων,

γ) ἡ ἐλάττωσις εἰς μέγεθος τῆς εἰκόνος ἐν τῷ ἀμφιβληστροειδεῖ, ἐφ' ὅσον μεγαθύνεται ἡ ἀπόστασις,

δ) ἡ ἐπίβασις, λόγῳ τῆς ὁποίας τὰ μακρότερον ἀπὸ τοῦ παρατηρητοῦ εὐρισκόμενα ἀντικείμενα φαίνονται ὅτι καλύπτονται ἐν μέρει ὑπὸ τῶν πλησιέστερον αὐτοῦ εὐρισκομένων,

ε) ἡ φωτοσκιὰ, ἐναλλαγὴ σιαιῶς καὶ φωτός, πολλὴν χρῆσιν τῆς ὁποίας κάμνουν οἱ καλλιτέχναι καὶ δὴ οἱ ζωγράφοι πρὸς παράστασιν τοῦ βάθους τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, ὡς εἶναι οἱ ζωγραφικοὶ πίνακες.

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἀντιλήψεως τοῦ χώρου. Ἡ ἀντίληψις τοῦ χώρου εἶναι τι ἀπαραίτητον εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀρμονικὴν προσαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὸν περιβάλλοντα αὐτὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἀκεραιότητα τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἄρκει νὰ ἀναλογισθῇ τις τί θὰ συνέβαινε, ἂν οἱ ἄνθρωποι, ἰδίᾳ δὲ οἱ ὀδηγοὶ τῶν διαφόρων ὀχημάτων, δὲν ἤσαν εἰς θέσιν νὰ ὑπολογίσωσι τὴν ἀπόστασιν ἄλλου τινὸς τροχοφόρου ἐρχομένου ἐκ τῆς ἀντιθέτου φορᾶς ἢ ἐμποδίου σοβαροῦ, τὸ

ὅποιον θὰ ἔπρεπε νὰ παρακάμψωσι. Ὁ κόσμος θὰ μετεβάλλετο εἰς κόλασιν ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων δυστυχημάτων, τῶν ὁποίων καθημερινῶς θὰ ἐγενόμεθα μάρτυρες.

Ἄλλὰ καὶ ἡ γνώσις τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου, εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὸν ἐπαγγελματικὸν προσανατολισμὸν τῶν νέων, διότι ἐπαγγέλματα, ὡς τοῦ σχεδιαστοῦ, τοῦ ἀρχιτέκτονος κ.ἄ. ἀπαιτοῦσι, πλὴν ἄλλων, νὰ ἔχη τις περισσότερον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὴν ἱκανότητα πρὸς ἀντίληψιν τῶν ἐπιφανειῶν καὶ τοῦ βάρους τῶν ἀντικειμένων.

2) Ἡ ἀντίληψις τοῦ χρόνου. « Οὐκ ἔστιν ἀνευκινήσεως καὶ μεταβολῆς χρόνος » εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ πάλιν « τότε φαμέν γεγονέναι χρόνον, ὅταν τοῦ προτέρου καὶ τοῦ ὑστέρου ἐν τῇ κινήσει αἴσθησιν λάβωμεν ».

Ἐκ τῆς κινήσεως ἢ τῆς μεταβολῆς τ.ἔ. τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου, τῶν ἀστέρων, τῆς σελήνης, τῆς διαδοχῆς νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἔχομεν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου.

Ἐπίσης ἐκ τῆς διαδοχῆς ἐν ἡμῖν διαφορῶν γεγονότων τοῦ βίου π.χ. τῆς πρώτης εἰσόδου εἰς τὸ σχολεῖον, τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας ἀπεκτήσαμεν εἰς αὐτό, τῆς προσπαθείας μας πρὸς ἄνοδον, τῆς σχολικῆς μας ζωῆς εἰς τὸ γυμνάσιον καὶ ἔξω αὐτοῦ, ἐκδρομῶν, ταξιδίων κλπ. ἔχομεν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου.

Τοῦ χρόνου ἄρα ἡ ἀντίληψις σχηματίζεται διὰ τῆς κινήσεως καὶ μεταβολῆς, διότι διὰ τοῦ ἀπολύτως κενοῦ χρόνου, ἄνευ ἐσωτερικῆς μεταβολῆς καὶ διαδοχῆς ἐντυπώσεων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν, ὡς συμβαίνει κατὰ τὸν βαθὺν ὑπνόν.

Ἄλλὰ μόνη ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ διαδοχὴ δὲν εἶναι ἀρκετῆ. Διὰ νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν χρόνου εἶναι ἀνάγκη αἱ εἰκόνες τῶν μεταβαλλομένων πραγμάτων νὰ παριστῶνται σαφῶς ἐν τῇ συνειδήσει ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς διαδοχῆς καθ' ὠρισμένην τάξιν· ἄλλως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν χρόνου, ὡς συμβαίνει εἰς ὠρισμένα ψυχοπαθῆ άτομα.

Χρόνου διακρίνομεν δύο εἶδη, ὑποκειμενικὸν καὶ ἀντικειμενικόν. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος δὲν εἶναι δυνατὸν ἀκριβῶς νὰ μετρηθῇ. Ὁ δεῦτερος ὅμως μετρεῖται ἀκριβῶς διὰ τῶν παντὸς εἶδους χρονομέτρων.

Συμβολὴ τῶν αἰσθήσεων καὶ ἄλλων ψυχικῶν λειτουργιῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου. Εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ

χρόνου ὡς καὶ εἰς τὴν τοῦ χώρου συμβάλλουσιν, ὡς εἶναι εὐνόητο, πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις, ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ αἱ ἀνώταται πνευματικαὶ λειτουργίαι καὶ δὴ ἡ μνήμη, ἡ ὁποία ἀναπλάσσει τὸ παρελθὸν καὶ συνδέει αὐτὸ πρὸς τὸ παρόν, ἡ φαντασία, ἡ ὁποία βοηθεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ ἀπείρου, ἀλλὰ καὶ τὸ συναίσθημα καὶ ἡ βούλησις καὶ ἡ ὅλη ψυχικὴ διάθεσις.

Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας ὅτι, ὅταν ὑπάρχη ἐναλλαγὴ ἐντυπώσεων καὶ μάλιστα εὐαρέστων, ὡς συμβαίνει ὅταν ἔχωμεν μίαν εὐχάριστον ἀπασχόλησιν ἢ ταξιδεύωμεν διὰ νὰ γνωρίσωμεν νέας πόλεις ἢ χώρας, ὁ χρόνος φαίνεται ὅτι ῥέει ταχύτερον· καὶ τοῦτο διότι ἡ τοιαύτη εὐαρέστος ἐναλλαγὴ πολλῶν νέων ἐντυπώσεων ἐλκύει τὴν προσοχὴν καὶ γεννᾷ τὸ διαφέρον.

Τούναντίον ὁ χρόνος φαίνεται μακρὸς, ὅταν τὰ συνήθη μόνον γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς διαδέχωνται ἄλληλα κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμοιόμορφον τάξιν, ἢ ἂν οὐδεμίαν ἀπασχόλησιν ἔχη ὁ ἄνθρωπος, ὁπότε γεννᾶται τὸ συναίσθημα τῆς ἀνίας. Ἐπίσης μακρὸς φαίνεται ὁ χρόνος εἰς περιπτώσεις προσδοκίας καὶ δὴ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτῆς στιγμάς, εἰς περίπτωσιν πόνου καὶ ἄλλας παρομοίας, ὁπότε ἡ προσοχὴ στρέφεται ἐξ ὀλοκλήρου πρὸς τὸ προσδοκώμενον ἢ τὸν πόνον.

Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν λέγομεν πολλάκις εἰς τὸν αἰσθανόμενον πόνον «μὴ σκέπτεσαι αὐτὸ διαρκῶς» ἢ καταβάλλομεν οἱ ἴδιοι προσπάθειαν νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν του πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν.

Ἐπίσης κατὰ τὴν ἀνάμνησιν μακρὰ φαίνονται τὰ διαστήματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐλάβομεν γνώσιν πολλῶν, ἐνῶ ἀντιθέτως βραχύτατα ἐκεῖνα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὀλίγα ἢ οὐδὲν ἐμάθομεν.

6. Παρατηρητικότης. Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀντιλήψεως καὶ γενικῶς ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς λεχθέντων δύναται τις νὰ κατανοήσῃ ὅτι, διὰ νὰ ἔχη ἀντίληψιν, διὰ ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ ἐρμηνεύῃ τ.ἐ. τὰς λαμβανομένας ἐντυπώσεις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προτέρας αὐτοῦ πείρας, ἀπαιτεῖται ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἡ λειτουργία τῆς προσοχῆς, ἀπαιτεῖται δηλ. προσεκτικὴ παρατήρησις καὶ ταύτισις τῶν νέων ἐντυπώσεων πρὸς τὰ ἤδη ἐν ἡμῖν ὑπάρχοντα στοιχεῖα.

Ἡ ἱκανότης αὕτη, σημαντικωτάτη διὰ τὴν ὀρθὴν γνώσιν τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου, καλεῖται *π α ρ α τ η ρ η τ ι κ ὴ τ η ς*.

Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν πάντες εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἀνεπτυγμένην τὴν ἱκανότητα ταύτην καὶ δι' ἄλλους λόγους, ὡς ἡ εὐφυΐα, τὸ κοινωνικὸν

περιβάλλον, ἡ ἡλικία, τὸ φύλον, ἀλλὰ καὶ διότι τινὲς ἐξ αὐτῶν δὲν ἀσκοῦνται ἐπαρκῶς εἰς τὸ παρατηρεῖν.

Ἐκ γενομένων ἐρευνῶν διεπιστώθη ὅτι ἡ παρατηρητικότης:

1) αὐξάνει σὺν τῇ ἡλικίᾳ, οὐχὶ ὅμως μὲ τὸν αὐτὸν δι' ὅλα τὰ ἄτομα ῥυθμόν, ἐξαρτωμένη καὶ ἐκ τῆς βαθμίδος τῆς εὐφυΐας αὐτῶν,

2) εἶναι περισσότερον ἀνεπτυγμένη εἰς τὰ ἄρρενα ἢ τὰ θήλεα, τὰ ὁποῖα σημειωτέον ἐνδιαφέρονται περισσότερον περὶ προσώπων,

3) δύναται ν' αὐξήθῃ διὰ τῆς ἀσκήσεως.

Συμβάλλουν δὲ εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς παρατηρητικότητος:

α) ὁ ἐθισμὸς ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἡλικίας εἰς παρατήρησιν καὶ περιγραφὴν τῶν παρατηρουμένων,

β) ἡ διόρθωσις ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀτόμου τῶν ὑπ' αὐτοῦ περιγραφέντων πρὸς ἔλεγχον τῆς παρατηρητικότητός του,

γ) ἡ συστηματικὴ παρατήρησις π.χ. τοῦ ὄλου πρῶτον καὶ τῶν ἐπὶ μέρους κατόπιν μιᾶς εἰκόνας,

δ) ἡ διέγερσις τοῦ διαφέροντος, δεδομένου ὅτι τοῦτο δημιουργεῖ ἀρίστας προϋποθέσεις διὰ τὴν παρατήρησιν,

ε) ἡ χρῆσις τῆς ἰχνογραφίας καὶ πλαστικῆς, διότι δι' αὐτῶν, προσπαθόντες ν' ἀποδώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβέστερον ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, προσέχει περισσότερον εἰς τὰς λεπτομερείας αὐτῶν.

Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν παρατηρητικότητα ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὄχι μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀποδόσεως τῶν λεπτομερειῶν ἢ τοῦ συνόλου ἀντικειμένου τινός, ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ ὑφ' ἐκάστου ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς ψυχοσυνθέσεως¹ ἢ τοῦ τύπου τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, ὡς περαιτέρω εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ προσωπικότητος καὶ χαρακτῆρος διαλαμβάνομεν.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τί εἶναι τὰ ἐγκεφαλικά κόματα καὶ ποῖα ἡ σημασία των ;
2. Ποῖα ἡ σημασία τῶν αἰσθήσεων θερμοκρασίας, πίεσεως, πόνου, ἀφῆς διὰ τὸν ἄνθρωπον ;
3. Ποῖα ἡ σημασία τῆς αἰσθήσεως τῆς ἰσορροπίας διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ;

1. Πρβ. καὶ σελ. 47 σημ. 1.

4. Ποία ἡ σημασία τῆς γενέσεως, δοσφρήσεως, ἀκοῆς καὶ ὁράσεως;
5. Διὰ τί, ὅταν πίνωμεν δυσάρεστον φάρμακον, κλείομεν τοὺς ὀφθαλμούς μας ἢ κλείομεν τὴν μύτην μας;
6. Παρατηρήσατε ἐπὶ δύο δευτερόλεπτα ἐγγχρωμον ἀντικείμενον, ἔπειτα στρέψατε τὸ βλέμμα σας ἐπὶ λευκῆς ἢ φαιῶς ἐπιφανείας π.χ. τοῦ τοίχου. Περιγράψατε τί παρατηρεῖτε. Ἐπαναλάβετε τὸ αὐτὸ παρατηροῦντες τὸ ἀντικείμενον ἐπὶ ἓν περίπου λεπτόν.
7. Ἐὰν σᾶς ἐξητεῖτο νὰ γράψετε ἔκθεσιν ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένης εἰκόνας, διὰ τί ἡ ἔκθεσίς σας αὕτη θὰ διέφερε οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὰς ἐκθέσεις ἄλλων συμμαθητῶν σας;
8. Ἀναφέρατε περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἐπλανήθητε ἐκ φαινομένου τινός. Εἰς ἐκάστην τῶν περιπτώσεών σας ἀναγράψατε ἂν αὕτη προῆλθεν ἀπὸ φυσιολογικὴν, φυσικὴν ἢ ψυχολογικὴν αἰτίαν.
9. Πῶς ἀσκεῖται ἡ παρατηρητικότητα;
10. Πῶς συμβαίνει ν' ἀντιλαμβανόμεθα τὰς τρεῖς διαστάσεις ἢ τὸ βάθος τῶν ἀντικειμένων, ἐφ' ὅσον τὰ σχηματιζόμενα ἐν τῷ ἀμφιβληστροειδεῖ εἶδωλα αὐτῶν εἶναι ἐπίπεδα;

ὕως ἔδω

ΚΕΦ ΑΛ Λ Α Ι Ο Ν Γ'

Π Α Ρ Α Σ Τ Α Σ Ι Σ

1. "Εννοια — όρισμός. "Όταν δια πρώτην φοράν είδετε τὸ φαινόμενον τοῦ οὐρανόυ τόξου, ἢ εἰκὼν αὐτοῦ ἐσχηματίσθη ἐντὸς ὑμῶν, ἐπειδὴ δὲ σᾶς ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν, ἐσχηματίσθη ἐν πάσῃ δυνατῇ λεπτομερεία. Οὕτως, ἐὰν κλείσητε τοὺς ὀφθαλμοὺς σας ἢ ἀν μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἐβδομάδας κλπ. γίνῃ περὶ αὐτοῦ λόγος, ἢ εἰκὼν τοῦ οὐρανόυ τόξου σχηματίζεται καὶ πάλιν ἐν ὑμῖν μετὰ τὴν αὐτὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ζωηρότητα.

Ἐπίσης ἐκ τῆς περιγραφῆς τοπίου ἢ τῆς ἀναγνώσεως ἱστορικῶν γεγονότων δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν εἰκόνα τοῦ τοπίου ἢ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος χωρὶς οὐδέποτε νὰ ἔχωμεν ἄμεσον ἀντίληψιν αὐτῶν.

Αἱ πνευματικαὶ αὗται εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι σχηματίζονται ἐν ἡμῖν εἴτε ἐπὶ τῇ βάσει ἐρεθισμάτων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἴτε ἐπὶ τῇ βάσει ἐρεθισμάτων ἔσωθεν προερχομένων λέγονται **π α ρ α σ τ ᾶ σ ε ι ς**.

2. Εἶδη καὶ ἰδιότητες τῶν παραστάσεων. Αἱ παραστάσεις εἶναι πολλῶν εἰδῶν καὶ διακρίνονται:

- 1) κατὰ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, ἢ ὁποῖα παράγει αὐτάς,
- 2) κατὰ τὰς αἰσθήσεις, αἱ ὁποῖαι συντελοῦν εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν,
- 3) κατὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν αὐτῶν.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν αἱ παραστάσεις εἶναι:

α) **κ α τ' α ἴ σ θ η σ ι ν.** Αὗται γεννῶνται ἐξ ἀντικειμένων, φαινομένων κλπ., ἐφ' ὅσον ταῦτα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν,

β) **ἐξ ἀ ν α μ ν ἡ σ ε ω ς.** Γεννῶνται δ' ἐκ τῶν ἄλλοτε σχηματισθεισῶν ἐν ἡμῖν εἰκόνων ἀντικειμένων, φαινομένων, γεγονότων κλπ., ὡς τὸ παράδειγμα οὐ οὐρανόυ τόξου, ἀκουσθείσης ἄλλοτε μελωδίας ἢ συμβάντος τοῦ ὁποίου ἄλλοτε ἐγενόμεθα μάρτυρες,

γ) **ἐ κ φ α ν τ α σ ί α ς.** Ἀναφέρονται εἰς ἀντικείμενα, γεγονότα κ.τ.θ., τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ὑπέπεσαν εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, ὡς εἰς τὰ παραδείγματα τῶν παραστάσεων τῶν σχηματιζομένων ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἱστορικῶν γεγονότων, περιγραφῆς τοπίων ἢ ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς

χωρῶν, περιγραφῆς φυτῶν ἢ ζώων παρελθουσῶν γεωλογικῶν ἐποχῶν.

Κατὰ τὰς αἰσθήσεις αἱ ὁποῖαι συντελοῦν εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν, αἱ παραστάσεις διακρίνονται εἰς ἀκουστικάς, ὀπτικάς κλπ.

Κατὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν τέλος αἱ παραστάσεις ἐμφανίζουσι διαφόρους βαθμούς, ἄλλαι δηλ. ἐξ αὐτῶν εἶναι περισσότερον καὶ ἄλλαι ὀλιγότερον σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς ἢ ἄρτιαι. Ὀλιγότερον σαφεῖς ἢ μᾶλλον ἐλλιπεῖς εἶναι αἱ παραστάσεις τῶν παιδίων καὶ τῶν ἀπαιδευτῶν ἀνθρώπων κυρίως. Ἄλλ' εἰς τὸν σχηματισμὸν σαφῶν καὶ ἀρτίων παραστάσεων συντελοῦσι καὶ ἡ γενικὴ ἱκανότης πρὸς μάθησιν καὶ ἡ προσοχὴ καὶ ἡ ἀσκήσις, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ συμβολὴ ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων αἰσθήσεων. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ σχολεῖα γίνεται χρῆσις διαφόρων ἐποπτικῶν μέσων, εἰκόνων καὶ ὀργάνων.

Αἱ ἀρτιώταται καὶ τελειόταται παραστάσεις ὀνομάζονται ἐποπτεῖαι. Εἶναι δὲ καὶ αὗται κατ' αἴσθησιν, ὡς π.χ. ἡ ἐποπτεία τοῦ Παρθενῶνος, τὴν ὁποῖαν σχηματίζω κατόπιν προσεκτικῆς παρατηρήσεως αὐτοῦ, ἢ ἐκφαντασίας ὡς π.χ. τῶν πυραμίδων τῆς Αἰγύπτου, τὰς ὁποίας μόνον ἐξ ὅσων ἀνέγνωσα ἢ ἤκουσα γνωρίζω.

3. Εἰδητικὴ ἱκανότης. Ἄτομά τινα καὶ μάλιστα παιδιά ἢ ἔφηβοι ἔχουσι τὴν ἱκανότητα νὰ μετατρέπουν παράστασιν τινα, ἀηδοῦς φαγητοῦ λ.χ., εἰς αἴσθημα ἢ ἀντίληψιν, ἐκ μόνης δὲ τῆς παραστάσεώς του νὰ αἰσθάνονται τὰσιν πρὸς ἕμετον, τὴν ὁποῖαν ἐδοκίμασαν, ὅταν τὸ πρῶτον ἔσχον ἀντίληψιν τοῦ φαγητοῦ τούτου. Ἐχουσι δηλ. τὰ ἄτομα ταῦτα τὴν ἱκανότητα νὰ προβάλλωσι πρὸς τὰ ἔξω τὰς παραστατικὰς εἰκόνας καὶ νὰ μετατρέπωσιν αὐτὰς εἰς αἰσθήματα ἢ ἀντιλήψεις. Ἡ ἱκανότης αὕτη ὀνομάζεται εἰδητικὴ (εἶδος — εἰκῶν). Εἶναι δὲ τοσοῦτον ἀνεπτυγμένη εἰς τινα ἄτομα, ὥστε ταῦτα καὶ ἐκουσίως νὰ ἀναπλάττουσι ὠρισμένας παραστάσεις, ὡς συμβαίνει κυρίως εἰς τινὰς ζωγράφους, γλύπτας ἢ ἄλλους καλλιτέχνας, οἱ ὅποιοι ἐργάζονται χωρὶς νὰ ἔχωσιν πάντοτε πρὸ αὐτῶν τὸ πρότυπον ἐκ τοῦ ὁποίου ἐνεπνεύσθησαν.

4. Συνειρμός καὶ ἀνάπλασις τῶν παραστάσεων. Ὅταν μετὰ πολλὰ ἔτη ἐκ τῆς ἀποφοιτήσεώς σας ἐκ τοῦ σχολείου συναντήσετε παλαιὸν συμμαθητὴν ἢ συμμαθήτριάν σας, ἔρχεται αὐτομάτως εἰς τὸν νοῦν σας πλῆθος παραστάσεων σχετιζομένων μετὴν σχολικὴν σας ζωὴν, τοὺς καθηγητάς σας, τὴν τάξιν σας κ.ο.κ.

Ἐὰν ἐπίσης συναντήσετε πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐγνωρίσατε πρὸ καιροῦ εἰς γεῦμα ἢ δεξίωσιν, ἔρχονται καὶ πάλιν εἰς τὸν νοῦν σας πλεῖστοι παραστάσεις σχετικαὶ μὲ τὴν οἰκίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἐγένετο ἡ δεξίωσις, τὴν πολυτέλειαν π.χ. τῶν ἐπίπλων ἢ τὴν διακόσμησιν αὐτῆς, σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τοὺς προσκεκλημένους, τοὺς οἰκοδεσπότας καὶ τὰ λαβόντα χώραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεξιώσεως.

Ἐκ τῶν ἀναφερθέντων παραδειγμάτων εἶναι φανερὸν ὅτι αἱ παραστάσεις δὲν εἶναι μεμονωμένα, ἀλλὰ συνυπάρχουσιν ἐν ἡμῖν μόνον κατ' εὐρύτερα ἢ στενώτερα σύνολα, τὰ ὁποῖα συναπετελέσθησαν, ὡς ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους εἶναι γνωστόν, οὐχὶ τυχαίως, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων κανόνων τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ ἐγώ, τὸ ὁποῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν βραδύτερον εἰς τὸ περὶ προσωπικότητος κεφάλαιον, ἔχει ὀργανωτικὴν ἰκανότητα.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον, ὅταν μία παράστασις ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν μνήμην μας, ἐπανερχονται ὡς εἰς κινηματογραφικὴν ταινίαν καὶ ἄλλαι συνδεθεῖσαι κατὰ τινα τρόπον πρὸς αὐτὴν παραστάσεις.

Ἡ σύνδεσις τῶν παραστάσεων μεταξὺ των κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἀναφερθέντα τρόπον λέγεται *συνειρμός*, ἢ δ' ἀνάκλησις αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν μας καθ' ὠρισμένην σειρὰν *ἀνάπλασις* ἢ *ἀφομοίωσις* τῶν παραστάσεων.

5. Νόμοι τοῦ συνειρμοῦ. 1) Νόμος τῆς ὁμοιότητος. Ἡ παράστασις ἀτόμου, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισα εἰς φιλικὴν συγκέντρωσιν, ἀναπλάσσει τὴν παράστασιν καὶ ἄλλων ἀτόμων, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο εἰς τὴν συγκέντρωσιν.

Ἡ περιγραφή ὠραίου τοπίου ὑπὸ τινος, ὁ ὁποῖος μόλις ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ ταξιδίου του εἰς ὄρεινὴν τινὰ περιοχὴν τῆς Πελοποννήσου, φέρει εἰς τὸν νοῦν μου παρόμοια τοπία, τὰ ὁποῖα ἐγνώρισα κατὰ πρόσφατον ταξιδιόν μου εἰς τὴν Β. Ἑλλάδα.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα ἢ σύνδεσις τῶν παραστάσεων ἐν ἡμῖν καὶ ἡ ἀνάπλασις αὐτῶν τελεῖται ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος ἢ συγγενείας αὐτῶν.

Ὁ νόμος οὗτος ἢ τρόπος τοῦ συνειρμοῦ, καθ' ὃν παραστάσεις ὁμοιαὶ ἢ συγγενεῖς συνδεόμεναι ἀναπλάσσονται ἀμοιβαίως, καλεῖται *νόμος τῆς ὁμοιότητος*.

Εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἢ ὁμοιότης μεταξὺ τῶν ἀναπλασσομένων

παραστάσεων δὲν εἶναι ἢ ἀπλῶς ἀναλογία, ὡς π.χ. ἡ παράστασις τοῦ ἀεροπλάνου καὶ ἱπταμένου πτηνοῦ.

2) Νόμος τῆς ἀντιθέσεως. Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πόλιν μετὰ ἐλιγοήμερον παραμονὴν εἰς ὠραίαν ἐξοχὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους συχνότατα ἀναπολοῦμεν τὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς ἐξοχῆς, τὸ δροσερὸν ὕδωρ τῆς πηγῆς καὶ τοὺς ὠραίους καρπούς, τοὺς ὁποίους ἐτρώγομεν κόπτοντες αὐτοὺς ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῶν δένδρων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πλήρη μικροβίων ἀτμόσφαιραν τῆς πόλεως, τὴν ἔλλειψιν πάγου κ.ἄ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ παράστασις μεγαλοπρεποῦς ἐξοχικῆς οἰκίας προαστίου τῶν Ἀθηνῶν ἀναπλάσσει τὴν παράστασιν μικρᾶς ἀγροτικῆς κατοικίας, ἡ παράστασις νάνου τοῦ γίγαντος, ἀγρίου τῆς Ἀφρικῆς τὴν τοῦ λευκοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου κ.ο.κ.

Ὁ τρόπος οὗτος ἢ νόμος τοῦ συνειρμοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον παραστάσεις ἀντίθετοι συνδεόμεναι ἐν ἡμῖν ἀναπλάσσουν ἀλλήλας, καλεῖται νόμος τῆς ἀντιθέσεως.

3) Νόμος τῆς συναφείας ἐν χώρῳ. Ὅταν δοθείσης ἀφορμῆς φέρω εἰς τὸν νοῦν μου τὴν οἰκίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζησα κατὰ τὴν παιδικὴν μου ἡλικίαν, ἡ παράστασις αὐτῆς ἀναπλάσσει καὶ τὴν τῶν παιγνιδίων καὶ συμπαικτόρων μου ὡς καὶ ἄλλας συναφεῖς, διότι πράγματι ἡ οἰκία μου λόγῳ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ἀνέτου περιβάλου της ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ κέντρον παιγνιδίου ὄλων τῶν συμμαθητῶν καὶ συμμαθητριῶν μου τῆς περιοχῆς.

Κατὰ τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα παραστάσεις συνδεθεῖσαι ἐν ἡμῖν κατὰ χῶρον ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας.

4) Νόμος τῆς ἀλληλουχίας ἐν χρόνῳ. Κατ' αὐτὸν παραστάσεις χρονικῶς συνδεθεῖσαι ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας, ὡς εἰς τὸ παράδειγμα, κατὰ τὸ ὅποιον συναντῶντες συμμαθητὴν ἢ συμμαθητριά σου ἀναπολεῖτε πρόσωπα, πράγματα καὶ γεγονότα τῆς σχολικῆς σας ζωῆς.

Πολλοὶ τῶν ψυχολόγων τοὺς δύο μόνον ἐκ τῶν 4 τούτων νόμων θεωροῦσι θεμελιώδεις, τοὺς δὲ ἄλλους ἀνάγουσι τὸν μὲν τῆς ἀντιθέσεως εἰς τὸν τῆς ὁμοιότητος, τὸν δὲ τῆς ἐν χώρῳ συναφείας εἰς τὸν τῆς ἀλληλουχίας ἐν χρόνῳ. Καὶ τοῦτο διότι στοιχεῖα συνδεόμενα κατὰ χῶρον δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ συνδέωνται καὶ κατὰ χρόνον, στοιχεῖα δὲ συνδεθέντα

λόγω τῆς ἀντιθέσεώς των δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ ἔχωσιν βασικὰς τινὰς ὁμοιότητας· ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ μεταξὺ αὐτῶν σύγκρισις.

Ἄλλ' εἴτε τοὺς δύο μόνον νόμους δεχθῶμεν εἴτε καὶ τοὺς τέσσαρας, οὗτοι δὲν εἶναι πάλιν ἱκανοὶ νὰ ἐρμηνεύσωσι τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων· ἀπλῶς βοηθοῦσιν εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι παραστάσεις συνδεθεῖσαι κατὰ τινὰ τρόπον μεταξὺ των ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας.

Παρά ταῦτα τὸ φαινόμενον τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι βασικώτατον, διότι ἐπ' αὐτοῦ στηρίζεται ἡ πνευματικὴ ἡμῶν ζωὴ εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκδηλώσεις. Ἡ μνήμη, ἡ φαντασία καὶ ἡ νόησις ἀποτελοῦσιν εἶδη καὶ κατευθύνσεις τῆς πορείας τῶν παραστάσεων τῆς στηριζομένης ἐπὶ τοῦ συνειρμοῦ.

Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἐκ φύσεως τὴν ἱκανότητα τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων, ἀλλ' αἱ μεταξὺ αὐτῶν διαφοραὶ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ἱκανότητος ἐξαρτωμένας ἀνωτέρας πνευματικὰς λειτουργίας, ἔγκεινται εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐκολίαν, μετὰ τῆς ὁποίας ἕκαστος συνείρει καὶ ἀναπλάττει τὰς παραστάσεις. Ἀναλόγως δὲ τοῦ βαθμοῦ εἰς τὸν ὅποιον ἔχει τὴν ἱκανότητα ταύτην, εἶναι, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω, περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον εὐφυῆς.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τίς ἡ σχέσις μεταξὺ ἀντιλήψεων καὶ παραστάσεων ;
2. Ἐρμηνεύουσι πλήρως τὴν ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων οἱ νόμοι τοῦ συνειρμοῦ ; Ἐξηγήσατε.
3. Εἰς φιλικὴν συγκέντρωσιν συναντᾶτε πρόσωπον, τὸ ὅποιον ἐγνωρίσατε διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸ τελευταῖον ταξίδιόν σας εἰς Δωδεκανήσον. Ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συνομιλίας ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν σας παραστάσεις σχετιζόμεναι μὲ τὴν ἐκεῖ εὐχάριστον διαμονήν σας, τὰς γνωριμίας, τὰς ὁποίας εἶχετε συνάψει, τὰς ἐπισκέψεις σας εἰς τὰ ἀξιοθέατα τῆς Δωδεκανήσου, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν χωρικῶν κ. ἄ. Πόσοι καὶ ποῖοι νόμοι συνειρμοῦ συντελοῦσιν εἰς τοῦτο ;
4. Τί εἶναι εἰδητικὴ ἱκανότης καὶ εἰδητικά ἄτομα ;
5. Τί εἶναι ἐποπτεία ;
6. Ποῖος ὁ λόγος τῆς χρησιμοποίησεως ἐποπτικῶν μέσων εἰς τὴν διδασκαλίαν ὀρισμένων μαθημάτων ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΚΥΡΙΩΣ ΝΟΗΣΙΣ

1. Ἔννοια τῆς νοήσεως. Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ζωῆς τοῦ ὁ ἄνθρωπος δέχεται πλήθος ἐρεθισμῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, σχηματίζει δ' ὡς ἐκ τούτου ποικιλίαν αἰσθημάτων, ἐντυπώσεων, παραστάσεων κλπ. Αὐταὶ ὅμως εἶναι κατ' ἀρχὴν εἰκόνες ἀπλαῖ ἄνευ βαθυτέρου νοήματος, ὡς εἶναι διὰ τὸν ἀδαῆ τὰ σύμβολα γλωσσῶν ξένων πρὸς τὴν μητρικὴν του.

Ὅταν ὅμως ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τοῦ κατ' ἐπανάληψιν σχηματισμοῦ τῶν αὐτῶν παραστάσεων ἀρχίζωμεν νὰ διακρίνωμεν αὐτὰς ἀπ' ἀλλήλων, τότε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος νοεῖ, δὲν δέχεται δηλ. ἀπλῶς αἰσθήματα καὶ ἐντυπώσεις, ἀλλὰ συνδέει, συσχετίζει καὶ κατατάσσει αὐτά, ἀποκτᾷ δὲ οὕτω γνώσιν, στοιχειώδη βεβαίως κατ' ἀρχὴν, τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

— Νόησιν ἄρα ἔχομεν, ἀφ' ἧς στιγμῆς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν νόησις ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὸν συνειρημὸν τῶν παραστάσεων. Ἀλλὰ πῶς συμβαίνει τοῦτο;

2. Εἶδη νοήσεως. α) Ἔννοια. Διὰ τῆς κατ' ἐπανάληψιν συσχετίσεως καὶ πολλαπλῆς συνδέσεως τῶν διαφόρων παραστάσεων εὐρίσκομεν μεταξὺ αὐτῶν κοινὰ χαρακτηριστικὰ καὶ δὴ οὐσιώδη γνωρίσματα, ἔνεκα τῶν ὁποίων αὐταὶ διακρίνονται ἀπὸ ἄλλας διάφορα ἐχούσας γνωρίσματα. Παρὰ δὲ τὰς μεταξὺ των διαφορὰς ὁ ἄνθρωπος κατατάσσει αὐτὰς εἰς ἰδίαν ὁμάδα σχηματίζων οὕτω γενικὴν παράστασιν ἐξ ὧν τῶν ἐπὶ μέρους. Οὕτω π.χ. μορφοῦται ἡ παράστασις τοῦ βιβλίου ἀνεξαρτήτως τῆς ποιότητος χάρτου καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἡ παράστασις τῆς τραπέζης ἀνεξαρτήτως τῆς ποιότητος τοῦ ξύλου καὶ τῆς πολυτελοῦς ἢ μὴ ἐμφανίσεως αὐτῆς, ἡ παράστασις τοῦ ἀνθρώπου ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰς ποικιλίας

ἀτομικὰς διαφορὰς τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των, τοῦ δένδρου, τοῦ ζῴου κλπ.

Ἡ γενικὴ αὕτη παράστασις ἢ συνανοῦσα πάντα τὰ κοινὰ ἢ οὐσιώδη γνωρίσματα μιᾶς ἢ πολλῶν ὁμοίων παραστάσεων, διὰ τῶν ὁποίων αὐτὰ διακρίνονται ἀπὸ ἄλλας ομάδας, καλεῖται-**ἔ ν ν ο ι α**, ἀποτελεῖ δὲ αὕτη τὸ πρῶτον καὶ στοιχειωδέστερον εἶδος τῆς νοητικῆς λειτουργίας.

β) Κρίσις. Ἄλλ' ἡ νόησις δὲν σταματᾷ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐννοιῶν μόνον. Προχωρεῖ καὶ πέραν τούτων καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν βαθυτέρων μεταξύ αὐτῶν σχέσεων. Π.χ. συγκρίνοντας δύο συμμαθητὰς ὡς πρὸς διάφορα γνωρίσματα εὐρίσκομεν ὅτι ὁ Α εἶναι εἰλικρινέστερος τοῦ Β ἢ ἐπιμελέστερος ἢ εὐφύεστερος κ.ο.κ.

Τὴν λειτουργίαν ταύτην, καθ' ἣν συγκρίνοντας πρὸς ἀλλήλας δύο ἐννοίας ἢ παραστάσεις προσδιορίζομεν μετὰ λογικὴν ἐξέτασιν τὰς μεταξύ αὐτῶν σχέσεις, ὀνομάζομεν **κρίσιν**.

γ) Συλλογισμός. Ἐπειδὴ ὅμως πολλάκις ὁ προσδιορισμὸς τῆς ζητουμένης σχέσεως δύο ἐννοιῶν διὰ μόνης τῆς μεταξύ αὐτῶν συγκρίσεως δὲν εἶναι δυνατὸς, ἐπικαλούμεθα πρὸς τοῦτο τὴν βοήθειαν τρίτης ἐννοίας ἐχούσης σχέσιν πρὸς τὰς δύο προηγουμένας. Συσχετίζοντες π.χ. τὴν ἐννοιαν τῆς **φάλαίνας** πρὸς τὴν ἐννοιαν **πνεύμονος** δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τὴν κρίσιν· ἡ **φάλαινα** ἔχει **πνεύμονα**. Ἡ σχέσις ὅμως αὕτη μεταξύ τῶν δύο ἐννοιῶν δὲν εἶναι φανερά. Ἐπικαλούμεθα διὰ τοῦτο τὴν ἐννοιαν **θηλαστικόν**, τῆς ὁποίας ἡ σχέσις πρὸς τὴν ἐννοιαν **πνεύμονος** ὡς καὶ πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς **φάλαίνας** εἶναι περισσότερον γνωστὴ κατὰ τὸ κατωτέρω παράδειγμα·

Πάντα τὰ θηλαστικὰ ἔχουσι πνεύμονα.

Ἡ φάλαινα εἶναι θηλαστικόν.

Ἡ φάλαινα ἄρα ἔχει πνεύμονα.

Ἡ ἐργασία αὕτη τῆς νόησεως, διὰ τῆς ὁποίας εὐρίσκομεν τὴν σχέσιν δύο ἐννοιῶν τῇ βοήθειᾳ τρίτης ἐχούσης σχέσιν πρὸς ἀμφοτέρας, καλεῖται **συλλογισμός**.

Εἶναι δὲ ὁ συλλογισμὸς ἡ ἀνωτέρα μορφή τῆς νόησεως, διότι δι' αὐτοῦ μόνου δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν βαθυτέρων σχέσεων μεταξύ τῶν ἀντικειμένων, τῶν φαινομένων καὶ τῶν ὄντων καὶ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν.

Εἰς τ' ἀνωτέρω παραδείγματα δὲν ἔχομεν ἀπλῶς μόνον συνειρμούς παραστάσεων, ἀλλὰ καὶ σκέψιν, διανόησιν, πνευματικὴν δηλ. ἐνέργειαν, πρὸς ἓνα σκοπὸν. Διὸ καὶ ἡ διανόησις εἶναι σύνθετος πνευματικὴ ἐνέργεια χάριν σκοποῦ τινος τελουμένη.

3. "Ὅροι νοήσεως. Διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς νόησεως πρέπει νὰ ὑπάρχη·

α) *δυσχέρεια*, ἀνάγκη τις πρὸς ἄρσιν ἢ, ὡς ἄλλως λέγομεν, *πρόβλημα*, ὡς λ.χ. πόσα χρήματα θὰ χρειασθοῦν, ἵνα οἰκοδομηθῶ οἰκίαν ἐκ 12 δωματίων, ποῖον ἐπάγγελμα πρέπει νὰ ἐκλέξω,

β) ἡ *ἐπαγωγή* ἐκ προτέρας πείρας μας *ὑποθέσεων*, αἵτινες δυνατὸν εἶναι νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα ἢ τὴν ἀπορίαν μας,

γ) ἡ *δοκιμασία* τῶν ὑποθέσεων τούτων, διὰ τὴν ἴδωμεν ποῖα ἐξ αὐτῶν λύει τὸ πρόβλημα,

δ) ἡ *ἐπαλήθευσις* καὶ *βεβαίωσις* τῆς ἐκλεγείσης ὑποθέσεως ὡς καὶ ἡ *ἀποδοχή* ἢ *ἀπόρριψις* αὐτῆς πρὸς ζήτησιν ἄλλης, ἥτις νὰ λύη τὸ πρόβλημα.

4. *Νόησις καὶ προσωπικότης*. Εἰς τὴν λύσιν ἑνὸς προβλήματος μετέχουσιν, ὡς εἶδομεν προηγουμένως, ὄχι μόνον μία πνευματικὴ λειτουργία ἀλλὰ πολλαί, ἀντίληψις τοῦ προβλήματος, συνειρμικαὶ λειτουργίαι, μνήμη, φαντασία, κρίσις, συλλογισμὸς, προσοχή, διαφέρουν, ἔνστικτα, βουλευτικὴ ἐνέργεια, συναίσθημα, ὀργανοῦμεναι περὶ τὸν τεθέντα σκοπὸν ὑπὸ τοῦ ἐγὼ ἢ τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Συνεργεῖ δηλ. εἰς τὴν διανόησιν ἡ *ὄλη προσωπικότης* μεθ' ὅλων τῶν στοιχείων αὐτῆς.

5. *Νόησις καὶ εὐφυΐα*. Ἐπειδὴ, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ἡ νόησις ἔχει ἄμεσον σχέσιν μετὰ τὴν ἀντιμετώπισιν πρακτικῶν προβλημάτων τοῦ βίου καὶ τὴν ἐπίλυσιν αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον αὐτὴν ὡς τὴν *σύνθετον πνευματικὴν λειτουργίαν*, διὰ τῆς ὁποίας *συσχετίζομεν σκοπίμως παραστάσεις καὶ ἐννοίας πρὸς ἐπίλυσιν προβλημάτων τοῦ βίου*.

Τὴν τοιαύτην πρὸς νόησιν ἱκανότητα ὀνομάζομεν *νοημοσύνην* ἢ *εὐφυΐαν* (ἐκ τοῦ εὖ — φυή, εὖ πεφυκὸς οὐ μόνον τῆς ψυχῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος). Τοὺς ἔχοντας τὴν ἱκανότητα ταύτην ὀνομάζομεν *νοή-*

μονας ἢ εὐφυεῖς. Ἐναλόγως δὲ τοῦ ποιοῦ τῆς εὐφυίας ἐκάστου διακρίνομεν μεταξὺ αὐτῶν τὸν ταχύνοον, βραδύνοον, ὀξύνοον καὶ βαθύνοον. Τοὺς δ' ἐκ τῶν εὐφυῶν σπανίους ἀνθρώπους τοὺς ἔχοντας καὶ τὸ προορατικὸν καὶ τὸ μαντικὸν ὀνομάζομεν μεγαλοφυεῖς.

Ὅριζεται δὲ ἡ εὐφυία, κατὰ Πλάτωνα, ὡς «τάχος μαθήσεως», εἶδη δ' αὐτῆς εἶναι ἡ ἀγγινοία, εὐφυία τῆς ψυχῆς, καθ' ἣν «ὁ ἔχων στοχαστικὸς ἐστὶν ἐκάστῳ τοῦ δέοντος», καὶ ἡ εὐμάθεια, εὐφυία τῆς ψυχῆς πρὸς τάχος μαθήσεως. Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ μὲν Ἀμερικανὸς ψυχολόγος Thorndike θεωρεῖ τὴν εὐφυϊαν ὡς γενικὴν ἰκανότητα τοῦ πνεύματος πρὸς μάθησιν, συμφωνῶν πρὸς τὸν ὡς ἄνω περὶ εὐμαθείας τοῦ πνεύματος ὀρισμὸν, ἄλλος δὲ ψυχολόγος, ὁ Γερμανὸς Stern, πρὸς τὸν τῆς ἀγγινοίας ὀρισμὸν τῆς εὐφυίας συμφωνῶν θεωρεῖ ταύτην ὡς γενικὴν ἰκανότητα τοῦ πνεύματος πρὸς συνειδητὴν προσαρμογὴν εἰς νέας καταστάσεις καὶ νέους ὄρους.

6. Νόησις καὶ γλώσσα. Εἶδομεν ὅτι, διὰ τὰ ὑπάρξει νόησις, ἀπαραίτητος εἶναι ὁ σχηματισμὸς ἐννοιῶν, κρίσεων καὶ συλλογισμῶν, διὰ τῶν ὁποίων κυρίως φθάνομεν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθείας γενικώτερον. Ἄλλ' ἡ γνῶσις αὕτη δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μεταδοθῆ εἰς τοὺς ἄλλους, ὥστε νὰ ὑπάρξει συνεννόησις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἂν δὲν ἐξεφράζετο διὰ συμβόλων εἰς πάντας νοητῶν, δηλ. διὰ τῆς γλώσσης.

Γλώσσα ἄρα καὶ νόησις συνδέονται ἀναποσπαστῶς μεταξὺ τῶν. Αἱ λέξεις εἶναι ἡ ἔκφρασις τῶν ἐννοιῶν, τῶν παραστάσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκφέρονται αἱ κρίσεις· δι' αὐτῶν διατυπῶνται ὁ συλλογισμὸς, περαιτέρω δὲ ἡ ἀφηρημένη σκέψις. Οὕτω μεταδίδεται καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὁ πνευματικὸς θησαυρὸς τῶν προηγουμένων γενεῶν καὶ προάγεται ὁ πολιτισμὸς διὰ τῆς συμβολῆς ὄλων τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι ἔζησαν καὶ ζῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὴν στενὴν σχέσιν νοήσεως καὶ γλώσσης βλέπει τις συγκρίνων τὸν λεκτικὸν πλοῦτον τῶν ἀπαιδευτῶν ἢ κατωτέρας εὐφυίας ἀνθρώπων πρὸς τὸν τῶν εὐφυῶν καὶ μεγάλης μορφώσεως ἀτόμων. Ἡ γλώσσα τῶν πρώτων περιορίζεται εἰς ἐλαχίστας ἑκατοντάδας λέξεων δηλωτικῶν τῶν στοιχειωδῶν αὐτῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν κοινῆς χρήσεως ἀντικειμένων. Ἡ γλώσσα τοῦναντίον τῶν προηγμένων ἀνθρώπων εἶναι πλουσιωτάτη καὶ

εἰς λέξεις καὶ εἰς πλοκὴν ἀριθμοῦσα χιλιάδας λέξεων καὶ ἔχουσα σύνταξιν ποικίλην καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν διανοητικὴν αὐτῶν κατάστασιν.

Παρὰ τὸ γεγονός ἐν τούτοις ὅτι καὶ νόησις καὶ γλῶσσα εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένα καὶ ὅτι τὸ παιδίον τότε ἀρχίζει νὰ νοῆῃ, ὅταν ἀρχίζει νὰ σχηματίζει φράσεις, ὑπάρχουν περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας νοεῖ τις χωρὶς νὰ ἐκφράζεται διὰ λέξεων καὶ ὁμιλεῖ χωρὶς νὰ σκέπτεται.

7. Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν νόησιν. Πάντες οἱ ἄνθρωποι διανοοῦνται, ἀλλ' ὅποια ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἑνὸς μεγαλοφυοῦς καὶ ἑνὸς κοινῆς εὐφυίας ἀνθρώπου! Μολονότι ἀμφοτέρων τὸ πνεῦμα ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν πορείαν κατὰ τὴν διανόησιν, εἰς ἐκάστην βαθμίδα παρουσιάζονται ἐν τούτοις πλεῖσται μεταξὺ των διαφοραὶ. Ἐνῶ π.χ. ἀμφοτέροι ἐργάζονται διὰ τὴν λύσιν τοῦ αὐτοῦ προβλήματος, εἰς μὲν τὸν μεγαλοφυᾶ λόγῳ τῆς πλουσίας του πείρας καὶ τῶν ποικίλων συσχετίσεων τοῦ νέου προβλήματός του πρὸς ἄλλα παλαιὰ ἐπέρχονται πλεῖσται ὅσαι ιδέαι καὶ λύσεις, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον ἐλάχιστα ἢ οὐδόλως συμβαίνει εἰς τὸν κοινῆς εὐφυίας ἄνθρωπον. Ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο συμβαίη ἐνίοτε, αἱ ιδέαι καὶ λύσεις ἔρχονται πολὺ ταχύτερον εἰς τὸν νοῦν τοῦ μεγαλοφυοῦς, πολὺ δὲ ταχύτερον ἐπίσης ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν κοινῆς εὐφυίας ἄνθρωπον κρίνει ὁ μεγαλοφυῆς καὶ ἐκλέγει ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπερχομένων εἰς αὐτὸν λύσεων καὶ ἰδεῶν τὰς μᾶλλον καταλλήλους διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς στιγμῆς.

Ἐξ ἄλλου ἡ μεταξὺ των διαφορὰ ἐγκεῖται καὶ εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὁ μὲν μεγαλοφυῆς ἢ ὁ ἀνωτέρας εὐφυίας ἄνθρωπος σχηματίζει σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς γνώσεις τῶν πραγμάτων, διότι οὐδὲν μαθηθάνει ἐπιπολαίως ἢ μηχανικῶς, ὡς πολλάκις συμβαίνει τοῦτο εἰς τὰ μετρίας εὐφυίας ἄτομα, ἀλλὰ μελετᾷ κριτικῶς ἐμβαθύνων εἰς τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων καὶ γεγονότων, ἐπίσης δὲ καὶ καταβάλλει ἐπιμονὴν καὶ προσοχὴν κατὰ τὴν μάθησιν μεγαλυτέραν ἢ ὁ μετρίας εὐφυίας.

8. Διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὴν εὐφυίαν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ, τὰ ὅποια κληρονομεῖ ὄχι μόνον ἐκ τῶν γονέων του — ἐξ αὐτῶν βεβαίως λαμβάνει τὸ μεγαλύτερον μέρος — ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πάππων καὶ προπάππων του. Φύσει ἄρα, ἐκ κληρονομικότητος, εἶναι

ἕκαστος διάφορος τῶν συνανθρώπων του καὶ ὡς πρὸς ἄλλα χαρακτηρι-
στικά, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν.

Ἐξ ἄλλου παράγοντες περιβάλλοντος, ὡς αἱ κακαὶ οἰκονο-
μικαί, οἰκογενειακαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθήκαι, δύνανται πολλάκις κακῶς
νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν κατάστασιν ἀτόμων τινῶν, ὡς ἐπίσης
πολὺ περισσότερον ἀσθένεια τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ ἄλλα ἀτυχήματα
ἐπιφέροντα βλάβας εἰς τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ δυ-
νάμενα νὰ ἐπιβραδύνωσιν ἢ σταματήσωσιν ὀλοσχερῶς τὴν πνευματικὴν
ἀνάπτυξιν.

Ἄλλὰ ἂν ταῦτα οὕτως ἔχωσιν, οἱ δ' ἄνθρωποι φύσει ἢ καὶ δι' ἄλλους
λόγους διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν, ποία ἢ ἀνάγκη τῆς γνώσεως
τῶν διαφορῶν τούτων ;

Οἱ λόγοι εἶναι πολλοί, κυρίως ὅμως καὶ πρωτίστως αὐτὸ τὸ ἄτομον.

Ἄν π.χ. οἱ γονεῖς πλὴν ἄλλων εἶχον πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς πνευ-
ματικῆς καταστάσεως τῶν τέκνων των, οἱ διδάσκαλοι τῆς τῶν μαθητῶν
καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ ἑαυτοῦ των, θὰ ἦτο πολὺ εὐκολώτερον νὰ λαμ-
βάνῃ ἕκαστος τὴν ἀρμόζουσαν εἰς αὐτὸν παιδείουσαν, νὰ κατευθύνεται δ'
ἀργότερον καὶ νὰ ἐκλέγῃ τὸ κατάλληλον ἐπάγγελμα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον
θὰ ἀπέβαινε πρὸς ὄφελος καὶ ἐπιτυχίαν ὄχι μόνον τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ
τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

9. Ἐλεγχος τῆς εὐφυΐας. Τὰ τεστ καὶ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ
των. Τὸ διαφέρειν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς γνώσιν τῶν ὁμοίων του ἔχει τὴν
ἀρχὴν του, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἀρχίζει ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ὁ πολιτι-
σμός. Κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δηλ. οἱ ἄνθρωποι εἰς διάφορα μέτρα
κατέφυγον πρὸς γνώσιν ἢ μᾶλλον μάντευσιν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου,
εἰς τὴν ἀστρονομίαν, τὴν χειρομαντείαν, τὴν γραφολογίαν, τὴν ἐξέτασιν
τῆς φυσιγνωμίας ἢ τοῦ σχήματος τοῦ κρανίου κλπ.

Πόσον ὅμως πολὺ ἀπατώμεθα εἰς τὴν οὕτως ἐπιχειρουμένην διά-
γνωσιν, καταφαίνεται ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰκόνων, εἰς ἃς ζητεῖται
ἐκ παρατηρήσεως τῆς φυσιγνωμίας ἐκάστου ἀτόμου νὰ διαγνωσθῇ
ἡ εὐφυΐα του. Ἡ πλάνη καταφαίνεται ἐκ παραβολῆς τῆς προσωπικῆς
κρίσεως τοῦ παρατηρητοῦ πρὸς τὸν ὑπὸ τὰς εἰκόνας ἀναγραφόμενον
βαθμὸν εὐφυΐας ἐκάστου ἀτόμου.

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἐν παντὶ σχεδὸν εἰσηγητῆς ἐγένετο τῆς ἐρεῦνης
οὗ μόνον τῆς εὐφυΐας ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν

A

A

B

B

Γ

Γ

Δ

Δ

Ε

Ε

Ζ

Ζ

Τίς ή εύφυτα τῶν παιδιῶν τούτων ;

Βαθμὸς εύφυτας τῶν εικονιζομένων ξξ ἀτόμων:
 A=68, B=18, Γ=99 Δ=171 Ε=71, Ζ=26.

και τῆς εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἐπιδόσεως, εἶναι ὁ Πλάτων. Οὗτος ἐν τῇ Πολιτεία του ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ καταστάσεως τῶν φυλάκων καὶ ἀρχόντων λέγει: «τρητέον δὴ εὐθύς ἐκ παιδῶν προθεμένοις ἔργα, ἐν οἷς ἂν τις τὸ τοιοῦτον μάλιστα ἐπιλανθάνοιτο καὶ ἐξαπατῶτο καὶ τὸν μὲν μνήμονα καὶ δυσεξαπάτητον ἐγκριτέον, τὸν δὲ μὴ ἀποκριτέον». Ἡ ἐπιστημονικὴ ὅμως μέτρησις, καίπερ τὴν ἀρχὴν ἔχουσα ἐξ Ἑλλάδος, εἶναι ἐπίτευγμα τῶν νεωτέρων κυρίως χρόνων.

Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος πλεῖστοι ψυχολόγοι ἐπεχείρησαν τὴν μέτρησιν τῆς εὐφυΐας. Ἐκεῖνος ὅμως, ὅστις ἐπέτυχε τοῦτο, ἦτο ὁ Γάλλος ψυχολόγος Alfred Binet. Οὗτος τῇ συνεργασίᾳ τοῦ ἐπίσης Γάλλου ἱατροῦ Th. Simon παρουσίασε τὴν πρώτην ἐπιστημονικὴν κλίμακα μετρήσεως τῆς εὐφυΐας. Εἰς τοῦτο προέβη κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τῆς Γαλλίας, ἵνα ἐξεύρῃ μέτρον διαλογῆς καὶ συγκεντρώσεως πρὸς εἰδικὴν διδασκαλίαν τῶν πνευματικῶς ὑστερούντων μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων τῶν Παρισίων.

Τὴν κλίμακα ταύτην ἐδημοσίευσε διὰ πρώτην φορὰν τῷ 1905. Ἐπηρεολούθησε δὲ δευτέρα ἐκδοσις (1908) καὶ τρίτητελειότερα (1911).

Ὡς ἦτο ἐπόμενον ἡ ἐπινόησις μεθόδου μετρήσεως τῆς εὐφυΐας ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας ὅλου τοῦ κόσμου, οἱ ὅποιοι καὶ ἐπεχείρησαν μετὰφρασιν καὶ προσαρμογὴν τῆς κλίμακος Binet εἰς τὰς χώρας των.

Ἐξ αὐτῶν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος περισσότερον ἐπέτυχε εἰς τὴν προσαρμογὴν καὶ στάθμησιν τῆς ὡς ἄνω κλίμακος διὰ τὴν χώραν του, ἦτο ὁ L. Terman, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Stanford τῆς Ἀμερικῆς.

Τὴν κλίμακα ταύτην τοῦ Terman ὡς πλουσιωτέραν καὶ ἐπιτυχεστέραν προσήρμοσεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον τὸ 1927 τὸ πρῶτον ὁ Γ. Σακελλαρίου. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἡ κλίμαξ αὕτη παρουσίασεν ἐλαττώματα περὶ τὰ ἄκρα ἰδιαιτέρως, ὁ Terman τῇ συνεργασίᾳ τῆς διδος Merrill καθήρτισεν νέαν κλίμακα, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἐβελτιώθη καὶ ἡ πρώτη ἑλληνικὴ κλίμαξ τὸ 1952 σταθμηθεῖσα ἐπὶ 1000 περίπου ἀτόμων διαφόρου ἡλικίας.

ΚΛΙΜΑΞ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΥΦΥΪΑΣ

L. Terman — Γ. Σακελλαρίου (β' έκδοσις)

- Τὸ ἄτομον καλεῖται εἰς τὴν βαθμίδα:
- τοῦ 2ου ἔτους· νὰ κατασκευάσῃ πύργον χρησιμοποιοῦν 12 ξυλίνους κύβους·
- τοῦ 2ου ἔτους καὶ 6 μηνῶν· νὰ ἀναγνωρίσῃ 3 ἐκ τῶν εἰς τὸν χάρτην εἰκονιζομένων ἀντικειμένων· (χάρτης φέρων ποτήριον, ὑπόδημα, μαχαίριδιον, αὐτοκίνητον κλπ.)·
- τοῦ 3ου ἔτους· νὰ διαπεράσῃ 4 τοῦλάχιστον χάνδρας εἰς χρόνον 2 λεπτῶν διὰ κορδονίου·
- τοῦ 3ου ἔτους καὶ 6 μηνῶν· νὰ ἀριθμήσῃ στοιχεῖα εἰκόνας· (καλεῖται νὰ ὀνομάσῃ τί βλέπει εἰς μίαν εἰκόνα. Ἐπιτυχία 2 τοῦλάχιστον στοιχεῖα)·
- τοῦ 4ου ἔτους· νὰ ἐπαναλάβῃ ἄνευ σφάλματος 2 τοῦλάχιστον προτάσεις· (λ.χ. τὸ ὠρολόγι μου ἔχει 2 δείκτας. Ἐπιτυχία τὸ ἄνευ σφάλματος)·
- τοῦ 4ου ἔτους καὶ 6 μηνῶν· νὰ κάμῃ αἰσθητικὴν σύγκρισιν εἰς 3 ζεύγη εἰκόνων· (λ.χ. ποία ἀπὸ τίς 2 ζωγραφικὰς εἶναι ὠραιότερα)·
- τοῦ 5ου ἔτους· νὰ ἀντιγράψῃ τετράγωνον τυπωμένον εἰς φύλλον χάρτου·
- τοῦ 6ου ἔτους· νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς ἑλλείψεις διαφόρων εἰκόνων· (λ.χ. εἰκόνας ἐνὸς ἀνθρώπου μονόχειρος κλπ.)·
- τοῦ 7ου ἔτους· νὰ ὀνομάσῃ ἄνευ λάθους χρώματα περιεχόμενα εἰς πίνακα· (λ.χ. ἐρυθρὸν, κίτρινον, κυανοῦν, πράσινον κλπ.)·
- τοῦ 8ου ἔτους· νὰ εὑρῇ τὰ ἀντίθετα λέξεων· (λ.χ. μέγας, ἄσπρος, μαλακὸς κλπ.)·
- τοῦ 9ου ἔτους· νὰ ἀνασυντάξῃ προτάσεις ἐχούσας τὰς λέξεις των ἐν ἀταξίᾳ· (λ.χ. παιδί τὸ παίξει κῆπο τὸν εἰς)·
- τοῦ 10ου ἔτους· νὰ εὑρῇ τὰς ὁμοιότητας μεταξὺ 2 πραγμάτων· (λ.χ. καρέκλα καὶ κρεβάτι, μήλο καὶ ῥοδάκινο κλπ.)·
- τοῦ 11ου ἔτους· νὰ εὑρῇ παραδοξολογίας εἰς προτάσεις· (λ.χ. ὁ δικαστὴς εἶπεν εἰς τὸν φυλακισμένον· Σὲ λίγο θὰ κρεμασθῆς καὶ πιστεῦω νὰ βάλῃς πιά γνώσι)·
- τοῦ 12ου ἔτους· νὰ εὑρῇ τὴν σημασίαν διαφόρων ἀφηρημένων λέξεων· (ὡς λ.χ. φιλανθρωπία, ὑπεράσπισις, σταθερός, θάρρος κλπ.)·
- τοῦ 13ου ἔτους· νὰ εὑρῇ τὰς ἑλλείψεις εἰς διήγημά τι·
- τοῦ 14ου ἔτους· νὰ εὑρῇ τὸν προσανατολισμόν, τὸν ὅποιον λαμβάνει εὐρισκόμενον εἰς διαφόρους θέσεις· (λ.χ. ποίαν διεύθυνσιν θὰ πάρῃ, ὥστε τὸ ἀριστερὸ χεῖρ νὰ εἶναι κατὰ τὴν ἀνατολήν. Τὸ ἄτομον ὀνομάζει τὸ σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος Ν.)·
- ἐν ἡλίκου μέσῃ ἀναπτύξεως· νὰ ἐκμάθῃ κρυπτογραφικὸν κώδικα καὶ νὰ γράψῃ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ὠρισμένας λέξεις καὶ φράσεις· (νίκη, δόξα, χαῖρε ἐλευθερία)·
- ἐν ἡλίκου ἀνωτέρας ἀναπτύξεως I· νὰ εὑρῇ τὰς σχέσεις μεταξὺ ἀντιθέτων (λ.χ. χειμῶν — θέρος, εὐτυχὴς — λυπημένος)·
- ἐν ἡλίκου ἀνωτέρας ἀναπτύξεως II· νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἔννοιαν δυσχεροῦς ἀγνωστικοῦ τεμαχίου· (ἐπιτυχία, ἀν γίνῃ ἢ ἀπόδοσις 6 τοῦλάχιστον ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ τεμαχίου κλπ.)·
- ἐν ἡλίκου ἀνωτέρας ἀναπτύξεως III· νὰ ἐπαναλάβῃ σειρὰν

ένενα μονοψηφίων αριθμῶν. Νὰ λύσῃ πρόβλημα προσανατολισμοῦ κατὰ χώρον κλπ.

Ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς κλίμακος ταύτης ἐπὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτόμων κατὰ τύχην ληφθέντων εὐρέθη ὅτι:

α) ἄτομα τῆς αὐτῆς ἡλικίας λύουσιν ἄλλα μὲν περισσότερα, ἄλλα δὲ ὀλιγώτερα κριτήρια τῆς κλίμακος, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἄτομα σίνα γενῶνται μὲ κατωτέραν εὐφυΐαν, ἄλλα μὲ κοινὴν καὶ ἄλλα μὲ ἀνωτέραν,

β) ἡ εὐφυΐα ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τῆς πνευματικῆς του ὀριμότητος, ἀφ' ἧς παραμένει στάσιμος μέχρι τοῦ γήρατος, βαίνουσα ἔκτοτε βαθμηδὸν ἐλαττωμένη,

γ) κατὰ τὰ πρῶτα πέντε ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου παρατηρεῖται ταχυτέρα ἀνάπτυξις τῆς εὐφυΐας καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος· κατὰ τὰ ἐπόμενα πέντε ἔτη παρατηρεῖται ὡσαύτως βαθμιαία καὶ σταθερὰ βελτίωσις, ἐνῶ κατὰ τὴν τρίτην πενταετίαν ἡ εὐφυΐα αὐξάνεται μὲ βραδύτερον ῥυθμὸν.

Ἐκ τῶν γενομένων ἐρευνῶν εὐρέθη ὅτι ἡ εὐφυΐα βαίνει κατὰ μέσον ὄρον αὐξανομένη μέχρι τοῦ 14ου — 16ου ἔτους, κατ' ἄλλους μέχρι τοῦ 12ου ἢ 13ου, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ εὐφυΐα παύει ἀναπτυσσομένη μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἀλλ' ὅτι παύει νὰ αὐξάνῃ ὁμοιόμορφως, ὥστε νὰ εἶναι μετρητὴ, δικασπιρομένη κατὰ ποικιλίας κατευθύνσεις καὶ πλουτιζομένη διὰ τῆς πείρας.

Β α θ μ ο λ ο γ ί α ε ὑ φ υ ΐ α ς. Συνηθέστατα ὡς μέτρον βαθμολογίας τῆς εὐφυΐας λαμβάνεται ἡ πνευματικὴ ἡλικία (π. ἡ.). Αὕτη δὲ καθορίζεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κριτηρίων τῆς κλίμακος, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπιτυχῶς ἀπήγγησε τὸ ἐξετασθὲν ἄτομον.

Τὰ κριτήρια αὐτὰ ἀναλόγως τῆς βαθμίδος, τὴν ὁποῖαν κατέχουσιν εἰς τὴν κλίμακα, ἔχουσι καὶ διάφορον ἀξίαν, ἧτις ἐξικνεῖται ἀπὸ 2 — 6 μῶνῶν. Ἡ π. ἡ. ἐπομένως ἐνὸς ἀτόμου εὐρίσκειται ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν ἀριθμῶν τούτων.

Διὰ τῆς π. ἡ. ὅμως δὲν γνωρίζομεν ἂν τὸ ἄτομον εἶναι εὐφυές, μεγαλοφυές, ἀνωτέρας εὐφυΐας ἢ κατωτέρας. Τοῦτο κατορθοῦμεν, ἂν διαιρέσωμεν τὴν π. ἡ. διὰ τῆς χρονολογικῆς ἡλικίας (χ. ἡ.), τρεπομένης καὶ αὐτῆς εἰς μῆνας. Οὕτως ἂν ἄτομον τι ἔχη π. ἡ. 148 μῶνῶν καὶ χ. ἡ. 148, τότε ὁ βαθμὸς τῆς εὐφυΐας του (β. εὐ.) θὰ εἶναι $\frac{148}{148} = 1$ ἢ ἐπὶ τὸ ἐμφαντικώτερον 100 ἑκατοστὰ ἢ 100.

Τὰ ἄτομα τὰ ἔχοντα β. εὐ. 100 εἶναι κανονικῆς εὐφυΐας. Τὰ ἔχοντα ἀνώτερον ἢ κατώτερον τοῦ 100 εἶναι ἀναλόγως ἀνωτέρας ἢ κατωτέρας εὐφυΐας, κατατάσσονται δὲ εἰς διαφόρους βαθμίδας ὡς ἀκολούθως:

Ἄτομα ἔχοντα β. εὐ. 140 καὶ ἄνω καθ' ὁρίσθησαν ὡς τείνοντα πρὸς τὴν μεγαλοφυΐαν,

τὰ ἔχοντα β. εὐ. 120 — 130 ὡς λίαν ἀνωτέρας εὐφυΐας,

» » » 110 — 119 ὡς ἀνωτέρας εὐφυΐας,

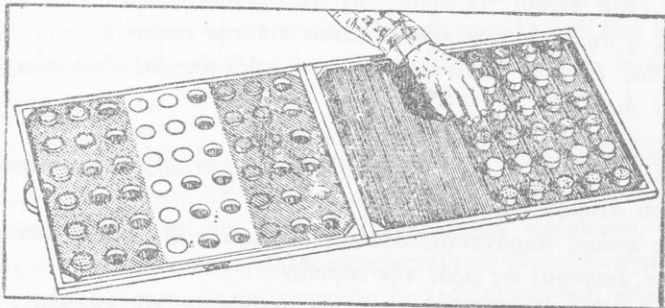
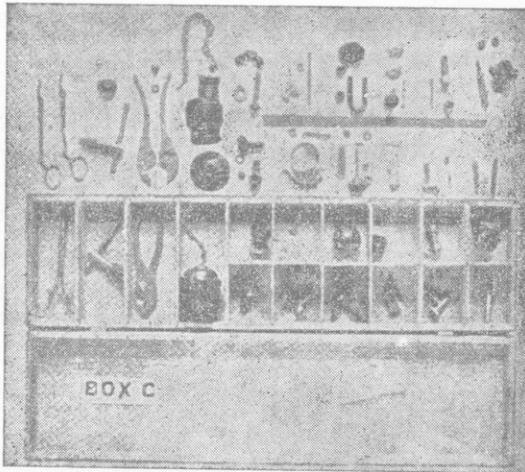
» » » 90 — 109 ὡς εὐφυῆ,

» » » 80 — 99 ὡς κατωτέρας εὐφυΐας,

» » » 70 — 79 ὡς ἀνώμαλα, κυμαινόμενα μεταξὺ τῶν κατωτέρας εὐφυΐας καὶ μωρῶν,

» » » 69 καὶ κάτω καθ' ὁρίσθησαν ὡς καθαρῶς ἀφυῆ, διακρινόμενα εἰς μωρὰ (β. εὐ. 50 — 69), βλάκας (β. εὐ. 25 — 49), καὶ ἡλίθια (β. εὐ. 0 — 24).

Ο οργανικός και πρακτικός τμήμα του εργαστηρίου είναι ο οργανικός τμήμας, ο οποίος αποτελείται από διάφορα είδη εργαλείων, όπως: πινέλας, βελόνες, ψαλίδια, κλίμακες, κλπ. Ο οργανικός τμήμας είναι ο πιο σημαντικός τμήμας του εργαστηρίου, καθώς είναι ο οποίος χρησιμοποιείται για την εκτέλεση των πειραμάτων. Ο οργανικός τμήμας είναι ο οποίος αποτελείται από διάφορα είδη εργαλείων, όπως: πινέλας, βελόνες, ψαλίδια, κλίμακες, κλπ. Ο οργανικός τμήμας είναι ο πιο σημαντικός τμήμας του εργαστηρίου, καθώς είναι ο οποίος χρησιμοποιείται για την εκτέλεση των πειραμάτων.

Μηχανικά τέρστ ειδικών ικανοτήτων.

10. Ὅμαδικὰ καὶ πρακτικὰ τέστ εὐφυΐας. Πλὴν τῶν ἀτομικῶν κλιμάκων εὐφυΐας, ὡς ἡ ἀνωτέρω διαγραφείσα, χρησιμοποιοῦμεν καὶ ὁμαδικὰ κριτήρια, ὅταν εἶναι ἀνάγκη εἰς ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα νὰ λάβωμεν γνώσιν τῆς εὐφυΐας μεγάλης ομάδος ἀτόμων, ὡς στρατιωτῶν, ἐργατῶν, μαθητῶν, ὑποψηφίων ἀνωτέρων σχολῶν κλπ.

Ἐπάρχουν διαφόρων εἰδῶν ὁμαδικὰ τέστ εὐφυΐας, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον ποικίλλει ἀναλόγως τῆς σχολικῆς παιδείσεως τῆς ομάδος διὰ τὴν ὁποίαν κατηρτίσθησαν.

11. Κριτήρια ἐπίδόσεως καὶ εἰδικῶν ἱκανοτήτων. Πλὴν τῶν ἀτομικῶν καὶ ὁμαδικῶν τέστ εὐφυΐας ὑπάρχουν καὶ ἄλλα κριτήρια μετροῦντα τὴν ἐπίδοσιν τῶν ἀτόμων, π.χ. μαθητῶν εἰς τὰ μαθήματά των, ἐργατῶν εἰς τὴν ἀσκουμένην ὑπ' αὐτῶν τέχνην ἢ ἄλλην ἐργασίαν, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλα κριτήρια καὶ ὄργανα μετροῦντα εἰδικὰς ἱκανότητας ἀπαιτουμένας λ.χ. διὰ τὴν ἀσκήσιν ἐνὸς ἐπαγγέλματος, ὡς ἡ μηχανικὴ ἰδιοφυΐα, ἡ κινητικὴ εὐχέρεια, ἡ προσαρμοστικὴ ἱκανότης κ.ἄ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τί εἶναι νόησις καὶ τίς ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὸν συνειρμὸν τῶν παραστάσεων ;
2. Τί εἶναι ἔννοια, τί κρίσις, τί συλλογισμὸς ;
3. Τίς ἡ σημασία τῶν προβλημάτων διὰ τὴν νόησιν ;
4. Ποῖος ἐκ τῶν δοθέντων ὀρισμῶν τῆς εὐφυΐας εἶναι πληρέστερος καὶ διατί ;
5. Τίς ἡ σχέσις νοήσεως καὶ γλώσσης ;
6. Ποία ἡ ἀνάγκη τῆς γνώσεως τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐκάστου ἀτόμου καὶ διατί ;
7. Εἰς ποίους παράγοντας ὀφείλονται κυρίως αἱ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν ;
8. Ποῖος ἐπενόησε πρῶτος μέθοδον μετρήσεως τῆς εὐφυΐας ;
9. Ποία τὰ εἶδη τῶν τέστ ;
10. Τί εἶδους τέστ χρησιμοποιοῦνται κυρίως εἰς τὸν στρατόν ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΜΝΗΜΗ

1. **Ἐννοια τῆς μνήμης.** Ἐξητάσαμεν προηγουμένως τί εἶναι παράστασις, ποῖα τὰ εἶδη αὐτῆς καὶ ποῖοι οἱ νόμοι, διὰ τῶν ὁποίων αἱ παραστάσεις συνείρονται καὶ ἀναπλάττονται.

Εἶδομεν ἐπίσης ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν ἔμφυτον ψυχικὴν ἰκανότητα τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων, αἵτινες συνείρονται ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυνειδήτως τῇ συμμετοχῇ ἢ μὴ τῆς βουλήσεως καὶ τῆς προσοχῆς.

Τὴν ἰκανότητα αὐτὴν τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ διατηρῇ παρωχημένας παραστάσεις καὶ γεγονότα καὶ νὰ ἀναπλάττῃ αὐτά, καλοῦμεν μνήμην.

Χωρεῖ δὲ ἡ λειτουργία τῆς μνήμης κατὰ δύο τρόπους. Εἶναι δηλ. δυνατὸν νὰ ἀναπλάττῃ τις προηγουμένας ἐντυπώσεις χωρὶς ν' ἀναφέρεται διόλου εἰς τὸ παρελθόν ἢ νὰ ἀναλογίζεται ποῦ καὶ πότε εἶχε διὰ πρώτην φοράν τὴν ἐντύπωσιν αὐτήν. Οὕτω π.χ. ὅταν κατὰ τὴν ἄνοιξιν ἀντικρύξῃ τις τὸ ὠραιότατον θέαμα τῆς ἀνθισμένης φύσεως, δὲν ἀναλογίζεται πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἀπέλαυσε διὰ πρώτην φοράν τὸ θέαμα τοῦτο. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὰς καθημερινὰς καθ' ἕξιν καὶ ἀσυνειδήτως τελουμένας πράξεις, τὰς ὁποίας ἐτέλει ἄλλοτε ἐν ἐπιγνώσει καὶ μετὰ προσοχῆς.

2. **Ἀνάμνησις.** Ἄλλοτε πάλιν ἡ ἀνάπλασις γίνεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ παρελθόν, τουτέστι διὰ προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου ἢ τόπου, ὅπου εἶχομεν τὸ πρῶτον τὴν ἐντύπωσιν. Ὅταν π.χ. συναντῶμεν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐγνωρίσαμεν, καταβάλλομεν προσπάθειαν νὰ τοποθετήσωμεν αὐτὸ εἰς τὸ παρελθόν τοπικῶς καὶ χρονικῶς ἀναλογιζόμενοι ποῦ, πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἐγνωρίσαμεν αὐτό. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀναπλάσεως παραστάσεων προσώπων, ἀντικειμένων ἢ γεγονότων καλεῖται ἀνάμνησις. Εἶναι δηλ. ἡ ἀνάμνησις ἀναγνώρισις γεγονότων τοῦ βίου ἢ παραστάσεων προσώπων κλπ. ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν χώρον, χρόνον καὶ συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας τὸ πρῶτον ἐλάβομεν πείραν αὐτῶν.

3. Μνημονικαὶ λειτουργίαι. Ἐπειδὴ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνάμνησιν ἐνὸς προσώπου ἢ γεγονότος σημαίνει ὅτι: α) ἐγνωρίσαμεν αὐτὸ κάποτε, β) συνεκρατήσαμεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν παράστασιν αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, γ) δοθείσης εὐκαιρίας ἀνακαλοῦμεν αὐτὸ εἰς τὴν μνήμην μας, δ) ἀναγνωρίζομεν ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ πρόσωπον ἢ τὸ γεγονός, τοῦ ὁποῦ ἐλάβομεν γνῶσιν καὶ ὄχι ἄλλο.

Εἰς τὴν μνήμην ἐπομένως διακρίνομεν τέσσαρας ἐπὶ μέρους μνημονικὰς λειτουργίας: τὴν ἐντύπωσιν, τὴν διατήρησιν, τὴν ἀνάπλασιν καὶ τὴν ἀναγνώρισιν. Κατὰ ταῦτα ἡ μνήμη δύναται ἀκριβέστερον νὰ ὀρισθῇ ὡς γενικὴ ἰκανότης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἐντύπωσιν, διατήρησιν, ἀνάπλασιν καὶ ἀναγνώρισιν προγενεστέρων περιεχομένων τοῦ πνεύματος (αἰσθημάτων, παραστάσεων καὶ τῶν μετ' αὐτῶν συνδεομένων διαθέσεων).

Ἡ διάκρισις αὕτη φαίνεται σαφῶς εἰς παθολογικὰς τινὰς καταστάσεις τῆς μνήμης, καθ' ἃς εἶναι δυνατόν μία τῶν λειτουργιῶν τούτων νὰ εἶναι ἐλλιπὴς ἢ παντελῶς νὰ ἐλλείπη, αἱ δὲ ἄλλαι νὰ λειτουργῶσι κανονικῶς ὡς περαιτέρω ἐκτίθεται.

4. Ἰδιότητες τῆς μνήμης. Διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν τῆς μνήμης ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος:

α) σχετικὴν εὐχέρειαν ὡς πρὸς τὴν πρόσληψιν τῶν παραστάσεων καὶ τὴν διατήρησιν αὐτῶν,

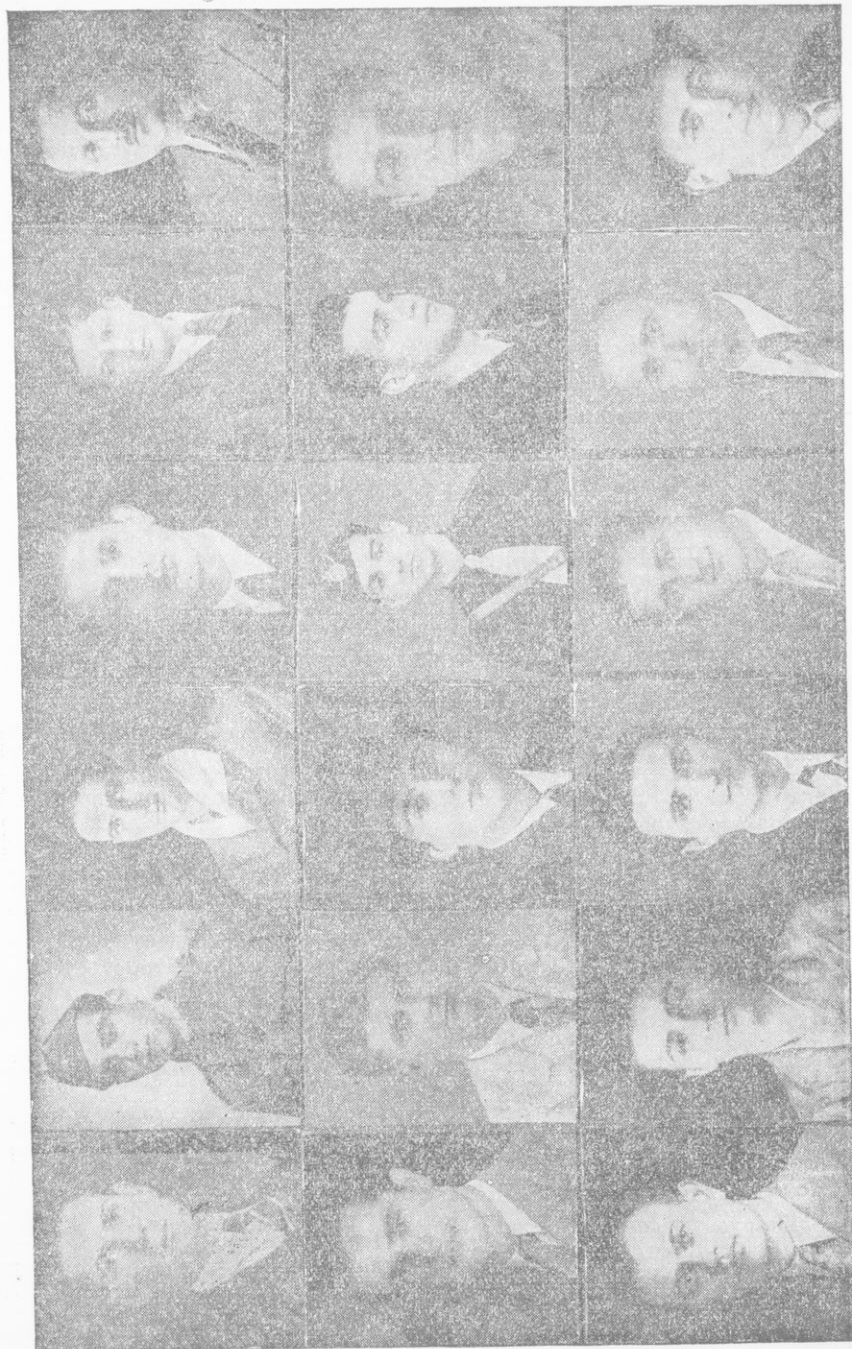
β) ἰκανότητα νὰ διατηρῇ ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας παραστάσεις, νὰ ἔχη τουτέστιν εὐρύτητα ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν διατηρουμένων στοιχείων,

γ) ἰκανότητα νὰ διατηρῇ τὰς παραστάσεις ταύτας ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο χρόνον, νὰ ἔχη τουτέστιν διάρκειαν μνήμης,

δ) ἰκανότητα νὰ ἀναπαράγῃ με ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλύτεραν ἀκριβειαν τὰς ὑπαρχούσας ἐν αὐτῷ παραστάσεις, νὰ ἔχη τουτέστιν πιστιν μνήμης,

ε) ἰκανότητα νὰ ἀναπλάσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον τὰς κηθεύσας παραστάσεις ἐκλέγων τὰς καταλλήλους καὶ μᾶλλον ἀπαραίτητους πρὸς ἐξυπηρέτησιν σκοποῦ τινος, νὰ ἔχη τουτέστιν ἐτοιμότητα.

Ἡ εὐχέρεια, ἡ εὐρύτης, ἡ διάρκεια, ἡ πίστις ἢ ἀκρίβεια, καὶ ἡ ἐτοιμότης εἶναι ἰδιότητες τῆς μνήμης.

Δύνασθε νά αναγνωρίσητε τίς 6 εικονιζόμενος τρεῖς φορές ;

Πάντες οἱ ἄνθρωποι πλὴν παθολογικῶν τινῶν περιπτώσεων ἔχουσιν εἰς μεγαλύτερον ἢ μικρότερον βαθμὸν τὰς ιδιότητας ταύτας. Εἰς τοῦτο συντελοῦσι καὶ οἱ κατωτέρω παράγοντες:

α) σωματικὴ ὑγεία· ὅσον ἀκμαιότερος εἶναι ὁ ὄργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, τόσον εὐχερέστερον οὗτος προσλαμβάνει παραστάσεις καὶ διατηρεῖ αὐτάς ἐπὶ περισσότερον χρόνον,

β) εὐφυΐα· εὐνόητον εἶναι ὅτι ὁ εὐφυῆς ἔχει τὰς ιδιότητας τῆς μνήμης εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ ἄλλα ἄτομα κατωτέρας εὐφυΐας, ὡς πρῶτος ὁ Πλάτων παρετήρησεν εἰπὼν ὅτι «ὄξεις καὶ ἀγγίνοι καὶ μνήμονες ὡς τὰ πολλά εἰσι», καίτοι ἐξ ἐρευνῶν ἀπεδείχθη ὅτι δὲν συμβαίνει πάντοτε τοῦτο,

γ) πολλαπλῆ σύνδεσις τῶν παραστάσεων· γνωστὸν εἶναι ὅτι πολὺ δυσκολώτερον ἐνθυμεῖται τις ἀσήμους συλλαβὰς (λ.χ. γαδ, νηρ, λογ κλπ.) ἢ μεμονωμένας λέξεις, εὐχερέστερον δὲ κείμενον ἱστορικὸν ἢ ποίημα, διότι εἰς αὐτὰ αἱ παραστάσεις συνδέονται πολλαχῶς, διὰ τῆς ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων ἢ σκηνῶν, τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς ὁμοιοκαταληξίας (εἰς τὸ ποίημα), τῆς κυρίας ιδέας, ἢ ὅποια διέπει αὐτὰ κ.ο.κ.,

δ) κατανόησις· εἶναι ἐκ πείρας γνωστὸν, εἰς τοὺς μαθητὰς ἰδιαίτερος, ὅτι εὐκολώτερον ἐνθυμοῦνται μάθημα, τὸ ὅποιον κατενόησαν, διότι καὶ βαθύτερον τοῦτο ἐγγαράσσεται εἰς τὴν μνήμην των καὶ περισσότερον χρόνον διατηρεῖται, ἀκριβέστερον δὲ ἀναπαραγεται, ἢ ἄλλο τοῦ ὁποίου πολλὰ σημεῖα ἔμειναν κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἢ τὴν μελέτην των σκοτεινά,

ε) προσοχή, διαφέρον καὶ ψυχικὴ διάθεσις· εὐνοοῦσι τὰ μάλιστα τὴν μνήμην, διότι παρέχουσιν εἰς τὸ ἄτομον διαύγειαν πνευματικὴν καὶ βοηθοῦσιν εἰς τὴν κατανόησιν, ἐπομένως δὲ καὶ εἰς τὴν εὐχερεστέραν ἐντύπωσιν, μακροτέραν διατήρησιν, εὐκολωτέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἀναπαραγωγὴν τῶν παραστάσεων.

5. Μέθοδοι ἀπομνημονεύσεως. Εἰς τὴν καλὴν μνήμην συντελοῦσιν ὄχι μόνον οἱ ἀνωτέρω παράγοντες, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, τὸν ὅποιον ἕκαστος χρησιμοποιοεῖ πρὸς ἀπομνημόνευσιν.

Ὑπάρχουν ἄτομα, τὰ ὅποια μηχανικῶς καὶ χωρὶς νὰ κατανοῶσιν τὰ ἀκούμενα ἢ ἀναγινωσκόμενα προσπαθοῦσι ν' ἀπομνημονεύσωσιν αὐτὰ κατὰ λέξιν διὰ πολλῶν ἐπαναλήψεων συνδέοντα ταῦτα μόνον ἐξω-

τερικῶς. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀπομνημονεύσεως εἶναι μ η χ α ν ι κ ὁ ς, ἡ δὲ μνήμη αὐτὴ εἶναι μ η χ α ν ι κ ῆ. Ἡ μηχανικὴ μνήμη, καίτοι ἔχει ἀξίαν κατὰ τὴν μικρὰν ἰδίαν ἡλικίαν, δὲν εἶναι πάντοτε δεῖγμα πνευματικῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Τελειότερος εἶναι ὁ κ ρ ι τ ι κ ὁ ς τρόπος ἀπομνημονεύσεως, κ ρ ι τ ι κ ῆ μ ν ῆ μ η, διὰ τῆς ὁποίας προσλαμβάνομεν, συγγρατοῦμεν καὶ ἀναπλάσσομεν παραστάσεις ἀποβλέποντες εἰς τὸν λογικὸν κυρίως μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμον. Π. χ. προκειμένου περὶ ἱστορικῶν γεγονότων ἀποβλέπομεν κυρίως εἰς τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν αὐτὰ καὶ τὰς συνεπείας, τὰς ὁποίας ταῦτα εἶχον ἐπὶ τῆς περαιτέρω διαμορφωθείσης καταστάσεως, προκειμένου δὲ περὶ ἀναγνώσματος λογοτεχνικοῦ εἰς τὴν κυρίαν ἰδέαν τὴν διέπουσαν αὐτό.

Ἡ κριτικὴ μνήμη χαρακτηρίζει τὴν ὄριμον ἡλικίαν καὶ τὰ ἀνωτέρας εὐφυΐας ἄτομα, τὰ δὲ δι' αὐτῆς μανθανόμενα γίνονται κατὰ κανόνα μόνιμον κτῆμα τοῦ πνεύματος.

Πολλάκις εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταχειριζώμεθα τεχνητὰ μέσα πρὸς ἀπομνημόνευσιν παραστάσεών τινων, ὡς αἱ τῶν γεωγραφικῶν σχημάτων, χρονολογιῶν, δυσκόλων ὀνομάτων κλπ. Εὐκολώτερον π.χ. ἐνθυμούμεθα τὸ σχῆμα τῆς Ἰταλίας συσχετίζοντες αὐτὸ πρὸς ὑψηλὸν στρατιωτικὸν ὑπόδημα ἢ τὸ σχῆμα τῆς Πελοποννήσου συσχετίζοντες αὐτὸ πρὸς φύλλον πλατάνου ἢ συκῆς. Ἐπίσης εἶναι εὐχερέστερον νὰ συγκρατήσωμεν τὴν χρονολογίαν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἂν προσέξωμεν ὅτι οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἀριθμοὶ βαίνουνσιν ἀξανάμενοι κατὰ μονάδα (1789). Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη ἀ γ χ ἰ ν ο υ ς μ ν ῆ μ η.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμεθα π.χ. νὰ συγκρατήσωμεν πολυψηφίους ἀριθμοὺς χωρίζοντες αὐτοὺς εἰς τριψήφια τμήματα ἢ δασυνομένας λέξεις ἐν εἶδη ποιήματος, διότι ὁ ῥυθμὸς τὰ μέγιστα βοηθεῖ εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν· πρβ.

ἄδης	ἄρμα	αἶμα	ἄλυσις
ἄγιος	ἄμαξα	ἄμαρτάνω	ἄρπάζω
ἄβρὸς	ἄδρὸς	ἄπαξ	ἄρπαξ

6. Μνήμη καὶ λήθη. Ὡς εἶναι φυσικὸν καὶ ἐκ τῆς πείρας γνωστόν, πολλαὶ ἐκ τῶν ἀποκτωμένων γνώσεων λησμονοῦνται, διότι ἀντίθετος πρὸς τὴν κτῆσιν λειτουργία τοῦ πνεύματος ἀρχίζει ἀμέσως μετὰ τὴν ἐντύπωσιν. Ἡ ἀπώλεια αὕτη τελεῖται διαφοροτρόπως. Γνώσεις τινὲς

γίνονται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀσαφεῖς καὶ ἀβέβαιαι· ἄλλων οἱ σύνδεσμοι χαλαροῦνται μέχρι τοῦ σημείου τελείας ἀποσυνδέσεως τῶν παραστάσεων, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν, οὕτως ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατος ἡ συγκράτησις αὐτῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο καλεῖται λήθη.

Ἐκ πειραμάτων εὐρέθη ὅτι·

α) ἡ λήθη εἶναι ταχύτερα ἐν ἀρχῇ, βραδυτέρα δ' ἀργότερον. Ἡ μεγαλύτερα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπομνημονεύσεως λήθη ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπομνημονεύσεως κόπωσιν, ἡ δὲ μεγαλύτερα ἀνάπλασις μετὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ὀφείλεται εἰς τὴν βαθυτέραν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία συντελεῖται κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν ἀνάπαυσιν καὶ δὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὕπνου,

β) τὰ ἄσημα στοιχεῖα λησμονοῦνται, ὡς εἶναι εὐνόητον, εὐκολώτερον τῶν λογικῶν,

γ) περισσότερον διατηροῦνται τὰ μετὰ συναισθήματος ἰσχυροῦ συνδεθέντα στοιχεῖα καὶ βαθεῖαν ἐμπνεύσαντα ἐντύπωσιν ὡς καὶ τὰ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐντυπούμενα. Διὰ τοῦτο κακαὶ παραστάσεις ἐντυπούμεναι κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἰδίᾳ δυσάρεστοι οἰκογενειακαὶ σκηναὶ κ.τ.δ., δύνανται νὰ ἔχουν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς τὴν ὅλην μετέπειτα τοῦ ἀτόμου ζωὴν.

7. Ἀνωμαλίας τῆς μνήμης. Ἡ σχετικὴ ἀπώλειά τινων ἐκ τῶν ἀποκτωμένων γνώσεων εἶναι τι φυσικόν. Συμβαίνει ὅμως πολλάκις οἱ ἄνθρωποι νὰ δημιουργοῦν ἀσαφεῖς ἐντυπώσεις καὶ νὰ λησμονοῦν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ὅ,τι ἔμαθον ἢ νὰ χάνουν τὴν ἱκανότητα τῆς ἀναγνωρίσεως γνωστῶν προσώπων ἢ ἀντικειμένων, τέλος δὲ νὰ θεωροῦν ὡς γνωστὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἐγνώρισαν.

Κυριωτέρα ἀνωμαλία τῆς μνήμης ἐξ ἀσαφοῦς ἐντυπώσεως προερχομένη εἶναι ἐκεῖνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐν ἄτομον ἐνθυμεῖται μὲ σχετικὴν εὐκολίαν πρόσωπα, πράγματα ἢ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, ἔχει ὅμως ἀμνησίαν ἐκεῖνων, τὰ ὁποῖα προσφάτως ἐγνώρισε.

Τὰ αἷτια τῆς ἀνωμαλίας ταύτης εἶναι ὑπερκόπωσις ἢ ἄλλη μὴ ὀμαλὴ κατάστασις τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ἄτομα πάσχοντα ἐκ τοιοῦτου εἴδους ἀμνησίας εἶναι πιθανόν νὰ μὴ ἐνθυμοῦνται τί ἔφαγον ἐλάχιστον χρόνον ἀπὸ τῆς λήψεως τοῦ γεύματός των.

Αἱ κύριαι μορφαὶ ἀμνησίας, σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὴν λειτουργίαν τῆς ἀναπλάσεως, εἶναι ἡ π λ ἡ ρ ἡ α ἡ μ ν ἡ σ ἡ ἰ α ἡ ἢ ἡ π ε ρ ἰ ο δ ἰ κ ἡ

ἀμνησία, ὀφειλόμεναι εἰς βλάβην τοῦ ἐγκεφάλου λόγῳ δυστυχήματος ἢ εἰς ὑστερικές καταστάσεις. Ὁ πάσχων ἐκ πλήρους ἀμνησίας λησμονεῖ τελείως τὸ παρελθὸν μὴ δυνάμενος ν' ἀναγνωρίσῃ οὐδὲ τὸν ἑαυτὸν του μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι, ἂν δὲν ὑπάρχῃ βλάβη τῶν συνειρμῶν, δύναται τὸ παρελθὸν ν' ἀναπαραχθῇ εἰς καταστάσεις ὑπνώσεως ἢ εἰς τὰ ὄνειρα.

Ὁ πάσχων ἐκ περιοδικῆς ἀμνησίας λησμονεῖ τμημα μόνον τῆς ζωῆς του ἢ πολλάκις τὴν χρῆσιν ἐνὸς μέλους τοῦ σώματός του, ὡς συμβαίνει εἰς περιπτώσεις ὑστερικῆς παραλύσεως, ἀπωλείας τῆς φωνῆς κλπ.

Ἄλλη ἀνωμαλία, σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὴν πρὸς ἀναγνώρισιν ἰκανότητα, εἶναι ἡ παρὰ μνησία ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς μορφάς. Κατ' αὐτὴν δύναται νὰ ὑπάρχῃ α) τελεία ἔλλειψις τῆς πρὸς ἀναγνώρισιν ἰκανότητος, β) ν' ἀναγνωρίζωνται ὡς γνωστὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ὑπέπεσαν εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, γ) νὰ προβάλλωνται στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς ἐμπειρίας ἐκτὸς τοῦ ἀτόμου, ν' ἀναγνωρίζωνται δὲ ταῦτα ὑπ' αὐτοῦ ὡς προσφάτως γενόμενα ἀντιληπτά (τοῦτο δὲ συνήθως συμβαίνει λόγῳ κοπώσεως ἢ συναισθηματικῆς διαταραχῆς), δ) ν' ἀναγνωρίζωνται ὡς πραγματικὰ φανταστικὰ γεγονότα, ε) τέλος ἀνωμαλία, σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὰς τέσσαρας ὁμοῦ μνημονικὰς λειτουργίας, εἶναι ἡ ὑπερμνησία. Κατ' αὐτὴν ἐντυπώνει τις, συγγρατεῖ, ἀναπλάττει καὶ ἀναγνωρίζει μὲ μεγάλην εὐκολίαν γεγονότα, διὰ τὰ ὁποῖα οὐδεμίαν πολλάκις καταβάλλει προσπάθειαν, ὡς σύνοικός τις φοιτητοῦ, ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ἑλληνικὰ ἢ λατινικὰ εἶχεν ἀπομνημονεύσει ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ὁ φοιτητῆς ἐμελέτα μεγαλοφῶνως.

8. Μαρτυρία καὶ πλάνη. Ἄν τις ἐρωτήσῃ ἡμᾶς νὰ εἰπῶμεν πόσα παράθυρα ἔχει οἰκία φιλικῆς οἰκογενείας ἢ ν' ἀφηγηθῶμεν πῶς ἀκριβῶς συνέβη μία σύγκρουσις αὐτοκινήτου, τῆς ὁποίας παρέστημεν μάρτυρες, δὲν εἶναι διόλου παράδοξον, ἂν ἐσφαλμένως ἀποκριθῶμεν παρὰ τὴν ἀγαθωτάτην ἡμῶν προαίρεσιν νὰ εἰπῶμεν τὴν ἀλήθειαν.

Τοῦτο συμβαίνει, διότι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε συγγρατεῖ πάσας τὰς προσλαμβανόμενας ἐντυπώσεις ἢ παραστάσεις εἴτε λόγῳ ἐλλείψεως διαφέροντος εἴτε ἕνεκα ἄλλων λόγων, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν εἰς τὰ περὶ λήθης. Οὕτως ἄτομα καλούμενα εἰς τὸ δικαστήριον ὡς μάρτυρες ὑποπίπτουν πολλάκις εἰς πλάνας καὶ μάλιστα σοβαρωτάτας, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦσαν παρόντα κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ δυστυχήματος ἢ ἄλλου

συμβάντος διότι, ὡς καὶ ὁ Θουκυδίδης λέγει, οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ ταῦτά περὶ τῶν αὐτῶν λέγουσι. Πολὺ περισσότερον συμβαίνει τοῦτο, ὡς ἀπεδείχθη ἐξ ἐρευνῶν ἐλληνικῶν καὶ ξένων, εἰς τοὺς ἐφήβους καὶ τὰ παιδιά, διότι ἐπιδρᾷ πολὺ εἰς αὐτὰ ἡ φαντασία καὶ τὸ συναίσθημα, ἔνεκα τῶν ὁποίων παρατηροῦνται ὑπερβολαὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἢ τελεία πολλάκις μεταβολὴ τῶν γεγονότων.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ πρὸς ἀποφυγὴν δικαστικῶν πλανῶν ἡ μὲν μαρτυρία τῶν ἐνηλίκων πρέπει νὰ ἐλέγχεται δι' ὑποβολῆς διαφόρων ἐλεγκτικῶν ἐρωτήσεων, τῶν δὲ παιδῶν καὶ ἐφήβων κάτω τῶν 16 ἐτῶν νὰ θεωρῆται ἐπικουρική εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας.

9. Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν μνήμην. Μνημονικοὶ τύποι. Ὑπάρχουσι καὶ ὡς πρὸς τὴν μνήμην ἀτομικαὶ διαφοραὶ, ὡς ὑπάρχουσι καὶ ὡς πρὸς τὴν νόησιν, τὴν φαντασίαν καὶ τὰς ἄλλας πνευματικὰς λειτουργίας. Ἀλλὰ μέχρι ποίου σημείου ὑφίστανται αἱ διαφοραὶ αὗται;

Πρὸ τινος ἐπιστεῦετο ὅτι ἕκαστος διαφοροτρόπως ἐντυπώνει καὶ ἀναπαράγει τὰς παραστάσεις. Ἄλλος δηλ. ἐντυπώνει καλύτερον καὶ διατηρεῖ π ᾶ ν ὅ, τ ι β λ έ π ε ι, χρησιμοποιοῖ δηλ. παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐσχηματίσθησαν δι' ὀπτικῶν ἀντιλήψεων, ἄλλος π ᾶ ν ὅ, τ ι ἀ κ ο ὕ ε ι, ὅτι δηλ. σχηματίζεται δι' ἀκουστικῶν ἀντιλήψεων κ.ο.κ. Ἀνήκει τ.ἔ. ἕκαστος εἰς ὀρισμένον, ὡς λέγομεν, τύπον.

Καὶ εἶναι βεβαίως ἀναμφισβήτητον ὅτι ὑπάρχουν τοιαῦτα πρόσωπα, ὡς ὁ Ἕλλην Περικλῆς Διαμάντης, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἔρριπτεν ἀπλοῦν βλέμμα ἐπὶ διδομένων ἀριθμῶν, ἔκλειεν ἔπειτα τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ ἐξετέλει τὰς πράξεις ταχύτατα ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπεμνημόνευεν σειρὰν ἀριθμῶν. Τὴν αὐτὴν ἰκανότητα εἶχε καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ὡς καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας Διαμάντη, ἅτινα πάντα ἦσαν ἀ μ ι γ ε ῖ ς ὀ π τ ι κ ο ἰ τ ὕ π ο ι.

Παράδειγμα ἀμιγοῦς ἀκουστικοῦ τύπου, ἐπίσης ἀριθμομνήμονος, ἦτο ὁ ἀγράμματος ποιμὴν Inaudi, ὅστις ἐνετύπωνεν ἀριθμούς πολυψηφίους ἀκούων ἀπλῶς αὐτοὺς καὶ ἀκολούθως ἐξετέλει μετὰ μεγίστης ταχύτητος ἀριθμητικὰς πράξεις εὐρίσκων καὶ τετραγωνικὰς καὶ κυβικὰς ἀκόμη ρίζας. Ἡ ὄψις ἐν τούτοις τῶν ἀριθμῶν γεγραμμένων ἐτάρασεν αὐτόν.

Ἄμιγῆς κινητικὸς τύπος ἦτο διάσημος Γάλλος ἀκροβάτης, ὅστις διῆλθεν ἐπανειλημμένως τὸν Νιαγάραν διὰ σχοινοῦ τεταμένου ὑπεράνω

αυτοῦ κατορθῶνων νὰ ἀναπλάττη πάσας τὰς ἀναγκαίας κινήσεις πρὸς διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας του.

Πλὴν τὰ ἄτομα αὐτὰ εἶναι σπανιώτατα καὶ ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις μόνον χωρὶς νὰ στερεῶνται πάντοτε καὶ τῆς ἰκανότητος πρὸς κτῆσιν γνώσεων καὶ διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. Πειραματικῶς δ' ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι κατὰ γενικὸν κανόνα μεικτοῦ τύπου, ἦτοι ὅτι αἱ παραστάσεις αὐτῶν προέρχονται ἐκ παντὸς εἴδους ἀντιλήψεων.

10. Σημασία τῆς μνήμης. Ἡ ἀξία τῆς μνήμης εἶναι μεγίστη διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ γνώσις, πολὺ δὲ περισσότερον ἢ πρόοδος καὶ ὁ πολιτισμὸς. Καὶ τοῦτο διότι, ἂν αἱ γνώσεις παρέμεναν πρὸς στιγμὴν μόνον, ἔπειτα δ' ἐχάνοντο, πείρα δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποκτηθῇ οὔτε συνέχεια νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Οὐσιαστικῶς δὲν θὰ ὑπῆρχε βίος διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ ὁ πέραξ ἡμῶν κόσμος οὐδὲν θὰ εἶχε νόημα, ὡς ἔχει σήμερον πᾶν ὅ,τι περιβάλλει ἕκαστον ἐξ ἡμῶν. Ἐσωτερικῶς πλοῦτος δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὐδὲ τὸ ἱερὸν αἶσθημα τῆς φιλίας ἢ ἄλλα συναισθήματα θὰ συνέδεον τοὺς ἀνθρώπους μεταξὺ των, ἐφ' ὅσον θὰ ἦσαν ἄγνωστοι ὁ εἷς εἰς τὸν ἄλλον, ὅσας φορές καὶ ὑπὸ οἰασδήποτε συνθήκας καὶ ἂν συνητῶντο.

Αἱ ἔννοιαι παρὸν καὶ παρελθὸν θὰ ἦσαν ἀνύπαρκτοι, ὁ δὲ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ συλλάβῃ οὐδὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως, ὡς συμβαίνει σήμερον μὲ σπανίας τινὰς περιπτώσεις ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι πάσχοντες ἀπὸ ἀμνησίαν λησμονοῦν ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα τὸν ἑαυτὸν των, ὅταν δ' ἐπανέλθουν εἰς τὸν κανονικὸν ῥυθμὸν εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναγνωρίσουν τὰς ὥρας, ἡμέρας ἢ ἐβδομάδας ἐκεῖνας τῆς ἀμνησίας των ὡς καὶ ὅτιδήποτε συνέβη κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν ὡς μέρος τῆς ζωῆς των.

Ἐκ τῶν λεχθέντων καθίσταται φανερὸν πόσον πολύτιμος εἶναι ἡ πνευματικὴ αὕτη λειτουργία καὶ μετὰ πόσης θὰ ἔπρεπε νὰ καλλιεργῆται φροντίδος. Ἡ σχολικὴ περίοδος τόσον ἢ τῆς στοιχειώδους ὅσον καὶ τῶν τριῶν πρώτων ἐτῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἡ καλύτερα περίοδος πρὸς καλλιέργειαν, ἀσκήσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς μνημονικῆς ἰκανότητος, ἢ ὅποια ἀναμφισβητήτως ἀποτελεῖ μετὰ τῆς εὐφυΐας τὸν θεμέλιον λίθον τῆς μορφώσεως καὶ προόδου ἐκάστου ἀτόμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΜΑΘΗΣΙΣ

1. Ἔννοια τῆς μαθήσεως. Λέγομεν ὅτι μαθάνομεν τι ἢ ἀποκτῶμεν γνώσιν τινα, λ.χ. τῶν βασικῶν ἀριθμητικῶν πράξεων, ὅταν παγιώσωμεν αὐτάς μᾶλλον ἢ ἤττον εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν. Μάθησις ἐπομένως εἶναι ἡ παγιώσις μᾶλλον ἢ ἤττον τῶν κτηθεισῶν γνώσεων.

Ἡ μάθησις δὲν δύναται οὐσιαστικῶς νὰ νοηθῇ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς μνήμης, διότι αὕτη συντελεῖται ἀκριβῶς διὰ τῆς προσλήψεως τῇ βοήθειᾳ τῶν αἰσθήσεων παραστάσεων ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου, τῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν ἡμῖν καὶ τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀκριβοῦς ἀναπαραγωγῆς αὐτῶν.

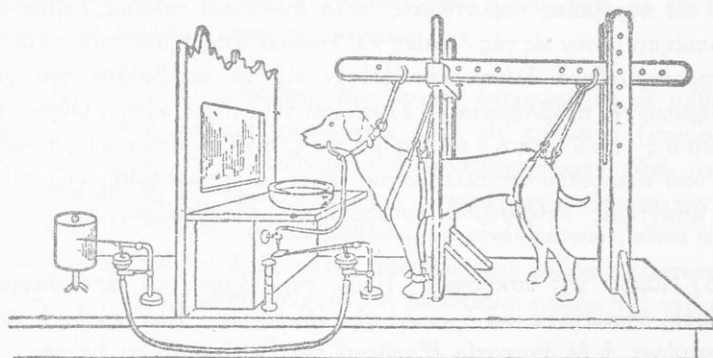
Διὰ τοῦτο θ' ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα κυρίως μὲ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς μαθάνομεν ἢ τοὺς νόμους τῆς μαθήσεως, οἵτινες μετὰ τῶν τρόπων τοῦ συνειρημοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως ἐρμηνεύουσι τὴν ὅλην λειτουργίαν τῆς μαθήσεως.

2. Νόμοι τῆς μαθήσεως. 1) Νόμος τῆς δοκιμῆς καὶ ἐπιτυχίας. Ὁ ἀπλούστερος καὶ μᾶλλον συνήθης τρόπος μαθήσεως κατὰ τὴν μικρὰν (νηπιακὴν) ἰδίως ἡλικίαν εἶναι ὁ τῆς δοκιμῆς καὶ ἐπιτυχίας. Τὸ παιδίον π.χ. μὴ γνωρίζον πῶς θὰ φορέσῃ τὸ ὑπόδημά του δοκιμάζει ποικίλους τρόπους μέχρις ὅτου τέλος — τυχαίως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον — ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ του. Αἱ κινήσεις τοῦ παιδίου κατὰ τὴν προσπάθειάν του ταύτην εἶναι τελείως ἄτακτοι κατ' ἀρχήν, ὀργανοῦνται ὅμως ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐλαττώνουν οὕτω εἰς τὸ ἐλάχιστον τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖται πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ὅποτε συντελεῖται ἡ μάθησις.

2) Νόμος τῆς μιμήσεως. Δι' αὐτοῦ μαθάνομεν μιμούμενοι τυφλῶς πράξεις ἄλλων, τοὺς παντοίους λ.χ. τρόπους συμπεριφορᾶς. Ὁ νόμος οὗτος τῆς μαθήσεως χρησιμοποιοεῖται ἐπίσης κατὰ τὴν μικρὰν

ήλικιαν, διὰ τοῦτο οἱ ἐνήλικες, οἱ ὅποιοι χρησιμεύουν κατὰ κανόνα ὡς παράδειγμα διὰ τοὺς μικροτέρους, πρέπει νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικοὶ εἰς τοὺς λόγους, ἰδιαίτερος δὲ εἰς τὰς πράξεις των.

3) Νόμος τῆς ὑποκαταστάσεως. Τὸν νόμον τοῦτον διέτύπωσεν ὁ ψυχολόγος Ρανλὼ κατόπιν πειράματος ἐπὶ πεινῶντος κυνός. Παρουσίασε δηλ. εἰς αὐτὸν κατ' ἀρχὴν δύο ἐρεθίσματα ταυτοχρόνως, ἥτοι ἐρυθρὰν πινακίδα καὶ τροφήν. Ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς τροφῆς καὶ λόγῳ τῆς πείνης τοῦ κυνός ἐγένετο εἰς αὐτὸν ἔκκρισις σιέλου, ἡ ποσότης τοῦ ὁποίου ἐμετρεῖτο διὰ καταλλήλου συσκευῆς προσηρμοσμένης εἰς τὸ στόμα τοῦ κυνός.

Ἀπόδειξις νόμου ὑποκαταστάσεως.

Κατόπιν ἐπανειλημμένης παρουσιάσεως τῶν δύο ἐρεθισμάτων ὁ κύων συνέδεσεν τόσον στενῶς ταῦτα, ὥστε ἡ ἔκκρισις τοῦ σιέλου νὰ γίνεται διὰ τῆς παρουσιάσεως τῆς πινακίδος μόνης. Ἡ ἐρυθρὰ δηλ. πινακὶς ὑποκατέστησε διὰ τὸν κύνα τὸ ἐρέθισμα τῆς τροφῆς, κατέστη δηλ. δι' αὐτὸν ἀλάθητον τεκμήριον τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐπακολουθήσῃ τροφή. Ὁ νόμος οὗτος ὠνομάσθη διὰ τοῦτο νόμος τῆς ὑποκαταστάσεως, ἐφαρμόζεται δὲ εἰς τὴν μάθησιν τῆς ὁμιλίας, τῆς πρώτης ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς, τῶν ξένων γλωσσῶν κλπ.

4) Νόμος τῆς ἀναλογίας. Ὅταν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίου περιγράφοντες ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς χώρας ἢ λαοὺς προσπαθοῦμεν νὰ σχηματίσωμεν παράστασιν σαφῆ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων αὐτῶν, συσχε-

τίζομεν ταῦτα πρὸς ἄλλα γνωστὰ εἰς ἡμᾶς καὶ κατ' ἀναλογίαν λαμβάνομεν γνώσιν τοῦ βίου αὐτῶν. Οὗτος εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀναλογίας, καθ' ὃν μαθηθάνομεν νέον τι συσχετίζοντες αὐτὸ πρὸς ὑπαρχούσας ἐν ἡμῖν παραστάσεις κοινὰ ἐχούσας γνωρίσματα πρὸς τὸ μαθηθάνομενον.

5) Νόμος τοῦ ἀποτελέσματος. Εἶναι γνωστὸν τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸ ὅποιον παιδία τινὰ κλαίουσιν ἐξ συστήματος ἢ μετέρχονται καὶ ἄλλα διάφορα μέσα, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐκ μέρους τῆς μητρὸς ἐκπλήρωσιν μιᾶς ἐπιθυμίας των. Τοῦτο συμβαίνει, διότι εἴτε ἐκ συμπτώσεως εἴτε ἐξ ἀδυναμίας τῆς μητρὸς ἐδόθη ἱκανοποίησις εἰς παράλογόν τινα ἀπαίτησιν τοῦ παιδίου. Ὅταν ἀντιθέτως τὸ παιδίον ὄχι μόνον δὲν ἀμείβεται εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἀλλὰ ἀγνοεῖται τελείως, λαμβάνει δὲ ἱκανοποίησιν μόνον εἰς τὰς δικαίας καὶ λογικὰς ἀπαιτήσεις του, τότε ὁμαλῶς προσαρμόζεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὸ περιβάλλον του χωρὶς νὰ δημιουργῇ προβλήματα δι' ἑαυτὸ καὶ τοὺς πέριξ αὐτοῦ. Οὗτος εἶναι ὁ νόμος τοῦ ἀποτελέσματος, καθ' ὃν ἀπάντησις συνοδευομένη ὑπὸ εὐαρέστου ἀποτελέσματος τείνει νὰ ἐπαναληφθῇ, ἐνῶ τὸναντίον ἀπάντησις ἐπιφέρουσα δυσαρέσκειαν ἐξασθενίζει.

6) Νόμος τῆς ἀσκήσεως. Πρὸς τὸν νόμον τοῦ ἀποτελέσματος συνδέεται στενῶτα καὶ ὁ νόμος τῆς ἀσκήσεως. Κατ' αὐτὸν ἡ χρῆσις ἐνδυναμώνει, ἢ δὲ ἀχρηστία ἐξασθενεῖ τὰς ἐν τῇ μαθῆσει ἐνώσεις.

Ἡ ἐντύπωσις τ.ἔ. καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν μαθηθάνομένων ἐξαρτᾶται τὰ μάλιστα ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως ἢ τῆς ἀσκήσεως, ὡς ἀρχαίῳθεν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πλουτάρχου παρατηρήθη καὶ ἐκ νεωτέρων πειραμάτων εὐρέθη.

3. Ἄρχαι καὶ μέθοδοι σπουδῆς. Ἄλλ' οἱ ἀνωτέρω τρόποι μαθήσεως ἰσχύουν κυρίως διὰ τὴν ἄμεσον γνώσιν τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀπόκτησιν ἕξεων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν στοιχειωδῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁμαλὴν προσαρμογὴν τοῦ ἀτόμου εἰς τὸ περιβάλλον.

Προκειμένου ὅμως διὰ τὴν ἀπὸ βιβλίων καὶ τῆς μελέτης ἀπόκτησιν γνώσεων ποίας μεθόδους δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν καὶ ποία ἢ καλυτέρα καὶ ἀποδοτικωτέρα ἐξ αὐτῶν ;

1) Ἡ μέθοδος τοῦ ὄλου. Ὁ χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν μελέτην του τὴν μέθοδον τοῦ ὄλου ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς πορείαν· α) ἀναγινώσκει τὸ ὑπὸ μελέτην μάθημα ἢ θέμα, διὰ νὰ λάβῃ γενικὴν ἐξ αὐτοῦ ἰδέαν. Ἐπειτα ἀρχίζει πάλιν ἐκ νέου καὶ προχωρεῖ συστηματικῶς καὶ κριτικῶς εἰς τὴν μελέτην του ὑπογραμμίζων ἢ κρατῶν σημειώσεις τῶν σπουδαιοτέρων ἐξ αὐτῶν, ἐνῶ συγχρόνως συσχετίζει καὶ συνδέει μεταξύ των τὰ κύρια σημεῖα, ἐρμηνεύει γεγονότα ἢ φαινόμενα κ.ο.κ. Οὕτω τὸ μανθανόμενον καθίσταται κτῆμα τοῦ μελετῶντος, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον δύναται ν' ἀποδώσῃ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ νὰ χρησιμοποιεῖται τὰς ἐξ αὐτοῦ γνώσεις ὅπου καὶ ὅταν παραστῇ ἀνάγκη.

Ὁ τρόπος οὗτος σπουδῆς εἶναι ἰδιαιτέρως κατάλληλος διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας, ψυχολογίας, λογοτεχνίας κ.τ.δ., ἔχει δὲ ὡς βᾶσιν τὴν κριτικὴν μέθοδον ἀπομνημονεύσεως.

2) Ἡ τμηματικὴ μέθοδος. Κατ' αὐτὴν ἐπιχειροῦμεν νὰ μάθωμέν τι, π.χ. ποίημα ἢ μάθημα, χωρίζοντες αὐτὸ εἰς τμήματα (στροφάς ἢ παραγράφους) καὶ προσπαθοῦντες ν' ἀπομνημονεύσωμεν αὐτὸ μανθάνοντες κατὰ σειρὰν τὴν πρώτην στροφὴν ἢ παράγραφον, ἔπειτα τὴν δευτέραν κ.ο.κ. Ἡ τοιοῦτου εἶδους μάθησις, ὡς εἶναι φανερόν, εἶναι μηχανικὴ καὶ ἐπιπολαία, αἱ δ' ἐξ αὐτῆς ἀποκτώμεναι γνώσεις ἐξυπηρετοῦν ἀνάγκας τῆς στιγμῆς μόνον, οὐχὶ δὲ τὸν βαθύτερον σκοπὸν τῆς γνώσεως.

3) Ἡ μεικτὴ μέθοδος. Προκειμένου βεβαίως ν' ἀπομνημονεύσωμεν μακροσκελὲς ποίημα ἢ μέθοδος τοῦ ὄλου μόνη δὲν εἶναι ἡ καταλληλοτέρα, δεδομένου ὅτι δὲν ἐξυπηρετεῖ τὴν κατὰ λέξιν ἀπομνημόνευσιν. Ἐξ ἄλλου ἡ χρῆσις τῆς τμηματικῆς μεθόδου δύναται νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὸν ἐξωτερικὸν μόνον τρόπον συνδέσεως τῶν στίχων καὶ στροφῶν χωρὶς περαιτέρω προσπάθειαν πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ποιήματος. Συνδυασμὸς τῶν δύο μεθόδων θὰ ἦτο εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐνδεδειγμένος, διότι ἡ μὲν μέθοδος τοῦ ὄλου βοηθεῖ τὸ ἄτομον εἰς τὴν εὔρεσιν τῆς κεντρικῆς ἰδέας τοῦ ποιήματος, ἐπομένως δὲ τὴν εὐκολωτέραν ἀπομνημόνευσιν αὐτοῦ διὰ τῆς λογικῆς συνδέσεως τῶν στροφῶν μεταξύ των, ἡ δὲ τμηματικὴ μέθοδος ἐξυπηρετεῖ τὸν χωρισμὸν εἰς μικροτέρας ἐνότητας καὶ τὴν εὐκολωτέραν κατὰ στίχον καὶ στροφὰς ἀπομνημόνευσιν αὐτοῦ.

Ἐκ πειραμάτων ἐξ ἄλλου ἀπεδείχθη ὅτι μεγαλύτερον εἶναι τὸ πο-

σοστών τῶν διατηρουμένων στοιχείων καὶ ἡ διάρκεια τῆς διατηρήσεως αὐτῶν, ὅταν ἡ ἀπομνημονεύσις τῶν μανθανομένων γίνεται οὐχὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν διὰ πολλῶν ἐπαναλήψεων, ἀλλ' εἰς διαφόρους περιόδους, ὡς εἰς τὸ περὶ λήθης κεφάλαιον διελάβομεν, ὅποτε καὶ ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς ἐπαναλήψεων εἶναι μικρότερος καὶ ἡ μάθησις εὐχερεστερά.

Εἰς τὴν ἐμπέδωσιν καὶ ἀφομοίωσιν τῶν μανθανομένων συμβάλλει ἐπίσης τὰ μέγιστα καὶ ἡ αὐτενέργεια τοῦ μαθητοῦ ἢ σπουδαστοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν δέχεται παθητικῶς γνώσεις, ἀλλὰ λαμβάνει κριτικὴν, ὡς ἐλέχθη, θέσιν ἀπέναντι αὐτῶν συστηματοποιῶν καὶ ὀργανῶνων αὐτὰς περίξ ἐνὸς προβλήματος.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι τῆς μαθήσεως καὶ σπουδῆς ὡς καὶ οἱ προηγουμένως μνημονευθέντες τρόποι τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως καὶ αἱ μέθοδοι ἀπομνημονεύσεως δὲν εἶναι οἱ μόνοι τρόποι, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ γνώσεις. Ὑπάρχουν καὶ πλεῖστα ἄλλα, ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν ὁποίων ποικίλλει ἀναλόγως τῆς ἰκανότητος ἐκάστου ἀτόμου πρὸς ἐπινόησιν νέων τρόπων ἐπιλύσεως πρωτοτύπων προβλημάτων τοῦ βίου. Τὴν ἰκανότητα αὐτὴν, ἣτις ἐγκρίεται κυρίως εἰς τὴν ταχυτάτην ὀργάνωσιν τῶν προτέρων γνώσεων καὶ προσαρμογὴν αὐτῶν εἰς νέαν τινὰ κατάστασιν, δὲν ἔχουσι πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ δὴ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν, ἀλλ' εἶναι κυρίως χαρακτηριστικὸν τῶν ἀνωτέρων εὐφυῶν ἀτόμων.

4. Μάθησις καὶ κόπωση. Πλὴν τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας τὸ ἄτομον ἀποκτᾷ φυσικῶς καὶ ἀνέτως ἀυξάνομενον εἰς ἡλικίαν καὶ ἀναπτυσσόμενον πνευματικῶς, αἱ λοιπαὶ γνώσεις προλαμβάνονται κατὰ κανόνα ἐκ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας καὶ τῶν βιβλίων γενικώτερον. Τοῦτο ἀπαιτεῖ συνεχῆ καὶ ἐντεταμένην πολλάκις προσπάθειαν τοῦ ἀτόμου, ἣτις, ὅταν δὲν διακόπτεται διὰ καταλλήλως ὀργανωμένου προγράμματος ὥρῶν διδασκαλίας καὶ ψυχαγωγίας, ἐπιφέρει κόπωσιν καὶ δὴ ὑπερκόπωσιν, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἀποβῆ εἰς βάρος τῆς ὑγείας καὶ τῆς περαιτέρω προόδου τῶν μαθητῶν.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κακῶν τούτων μεγίστη καταβάλλεται προσπάθεια ἐκ μέρους τῶν ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς διδασκαλίας ὕλης, τὴν κατανομὴν τῶν ὥρῶν διδασκαλίας, τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου τῶν μαθητῶν ὡς καὶ τὴν τελειοποίησιν τῶν μεθόδων διδασκαλίας πρὸς ὄφελος αὐτῶν.

Ἄλλ' ἢ ἐκ μέρους τοῦ σχολείου μόνον προσπάθεια δὲν εἶναι ἀρκετὴ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν δυσαρέστων ἀποτελεσμάτων τῆς κοπώσεως καὶ τῆς ἀτελοῦς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας. Πρέπει καὶ οἱ μαθηταὶ δι' ἀναθεωρήσεως τοῦ προγράμματος ἐργασίας των καὶ ἀποβολῆς τυχόν ἀποκτηθεισῶν κακῶν ἔξωθεν σπουδῆς ν' αὐξήσωσιν τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐργασίας των ἐξοικονομοῦντες οὕτω χρόνον καὶ διὰ τὴν ψυχαγωγίαν των, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐπέφερε πλήρη ἰσορροπίαν εἰς τὸν ὅλον ψυχοφυσικὸν ὄργανισμὸν των.

Εἰς τοῦτο πολὺ θὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς τὸ κατωτέρω παρατιθέμενον κριτήριον αὐτοεξετάσεως.

Κριτήριον αὐτοεξετάσεως μαθητοῦ κατὰ Ruch ('Ρούχ). Γράψατε κατακορύφως καὶ ἀριστερὰ εἰς φύλλον χάρτου τοὺς ἀριθμοὺς 1-21. Ἀναγνώσατε τὰς κατωτέρω ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσατε εἰς ἐκάστην δι' ἐνὸς ναι ἢ ὄχι ὅσον δύνασθε εὐκρινῶς.

1. Μελετᾶτε ποτέ, ὅταν ὑπάρχουν ἄλλα πρόσωπα εἰς τὸ δωμάτιόν σας καὶ συζητοῦν ἢ ὅταν παίξῃ τὸ βαδιόφωνον;
2. Μελετᾶτε ὑπὸ χρωματιστὸν φῶς;
3. Ἐξετάσατε τὰ μάτια σας κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη;
4. Μήπως δὲν προλαμβάνετε νὰ περατώσετε ὅλα τὰ ὑπὸ μελέτην μαθήματά σας;
5. Μήπως ὄνειροπολεῖτε, ὅταν διαβάζετε;
6. Μήπως, διὰ νὰ ἀρχίσετε τὴν μελέτην σας, περιμένετε νὰ σᾶς ἔλθῃ πρῶτον ἡ ὄρεξις δι' αὐτήν;
7. Μήπως, ὅταν μελετᾶτε, κάθε μικρὸς θόρυβος διαταράσῃ τὸν εἰρμὸν τῶν σκέψεών σας;
8. Μήπως κάποτε σᾶς φαίνεται ὅτι εἰς τὴν μελέτην σας διήλθατε πολλὰς σελίδας, χωρὶς νὰ πάρετε τίποτε ἀπὸ τὸ περιεχόμενον των;
9. Μήπως διάφοροι ἀνησυχίαί σας ἐμποδίζουν εἰς τὴν μελέτην σας;
10. Μήπως συχνὰ εὐχεσθε, ἂν σᾶς ἦτο δυνατόν, ν' ἀφήσετε τὸ σχολεῖον καὶ ν' ἀσχοληθῆτε εἰς ἄλλην ἐργασίαν;
11. Ὅταν εὐρίσκετε ἀγνωστον λέξιν εἰς τὴν μελέτην σας, συνηθίζετε νὰ καταφεύγετε εἰς τὸ λεξικόν;
12. Κρατεῖτε σημειώσεις κατὰ τὴν μελέτην τῶν μαθημάτων σας ὑπὸ μορφήν διαγραμμάτων;
13. Μελετῶντες διὰ τὰς ἐξετάσεις μήπως προσπαθῆτε ν' ἀπομνημονεύσετε τὰ μαθήματά σας λέξιν πρὸς λέξιν;
14. Συνηθίζετε νὰ χρησιμοποιεῖτε τὰ μηχανώμενα εἰς τρόπον, ὥστε νὰ βοηθηθῆτε ὑπ' αὐτῶν καὶ εἰς τὰ ἄλλα μαθήματά σας;
15. Συμβαίνει κάποτε νὰ μὴ γνωρίζετε τί ἀκριβῶς ἔχετε νὰ μελετήσετε;
16. Προσπαθεῖτε συχνάκις ν' ἀναλύετε τὴν ἐργασίαν σας, ὥστε νὰ εὐρίσκετε ποῦ εἶσθε ἀδύνατος;

17. Μήπως ἰδιστάζετε νὰ παρακαλέσετε τὸν καθηγητὴν σας νὰ σᾶς ἐξηγήσῃ σκοτεινὰ σημεῖα τοῦ μαθήματος ;
18. Μήπως δυσκολεύεσθε εἰς τὴν διάκρισιν τῶν σπουδαιότερων σημείων κατὰ τὴν μελέτην σας ;
19. Σημειώνετε τὰ σπουδαῖα ἢ δύσκολα σημεῖα, ὥστε νὰ τὰ προσέξῃτε ἰδιαίτερος, ὅταν θὰ κάμετε ἐπανάληψιν ;
20. Μήπως μελετᾶτε τὰ μαθήματά σας μόνον καὶ μόνον χάριν τῆς ἐπιτυχίας σας εἰς τὰς ἐξετάσεις ;
21. Μήπως μελετᾶτε πολὺ ἀργὰ τὴν νύκτα ἢ ἀκόμη καὶ ὅλην τὴν νύκτα πρὸ τῶν ἐξετάσεων ;
Ἐν ὑποσημειώσει θὰ εὑρετε τὴν κλεῖδα τῶν ἀπαντήσεων, αἵτινες χαρακτηρίζουν τὸν καλὸν καὶ κακὸν σπουδαστὴν. Ὅπου διαφωνεῖτε πρὸς αὐτήν, σημαίνει ὅτι ἐσχηματίσθη κακὴ τις ἔξις ἢ διάθεσις, ἣ ὅποια πρέπει νὰ διορθωθῇ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ποῖα ἢ σχέσις τῆς μνήμης πρὸς τὴν ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων ;
2. Κατὰ τί διαφέρει τῆς μνήμης ἢ ἀνάμνησις ;
3. Ποῖαι αἱ ιδιότητες τῆς καλῆς μνήμης καὶ τίς ἢ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν ὑγείαν τοῦ ἀνθρώπου ;
4. Τίς ἢ σχέσις τῆς προσοχῆς καὶ τοῦ διαφέροντος πρὸς τὴν μνήμην ;
5. Ποῖα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ κριτικῶς μαθᾶναι ;
6. Διατί ἢ ἔλλειψις οἰκογενειακῆς γαλήνης δύναται νὰ ἐπιδράσῃ κακῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὅλης ψυχοσυνθέσεως τοῦ ἀτόμου ;
7. Ποῖα ἢ γνώμη σας περὶ τῶν μνημονικῶν τύπων ; Πιστεῦετε εἰς τὴν ὕπαρξιν ἀμιγῶν τύπων ; Ἐξηγήσατε.
8. Ποῖα ἢ σημασία τῆς μνήμης διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ;
9. Τίς ἢ σχέσις τῆς μνήμης πρὸς τὴν μάθησιν ;
10. Ποῖαι αἱ μέθοδοι σπονδῆς ; Ἀναπτύξατε.
11. Καταρτίσατε πρόγραμμα μελέτης καὶ ψυχαγωγίας ἀνάλογον πρὸς τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις καὶ διαφέροντά σας. Ἐφαρμόσατε αὐτὸ ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα. Ἀνακοινώσατε εἰς τὴν τάξιν τὰς παρατηρήσεις σας.

Κλεῖς: 1. ὄχι, 2. ὄχι, 3. ναί, 4. ὄχι, 5. ὄχι, 6. ὄχι, 7. ὄχι, 8. ὄχι, 9. ὄχι, 10. ὄχι, 11. ναί, 12. ναί, 13. ὄχι, 14. ναί, 15. ὄχι, 16. ναί, 17. ὄχι, 18. ὄχι, 19. ναί, 20. ὄχι, 21. ὄχι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΦΑΝΤΑΣΙΑ

1. **Ἔννοια αὐτῆς.** Εἰς τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων ὁ ἄνθρωπος δὲν βοθηῖται μόνον ὑπὸ τῆς ἀντιλήψεως, τῆς νοήσεως καὶ τῶν ἄλλων πνευματικῶν λειτουργιῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος προηγουμένως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἄλλης τινὸς σπουδαιοτάτης λειτουργίας, τῆς φαντασίας.

Παρατηρῶν ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Δαφνίου τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἀναλογίζομαι πόσης χάριτος θὰ ἔστεροῦντο αἱ Ἀθηναίαι, ἂν ἔλειπεν ἡ Ἀκρόπολις καὶ ὁ Λυκαβηττός.

Βλέπων σήμερον τὸν κατεστραμμένον Παρθενῶνα σκέπτομαι ὅποιον θὰ ἦτο τὸ μεγαλεῖόν του κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προτέρας μου πείρας φαντάζομαι πῶς θὰ διεῖρα-χθῆ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ μεγάλη ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Ἐπίσης ἐπὶ τῇ βάσει δύο ἢ τριῶν λέξεων, ὡς π.χ. αἱ λέξεις Ἑλλάς — Χριστός, δύναμαι νὰ γράψω ἔκθεσιν περὶ τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Τέλος ἐκ παρατηρήσεως ἀπλοῦ φαινομένου δύναμαι νὰ εὔρω λύσιν εἰς πρόβλημα, τὸ ὅποιον μὲ ἀπασχολεῖ, ὡς ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ μήλου ὁ Νεύτων συνήγαγε τὸν νόμον περὶ βαρύτητος.

Εἰς τὰ δύο πρῶτα παραδείγματα ἀνακαλοῦμεν κατὰ τοὺς γνωστοὺς τρόπους τοῦ συνειρμοῦ παραστάσεις ὑπαρχούσας ἐν ἡμῖν καὶ προσθέτοντες ἢ ἀφαιροῦντες διάφορα στοιχεῖα παράγομεν νέαν μορφήν.

Εἰς τὰ τελευταῖα ὁμοῦ παραδείγματα ἐπὶ τῇ βάσει γνωστῶν στοιχείων δημιουργοῦμέν τι ὅλως νέον.

Εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς νέας ταύτης μορφῆς συμβάλλουν, ὡς εἶναι φανερόν ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων, στοιχεῖα γνωστικά, βουλητικά, συναισθηματικά, τὸ ὅλον τ.ἔ. πνεῦμα. Ἡ πνευματικὴ αὕτη λειτουργία, διὰ τῆς ὁποίας ἐπὶ τῇ βάσει ὑπαρχόντων ἐν ἡμῖν στοιχείων δημιουργοῦνται διὰ τῆς συνθετικῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος νέαι μορφαὶ αὐτῶν, καλεῖται φαντασία.

2. Εἶδη φαντασίας. Καὶ ὅταν μὲν ἡ νέα μορφή παράγεται δι' ἀπλῆς προσθήκης ἢ δι' ἀπλῆς ἀφαιρέσεως στοιχείων τινῶν, ἡ φαντασία καλεῖται ἀναλόγως π ρ ο σ θ ε τ ι κ ἢ ἡ ἀ φ α ι ρ ε τ ι κ ῆ. "Ὅταν ὅμως ἄλλοτε προσθέτοντες καὶ ἄλλοτε ἀφαιροῦντες δημιουργοῦμέν τι ὅλως νέον, κρατοῦμεν δ' ὡς βάσιν μόνον τὸ ἤδη ὑπάρχον, τότε ἔχομεν δ η μ ι ο υ ρ γ ι κ ἢ ν, τὴν καὶ κατ' ἐξοχὴν φαντασίαν.

Καὶ ὅταν μὲν καταβάλλωμεν βουλευτικὴν προσπάθειαν πρὸς παραγωγὴν τῆς νέας μορφῆς, τότε ἡ φαντασία εἶναι ἐ ν ε ρ γ η τ ι κ ῆ, ὅταν ὅμως, ὡς εἰς τὰ ὄνειρα ἢ τὰς ὄνειροπολήσεις, οὐδεμίαν καταβάλλωμεν ἐνσυνεϊδητον προσπάθειαν, ἡ φαντασία εἶναι πα θ η τ ι κ ῆ. Ἐξ ἄλλου, ὅταν ἡ παραγομένη διὰ τῆς φαντασίας μορφή εἶναι τόσον ἐναργής, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ περιγράψῃ ἢ παραστήσῃ αὐτὴν ἐν πάσῃ δυνατῇ λεπτομερείᾳ, λέγομεν ὅτι τὸ ἄτομον τοῦτο ἔχει ἐ π ο π τ ι κ ἢ ν φαντασίαν.

3. Φύσις τῆς φαντασίας. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς φαντασίας εἶναι ἡ ἀπουσία ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν. «Ἀπελθόντων», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «τῶν αἰσθητῶν ἐνεῖσιν αἱ αἰσθήσεις καὶ φαντασίαι ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις»¹. Ὡς δὲ προῖόν τῆς αἰσθήσεως εἶναι τὸ αἶ σ θ η μ α, οὕτω καὶ προῖόν τῆς φαντασίας εἶναι τὸ φ ἄ ν τ α σ μ α, ἡ παράστασις ἢ μὴ στηριζομένη ὅμως εἰς κατ' αἴσθησιν ἐρεθίσματα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου προερχόμενα.

4. Φαντασία καὶ προσωπικότης. Τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας εὐρίσκονται εἰς ἅμεσον σχέσιν πρὸς τὸ ἐ γ ῶ τοῦ ἀτόμου. Τοῦτο δὲ διότι ὁ ἄνθρωπος ἀναλόγως τῆς κληρονομίας αὐτοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὅποῖον ζῆ ἀναπτύσσει διὰ τῆς φαντασίας ἴδιον ἐσωτερικὸν κόσμον διαμορφῶν ὡς τὴν προσωπικότητά του, τὴν ὁποίαν ἔπειτα προβάλλει διὰ τῆς ποικίλης ἐκφράσεως (ὀμιλίας, κινήσεων, παιγνιδίου, χοροῦ κλπ.) ἢ τῆς δημιουργίας (λογοτεχνίας, μουσικῆς, γλυπτικῆς κ.ἄ.) ἀποκαθιστῶν τὴν ἀπαραίτητον διὰ πάντα ἄνθρωπον ἐπαφὴν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

5. Περιεχόμενον τῆς φαντασίας. Τὸ περιεχόμενον τῆς φαντασίας ἀναφέρεται εἰς τὸ παρὸν, τὸ παρελθὸν ἢ τὸ μέλλον, ἔχει δὲ

1. Ἀριστοτέλους Περὶ ψυχῆς III 2,426 β.

σχέσιν πρὸς διάφορα προβλήματα ἀπασχολοῦντα τὸ ἄτομον. Εἶναι δὲ τὰ προβλήματα αὐτὰ διάφοροι ἐπιθυμῖαι καὶ φιλοδοξίαι, φόβοι ἐκ πιθανῆς ἀποτυχίας ἢ τιμωρίας, τὰ ὁποῖα, ὅταν κυριεύουν τὸ ἄτομον ἢ ὑπὲρ τὸ δέον ἀπασχολῶσιν αὐτό, δύνανται νὰ δημιουργήσουν ψυχικὰς ἀνωμαλίας ἐξικνουμένας μέχρι παρανοίας ἢ ἄλλης φρενοβλαβείας.

6. Φαντασία καὶ ἔμπνευσις. Τὴν κατ' ἐξοχὴν φαντασίαν ἢ, ὡς ἐκαλέσαμεν αὐτήν, τὴν δημιουργικὴν κατευθύνει κυρίως ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις. Πολλὰκις ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἀγεται εἰς τὴν λύσιν ἀπασχολοῦντος αὐτὸν προβλήματος ἢ τὴν σύλληψιν νέας ιδέας ὑπὸ θείας τινὸς ἐκλάμψεως καὶ ὑποδείξεως αἰφνιδίως ἐπερχομένης, τῆς ἐμπνεύσεως, ἢ ὅποια ὅμως εἶναι τὸ προνόμιον ὠρισμένων ἐξαιρετικῶν φύσεων μόνον. Οὕτως ὁ Γκαίτε λέγει ὅτι ἔγραψε τὸν Βέρθερον ὡς ἐν ὑπνοβασίᾳ εὐρισκόμενος. Ὁ Ἀρχιμήδης δὲ κολυμβῶν ἀνεκάλυψε τὴν φερώνυμον ἀρχήν.

Προκαλεῖται δ' ἡ ἔμπνευσις ἄλλοτε μὲν ἐκ τινος κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως ὀπτικῆς, ἀκουστικῆς ἢ ἄλλης, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἐπέρχεται αἰφνιδίως καὶ ἄνευ φανερᾶς τινὸς αἰτίας. Κατὰ τὸν Ribot Theodule (Ριμπὼ Θεόδουλος 1839 - 1916) ἡ ἔμπνευσις εἶναι ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῆς προεργασίας, παρατηρεῖται δ' εἰς ὅλα τὰ ἐζέχοντα πνεύματα, τοὺς μεγάλους ἐπιστήμονας, καλλιτέχνας, στρατηγούς κλπ., καὶ ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς ἐνασχολήσεις αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ ἔμπνευσις δὲν συνακολουθεῖ εἰς τοῦ ὅλου ἔργου τὴν περάτωσιν, ὡς ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἐξετασθεὶς ὑπὸ τοῦ Binet Γάλλος ποιητῆς Hervieu Paul (Χερβιὲ Παῦλος) (1857 —) λέγων ὅτι μόνον ἡ πρώτη τῆς ιδέας ἀναλαμπὴ εὐφραίνει τὴν ψυχὴν, ἢ δ' ἔπειτα ἐργασία συντελεῖται μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ μόχθου.

7. Σπουδαιότης τῆς φαντασίας. Ἡ φαντασία καὶ δὴ ἡ δημιουργικὴ εἶναι σπουδαιότατη διὰ τὴν ὑλικὴν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ ἐφευρέσεις εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην διὰ τῆς φαντασίας ἐπολλαπλασιάσθησαν, οἱ ἀρχηγοὶ δὲ θρησκευμάτων, οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ καὶ ἐπιστήμονες ὀφείλουσι τὴν ἐπιτυχίαν καὶ πρόοδόν των κατὰ πολὺ εἰς τὴν γονιμότητα καὶ τὴν σύλληψιν διὰ τῆς δημιουργικῆς φαντασίας καινοφανῶν καὶ πρωτοτύπων ιδεῶν καὶ θεωριῶν.

Ἐπαγγελματικὴ πρόοδος, καλλιτεχνικὴ καὶ λογοτεχνικὴ δημιουργία ὀφείλονται εἰς τὴν δημιουργικὴν φαντασίαν. Ἄνευ αὐτῆς ἢ πρόοδος τοῦ κόσμου θὰ ἔμενεν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ζώων. Διὰ τῆς φαντασίας μετατιθέμεθα εἰς τὴν θέσιν τοῦ πάσχοντος, δι' αὐτῆς δ' ἀπολαύομεν καλλιτεχνικοῦ ἀριστουργήματος, μεταρσιούμεθα καὶ ἀνυψοῦμεν ἑαυτούς. Δι' αὐτῆς ἐφευρίσκουσι νέον τι οἱ ἐφευρέται καὶ καθίσταται δυνατὴ ἡ διακυβέρνησις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς ὄψεως τοῦ κόσμου.

8. Καλλιέργεια τῆς φαντασίας. Ἡ φαντασία εἶναι εἰς διάφορον βαθμὸν ἀνεπτυγμένη εἰς τὰ διάφορα ἄτομα. Ἄλλα δηλ. εἶναι λίαν εὐφάνταστα καὶ ἔχουν ἀνάγκην περισταλτικῶν μέσων διὰ τὴν χαλιναγώγησιν τῆς φαντασίας αὐτῶν, ὥστε νὰ μὴ ἀποβῇ αὐτὴ πρόξενος κακοῦ, ἄλλα δὲ ἔχουν ἀνάγκην διεγέρσεως καὶ κεντρισμοῦ τῆς φαντασίας αὐτῶν, διότι αὐτὴ εἶναι λίαν περιορισμένη.

Εἰς τὴν διέγερσιν τῆς φαντασίας συντελοῦσι κυρίως:

α) τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ δὴ ἡ ἄμεσος πρὸς τὴν φύσιν ἐπαφὴ καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, τὸν ἑναστρον οὐρανὸν, τὴν ἀγριότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς εἰς ὥρας χειμῶνος καὶ θυέλλης, τὴν ὠραιότητα αὐτῆς εἰς ὥρας γαληνιαίου δειλινοῦ ἢ θερινῆς πρωίας εἰς δάσος ἢ κοιλάδα καὶ ὅλας τὰς ποικιλίας τῶν τοπιῶν αὐτῆς,

β) ἡ μελέτη λογοτεχνικῶν βιβλίων ἀνεγνωρισμένης ἀξίας,

γ) ἡ ἐπίσκεψις καλλιτεχνικῶν ἐκθέσεων, ἡ ἀκρόασις μουσικῶν ἔργων καὶ ἡ παρακολούθησις θεατρικῶν ἔργων, ὡς ἡ ἀρχαία τραγωδία καὶ ἄλλα κλασσικὰ ἔργα Ἑλλήνων καὶ ξένων συγγραφέων.

Εἰς τὴν περιστολὴν τῆς φαντασίας συμβάλλουν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὑποβολὴ εἰς κριτικὸν ἔλεγχον τῶν κτωμένων γνώσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μικροτέρα ὅσον τὸ δυνατόν χρῆσις τῶν ἀνωτέρω διεγερτικῶν μέσων.

9. Ἰδανικά — Ὀνειροπολήσεις — Ὀνειρα. Πρὸς τὴν φαντασίαν συνδέονται στενώτατα καὶ τὰ ἰδανικά, αἱ ὄνειροπολήσεις καὶ τὰ ὄνειρα.

α) Ἰδανικά. Λέγοντες ἰδανικὸν νοοῦμεν προβαλλομένην ζωηρῶς ἐν τῇ συνειδήσει παράστασιν προτύπου τινὸς ἐκ τῶν μάλιστα ἐπιθυμητῶν. Εἶναι δὲ τὸ πρότυπον τοῦτο συγκεκριμένον πρόσωπον ἢ

ἀφρημένη ιδέα (καθ' ἑαυτὸ ἰδανικόν) πρὸς τὰ ὁποῖα ἀποβλέπει τις. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἰδανικόν ἱκανοποιεῖ, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, τὴν δίψαν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀτόμου, ἐνισχύει καὶ συγκεντρώνει πάσας τὰς δυνατότητας αὐτῆς διὰ τὴν πραγμάτων του.

Ἐξαρτᾶται δ' ἡ γένεσις τοῦ ἰδανικοῦ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος, κυρίως ὅμως καὶ ἐκ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς ὅλης καταστάσεως τοῦ ψυχοφυσικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀτόμου. Οὕτως ἐξηγεῖται πῶς ἄτομα τοῦ αὐτοῦ περιβάλλοντος, καὶ δίδυμα ἀκόμη, ὅλως διάφορα θέτουσιν εἰς τὴν ζωὴν των ἰδανικά.

Τὸ ἰδανικόν εἶναι ὁ ἰσχυρότερος συντελεστὴς εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀτόμου, διότι θέτει εἰς ἐνέργειαν τὴν βούλησιν καὶ ὀργανώνει τὰ ἐνστικτα, τὰς ὁρμὰς καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ εἰς ἓν ἄρμονικόν σύνολον. Δι' αὐτοῦ ἐπίσης ὀργανοῦνται πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος περὶ ἓνα σκοπὸν ἢ κέντρον. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ ἰδανικόν εἶναι τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιτελεῖται ἡ πλήρωσις καὶ αὐτοπραγμάτωσις τοῦ ἀτόμου.

Τὰ ἰδανικά, ἰδίως τὰ συγκεκριμένα, διὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὰς κρίσεις καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν ἀτόμων, ἐπομένως δὲ καὶ ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος αὐτῶν. Οὕτως ὁ νέος ἢ ἡ νέα οἱ θέτοντες ὡς ἰδανικὸν τὸν πατέρα, τὴν μητέρα ἢ ἄλλο πρόσωπον ὑφίστανται ἄμεσον ἐπίδρασιν τῶν προτύπων τούτων, διότι ἐξιδανικεύοντες αὐτὰ μιμοῦνται πλήν τῶν προτερημάτων των καὶ πολλὰ ἐλαττώματά των. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἰδανικά τῶν νέων τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰ κοινωνικὰ ἰδρύματα, τῆς οἰκογενείας, τῆς ἐκκλησίας, τῆς πολιτείας κλπ. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς ἐλέχθη ὑπὸ τινος σοφοῦ· « εἶπατέ μου ποῖα αἰσθήματα κυριαρχοῦν εἰς τὴν νεολαίαν σας καὶ θὰ σᾶς εἶπω ποίου χαρακτῆρος θὰ εἶναι ἡ ἐπερχομένη γενεὰ ».

β) Ὀνειροπολήσεις. Αἱ ὄνειροπολήσεις εἶναι ἐκδηλώσεις πόθων καὶ ἐλπίδων τῆς νεότητος σχέσιν ἔχουσαι πρὸς καθημερινὰ εἰδικὰ προβλήματα τοῦ ἀτόμου, ὡς ἡ οἰκονομικὴ, ἐπαγγελματικὴ ἢ ἄλλῃ ἀποκατάστασις αὐτοῦ, γενικώτερον δὲ πρὸς τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν φύσει αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ δὴ ὁ νέος νὰ εὐρύνῃ τὸ ψυχικόν του στερέωμα καὶ νὰ πλάσῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τιθεμένων ὑπ' αὐτοῦ ἰδανικῶν τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον.

Κατὰ τὴν ὄνειροπόλησιν ὁ ἄνθρωπος παραδίδεται εἰς σκέψεις ἀφαι-

ρούμενος τελείως πνευματικῶς ἐκ τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὅποῖον εὐρίσκεται καὶ ἄλλοτε μὲν, ὅταν ἐπινοῇ τρόπους καὶ δίδει λύσεις εἰς τὰ προβλήματα του, πληροῦται αἰσιοδοξίας, ἄλλοτε δέ, ὅταν σκεπτόμενος εὐρίσκη δυσκολίας καὶ μάλιστα ἀνυπερβλήτους, ὡς νομίζει, ἀπογοητεύεται καὶ καθίσταται ἀπαισιόδοξος. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν αἱ ὄνειροπολήσεις συντελοῦν εἰς πολὺ ὀλιγώτερον βεβαίως βαθμὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἰδανικὰ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου.

Καὶ ἡ μὲν ἐν μέτρῳ ὄνειροπόλησις εἶναι τι φυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὃ ὅποῖος διὰ τῆς φαντασίας ἀναπληροῖ ἀνάγκας τῆς ψυχῆς του. Ὅταν ὅμως οὗτος ἐπιδίδεται εἰς τὴν ὄνειροπόλησιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ δὴ εἰς ὥρας, τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατο δημιουργικῶς νὰ χρησιμοποίησῃ, τοῦτο εἶναι σημεῖον ὅτι ψυχικὴ τις ἀνωμαλία ὑπάρχει εἰς τὸ ἄτομον καὶ ὅτι πρέπει νὰ καταβληθῇ προσπάθεια πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τοιαύτης καταστάσεως, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ καταντήσῃ παθολογική.

γ) Ὅνειρα. Τὰ κατὰ τὸν ὕπνον φαντάσματα καὶ ἐκδηλώσεις, τὰ λεγόμενα ἐνύπνια, εἶναι φαινόμενα καθολικὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἐνθυμοῦνται ὅμως αὐτὰ ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι συνήθισαν νὰ προσέχουν εἰς αὐτά.

Τὰ ὄνειρα εἶναι ἢ παραισθήσεις ἢ ψευδαισθησίαι, παραστάσεις δηλ. κατ' αἴσθησιν ἢ ἐξ ἀναμνήσεως καὶ φαντασίας, αἵτινες λόγῳ τῆς ζωηρότητος αὐτῶν θεωροῦνται ὡς πραγματικαὶ ἀντιλήψεις.

Τὰ αἷτια τῶν ὄνείρων εἶναι ψυχολογικὰ καὶ φυσιολογικὰ* εἴτε φανερά εἴτε ἄδηλα· φόβοι ὑποτυχιῶν εἰς τὰς ἐξετάσεις ἢ ἀπιχειρήσεις, ἐλπίδες ἐπιτυχίας, θλίψεις ἐπὶ ἀπωλείᾳ προσφιλῶν, φροντίδες καὶ πόθοι παντὸς εἶδους.

Πολλὰ τῶν ὄνείρων πιστεύεται ὅτι εἶναι θεόπεμπτα καὶ προφητικά. Τὴν πίστιν δὲ ταύτην εἶχον καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν, οἵτινες καὶ ὄνειροκρίτας εἶχον καὶ ὄνειροπόλους. Περὶ τούτων ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ περὶ « τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς » ἔργον αὐτοῦ λέγει· « οὔτε κατὰ φρονῆσαι ῥᾶδιον οὔτε πεισθῆναι ».

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Απαριθμήσατε τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἐκίνησαν τὴν φαντασίαν σας τὸ παρελθὸν εἰκοσιτετράωρον.
2. Ποῖα ἐκ τῶν μαθημάτων βοηθοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φαντασίας;
3. Τίς ἢ σχέσις φαντασίας καὶ διανοήσεως;
4. Τίς ἢ σημασία τοῦ περιβάλλοντος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φαντασίας;
5. Τίς ἢ σχέσις τῆς φαντασίας πρὸς τὰς ἄλλας πνευματικὰς λειτουργίας;
6. Τίς ἢ σπουδαιότης τῶν ἰδανικῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον;
7. Τί εἶναι ἔμπνευσις;
8. Πιστεύετε εἰς τὰ ὄνειρα; Διὰ τί;

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ

Ἐξετάσαντες προηγουμένως τὸν ψυχικὸν βίον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν, αἵτινες συνεργοῦσιν εἰς τὴν νόησιν καὶ τὴν γνῶσιν, ἐρχόμεθα τώρα νὰ ἐξετάσωμεν πῶς αὗται ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν ὅλην ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργοῦσαι εὐαρέστους ἢ δυσαρέστους εἰς αὐτὸν καταστάσεις, ἧτοι χαράν, λύπην, θαυμασμόν, ἀγανάκτησιν κλπ., νὰ ἐξετάσωμεν τ.ἔ. τὸν ψυχικὸν βίον ἀπὸ συναισθηματικῆς ἀπόψεως.

1. Φύσις καὶ μορφαὶ τοῦ συναισθήματος. Μαθητῆς τις πηγαίνει εἰς τὸ σχολεῖον χωρὶς νὰ ἔχη πλήρως παρασκευασθῆ. Σκεπτόμενος δὲ ὅτι εἶναι πιθανὸν νὰ κληθῆ πρὸς ἐξέτασιν αἰσθάνεται ἀγωνίαν καὶ φόβον. Αἴφνης ὁμως φθάνων εἰς τὸ σχολεῖόν του πληροφορεῖται ὅτι θὰ ἐκδράμουν εἰς τινὰ πλησίον ἐξοχήν. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη εἶδησις μεταβάλλει ἄρδην τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ μαθητοῦ, ὁ ὁποῖος σικιρτᾷ πράγματι ἀπὸ χαράν.

Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἐγεννήθησαν εἰς τὸν μαθητὴν τόσον κατὰ τὴν πρώτην, ὅσον καὶ κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, ἡ *δυσάρεστος* δηλ. κατ' ἀρχὴν καὶ ἀκολούθως ἡ *εὐάρεστος* κατάστασις. ἡ δημιουργηθεῖσα ἐν αὐτῷ λόγῳ ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν αἰτίων καλεῖται *συναίσθημα*. *Εἶναι* δηλ. τὸ συναισθημα εὐάρεστος ἢ δυσάρεστος κατάστασις, εἰς ἣν ὁ ἄνθρωπος διατίθεται λόγῳ ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν ἐρεθισμῶν (αἰσθημάτων, παραστάσεων, διανοημάτων κλπ.).

Ἄν ἀναλύσωμεν τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ μαθητοῦ, καθ' ὃν χρόνον οὗτος εὗρισκετο καθ' ὁδὸν μεταβαίνων εἰς τὸ σχολεῖον, ὡς καὶ τὴν

μεταβολήν, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς αὐτόν, ὅταν ἐπληροφορήθη τὰ τῆς ἐκδρομῆς, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ δυσάρεστος διάθεσις αὐτοῦ ὠφέλειτο, ὡς ἦδη ἐλέχθη, εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἦτο πιθανὸν νὰ ἐξετασθῆ καὶ νὰ λάβῃ κακὸν βαθμόν, ἡ δὲ μεταβολὴ αὐτῆς εἰς εὐχάριστον εἰς τὸ γεγονός κυρίως ὅτι ἀπηλλάγη τοῦ ἐφιάλτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι θὰ ἀπελάμβανε τὸν καθαρὸν ἀέρα, τὸν ἥλιον καὶ τὴν φύσιν γενικώτερον κατὰ τὴν ἐκδρομῆν.

Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι τὰ συναισθήματα ἔχουν τελολογικὸν χαρακτήρα. Χαίρομεν δηλ. ἡ λυπούμεθα, διότι ὑπάρχει λόγος, σκοπὸς τις, ὡς τοῦτο διεκήρυξε πρῶτος ὁ Ἄριστοτέλης.

Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, δύο εἶναι αἱ κύριαι μορφαὶ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ συναισθήματος, ἦτοι εὐαρέσθησις καὶ δυσαρέσκεια εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς ἀποχρώσεις. Ἐξικνεῖται δὲ ποσοτικῶς ἡ εὐαρέσθησις ἀπὸ τῆς ἀπλῆς τέρψεως μέχρι τῆς ἐξάλλου χαρᾶς, ἡ δὲ δυσαρέσκεια ἀπὸ τῆς ἀπλῆς δυσαρέστου καταστάσεως μέχρι τῆς βαθυτάτης θλίψεως καὶ ὀδύνης.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ ποῖον διάφορος εἶναι ἐκάστοτε ἡ μορφή τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ συναισθήματος, διότι ἄλλη π.χ. εἶναι ἡ ἀπόλαυσις, τὴν ὁποίαν δοκιμάζει τις, ὅταν ἀκροᾶται ὠραίας μουσικῆς, ἄλλη δ' ὅταν ἀπολαύῃ τις ὠραίου γεύματος. Αἱ διανοητικαὶ ἄλλως τε ἀπολαύσεις πάντοτε ἐξετιμήθησαν ὡς ὑπέρτεραι τῶν ὕλικῶν παρὰ τὴν μεγαλύτεραν τῶν τελευταίων ἔντασιν.

Τὰ συναισθήματα διαρκοῦσι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον χρόνον. Ἄναλόγως δὲ τῆς προδιαθέσεως ἐκάστου χρωματίζουσι καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀτόμου ὡς ἀπαισιόδοξον ἢ αισιόδοξον.

Τὰς σφοδρὰς διαταραχὰς τοῦ ψυχικοῦ βίου καλοῦμεν *συγκινήσεις* ἢ *ἀψιθυμίας*. Αἱ ἀψιθυμίαι περισσότερον ἀλλὰ καὶ τὰ συναισθήματα γενικῶς συνοδεύονται ὑπὸ φυσιολογικῶν ἐκδηλώσεων, ὡς π.χ. αἱ ἀλλοιώσεις τῆς ἀναπνοῆς, τῆς κινήσεως τῆς καρδίας, τῶν αἱμοφόρων ἀγγείων, τοῦ σφυγμοῦ κ.ἄ. Πολλάκις δὲ μεταβάλλεται καὶ ἡ λειτουργία τοῦ στομάχου, τῶν ἐντέρων, τοῦ ἥπατος κλπ., καὶ ἐπιτείνονται ἢ ἐπίσχονται ἀναλόγως αἱ λειτουργίαι τῶν ἐνδοκρινῶν ἀδένων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐρύθημα ἢ ἀντιθέτως ἡ παρατηρουμένη ὠχρότης τοῦ προσώπου.

Τὰ συναισθήματα ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἄλληλα κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους. Π.χ. συναίσθημά τι φαίνεται ἰσχυρότερον, ἐὰν ἐπακο-

λουθη εἰς ἄλλο ἀντίθετον πρὸς αὐτό. Οὕτως ἡ εὐαρέστησις, τὴν ὁποίαν αἰσθάνονται οἱ γονεῖς μετὰ τὴν ἀνάρωσιν τοῦ τέκνου τῶν ἐξ ἀσθενείας τινός, εἶναι ἐντονωτέρα ἐκείνης, τὴν ὁποίαν συνήθως αἰσθάνονται ἐκ τῆς ὑγείας του. Ἰσχυρότερον φαίνεται τὸ συναίσθημα καὶ ὅταν ἀκολουθῇ εἰς ἄλλο ὁμοειδές. Ἐὰν ὅμως αἱ αὐταὶ παραστάσεις ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις, τὸ ἐξ αὐτῶν παραγόμενον συναίσθημα ἀμβλύνεται καὶ καθίσταται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀτονώτερον. Οὕτω π.χ. ὁλονὸν ἀτονωτέρα ἀποβαίνει εὐαρέστησις προερχομένη ἐκ παντοίων ὑλικῶν ἀγαθῶν.

Διάφορος εἶναι ἡ σχέσις τῆς ἐπιδράσεως τῶν συναισθημάτων ἐπ' ἄλληλα, προκειμένου περὶ τῶν μεικτῶν λεγομένων συναισθημάτων, ἐκείνων δηλ. εἰς ἃ φαίνεται νὰ ἀναμειγνύται ἡ λύπη μετὰ τῆς ἡδονῆς. Οὕτως ἔχομεν τὴν ἀγόγγυστον ὑποταγὴν εἰς τὰς ἀντιξοότητας τῆς ζωῆς ἢ τὴν ἀνοχὴν δυσαρέστου καταστάσεως μακροῦς πολλάκις διαρκείας πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀνωτέρου τινός σκοποῦ.

2. Εἶδη συναισθημάτων. Εἶπομεν ἤδη ὅτι αἱ κύρια μορφὰ τῆς ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων εἶναι ἡ εὐαρέστησις ἢ δυσαρέσκεια, ἡ χαρὰ ἢ λύπη εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς ἀποχρώσεις. Ἄλλ' ἡ εὐχαριστήσις αὕτη ἢ δυσαρέσκεια εἶναι εὐνόητον ὅτι προέρχεται ἐκ διαφόρων ἐκάστοτε λόγων. Ἄλλοτε π.χ. εὐχαριστούμεθα ἢ δυσαρεστούμεθα, διότι τρώγομεν εὐγευστον φαγητὸν ἢ λαμβάνομεν πικρὸν φάρμακον κ.τ.θ. Τὰ συναισθήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα προέρχονται κατ' εὐθεῖαν ἐξ αἰσθημάτων, ἔχουν δὲ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος, καλοῦμεν κατ' ἀλφισιν ἢ ὀργανικᾶ συναισθήματα.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ὡς κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν ὃν χάρει ἢ λυπεῖται, αἰσθάνεται εὐαρέστησιν ἢ δυσαρέσκειαν, ὅταν κάμη ἀγαθὴν τινα ἢ κακὴν πρᾶξιν, ὅταν ἀπολαύῃ ὠραίας μουσικῆς συμφωνίας ἢ καλλιτεχνήματος ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς κ.λ.π., ὅταν βλέπῃ ὅτι οἱ πέριξ αὐτοῦ εὐτυχοῦν ἢ δυστυχοῦν κλπ. Τὰ συναισθήματα ταῦτα ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν προερχόμενα οὐχὶ ἐξ αἰσθημάτων ἀλλὰ παραστάσεων, ἐνοιῶν, κρίσεων κ.λ.π. καλοῦνται πνευματικὰ ἢ ἀνώτερα συναισθήματα καὶ εἶναι διαφόρων εἰδῶν ἀναλόγως τῆς προκαλούσης αὐτὰ αἰτίας.

Κατωτέρα θ' ἀσχοληθῶμεν λεπτομερέστερον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν πνευματικῶν συναισθημάτων καὶ δὴ τῶν ἐξ αὐτῶν σπουδαιωτέρων.

3. Πνευματικά ἢ ἀνώτερα συναισθήματα. Τὰ ἀνώτερα συναισθήματα πηγάζουσιν ἐκ τοῦ βάθους τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου, διὰ τοῦτο καὶ τὸ περιεχόμενόν των εἶναι βαθύτερον καὶ πλουσιώτερον τῶν κατ' αἴσθησιν συναισθημάτων. Ἐνεκα τούτου κυριαρχοῦσιν ταῦτα τῆς ὄλης βουλήσεως μὴ δυνάμενα νὰ διακυβερνηθῶσι δι' ἐσωτερικῆς προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο δύναται τις εὐκόλως νὰ κατανοήσῃ, ἂν ἀναλογισθῇ ὅτι οὐδεὶς, ὅσον καὶ ἂν ἔχῃ ἰσχυρὰν βούλησιν, δύναται π.χ. νὰ καταστείλῃ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς του διὰ τυχόν διαπραχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ κακὴν πράξιν.

Ἐκαστον τῶν ἀνωτέρων συναισθημάτων ἔχει ἴδιον περιεχόμενον, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι δυνατόν εὐκόλως ποιοτικῶς καὶ λογικῶς νὰ ἐκφράσωμεν· μᾶλλον δυνάμεθα νὰ ἐπιβιώσωμεν αὐτὸ διὰ τῆς τέχνης ἢ μετατιθέμενοι εἰς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ βιοῦντος αὐτὸ ἢ ἀναλογιζόμενοι δι' αὐτοκρισίας τὴν συνθεστάτην περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ἐκδηλοῦμεν τὸ συναισθημα τοῦτο.

Τῶν πνευματικῶν συναισθημάτων διακρίνομεν τὰς κάτωθι κατηγορίας:

1. Καλαισθητικὰ ἢ καλολογικὰ συναισθήματα.
2. Συμπαθητικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα.
3. Αὐτοσυναίσθημα.
4. Συναίσθημα τῆς τιμῆς.
5. Διανοητικὰ συναισθήματα.
6. Ἠθικὰ συναισθήματα.
7. Θρησκευτικὰ συναισθήματα.

A. Καλαισθητικὰ ἢ καλολογικὰ συναισθήματα. Ὀνομάζομεν καλαισθητικὰ ἢ καλολογικὰ τὰ συναισθήματα τὰ προσερχόμενα ἐκ τῆς ἐν τῇ φύσει ἢ τέχνῃ μορφῆς τῆς τάξεως, τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς ἀρμονίας. Ὁ χορὸς, ἡ μουσικὴ, ἡ θρησκεία, αἱ παντοῖαι ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι ἐνέχουσι στοιχεῖα καλαισθητικά. Ἡ μεγαλοπρέπεια ἐπίσης τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἡ κομψότης τῆς ἐκφράσεως εἰς τὸν λόγον, ἡ ἀπεικόνισις τῶν χαρακτήρων εἰς τὴν τραγωδίαν ἢ τὸ μυθιστόρημα πληροῦσιν ἡμᾶς τοιούτων εὐγενῶν συναισθημάτων. Ἐπὶ πλέον ἢ ἐκ τούτων ψυχικὴ εὐαρέστησις οὐ μόνον τέρπει καὶ ἀνακουφίζει ἡμᾶς ἐπιφέρουσα ἀληθῆ χαράν, ἀλλὰ καὶ ἐξευγενίζει ἀνυψοῦσα ἡμᾶς εἰς ἀνωτέρας σκέψεις, εἰς ἠθικοὺς διαλογισμοὺς ὑπὲρ τὸ ταπεινόν, τὸ αἰσχρόν, τὸ ἀνή-

θικον καὶ καθιστῶσα τὸν ἄνθρωπον κρείσσονα ἑαυτοῦ. « Τίποτε », λέγει ὁ Ὀβίδιος, « δὲν ἐξημερῶνει τόσον τὰ ἤθη καὶ δὲν ἀπομακρύνει τὴν ἀγριότητα, ὅσον ἢ μετὰ σταθερότητος ἀφοσίωσις εἰς τὴν σπουδὴν τῶν καλῶν τεχνῶν ». Σπανίως ἄνθρωποι συγκινοῦμενοι ἐπὶ τῷ καλῷ δύναται νὰ διανοηθῶσιν ἢ πράξωσι κακόν τι, αἰσχρὸν ἢ ταπεινόν. Τοῦναντίον δὲ ἐκ τοῦ καλοῦ συγκινοῦμενοι στρέφουσιν τὸν νοῦν πάντοτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης κατιδὼν εἶπεν· « πρὸς ἀρετὴν τοι τείνει καὶ δύναται ποιόν τι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος παρασκευάζειν ».

Τὰς τοιαύτας συγκινήσεις ἢ συναισθήματα καλοῦμεν κ α λ α ι σ θ η - τ ι κ ᾶ , ὡς προερχόμενα ἐκ παραστάσεων ἢ ἀντιλήψεων καλῶν ἢ αἰσχροῶν.

Εἶναι δὲ τὰ συναισθήματα ταῦτα κοινὰ εἰς πάντας τοὺς ὑγιεῖς ἀνθρώπους, ποικίλλει ὅμως ἢ ἐκδηλωσίς των ἀναλόγως τῶν ἀτόμων, ἰσχυροτάτη οὖσα εἰς τοὺς ἔχοντας ἰδιοφυῖαν πρὸς τοῦτο καλλιτέχνας.

Εἰς τὴν διέγερσιν τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος συντελοῦσι δύο στοιχεῖα· α) τὸ κ α λ λ ι τ ε χ ν ι κ ῶ ς ἢ φ υ σ ι κ ῶ ς ὠραῖον, τ.ἔ. τὸ καλὸν καθ' ἑαυτὸ καὶ β) τὸ ἐ γ ῶ μ ἐ τ ᾶ ς γ ν ῶ σ ε ι ς καὶ τὴν ἀνεπτυγμένην ἢ μὴ κρίσιν.

Τὰ συναισθήματα τὰ γεννώμενα διὰ τῆς ἀπλῆς μόνον θέας τοῦ ὠραίου, ὡς λ.χ. πίνακος ζωγραφικῆς ἢ ὠραίου τοπίου, καλοῦμεν ἀ π λ ᾶ καλαισθητικὰ συναισθήματα. Τὰ γεννώμενα ὅμως κατόπιν ἐμβριθοῦς παρατηρήσεως καὶ μελέτης τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἔργου — εἴτε λόγῳ ἐμφύτου προδιαθέσεως εἴτε λόγῳ ἀσκήσεως καὶ ἔξεως — καλοῦμεν σ ὄ ν - θ ε τ α καλαισθητικὰ συναισθήματα.

α) Χαρακτηριστικὰ τοῦ καλοῦ. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ καλοῦ καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ προερχομένων συναισθημάτων εἶναι· α) ὅτι ἀρᾶσκειται τις ἐπὶ τῷ καλῷ καὶ δυσαρρεστεῖται ἐπὶ τῷ αἰσχροῷ ἄνευ ἐπιθυμίας κτήσεως ἢ οικειοποιήσεως αὐτοῦ, ἄνευ ἰδιοτελοῦς ὑπολογισμοῦ, ὡς πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ῥητορικῇ αὐτοῦ καθόρισεν εἰπὼν· « καλὸν ἐστίν, ὃ ἂν δι' αὐτὸ αἰρετὸν ὄν ἐπαινετὸν ἦ ». Κατὰ ταῦτα διαφέρει τὸ καλαισθητικὸν συναισθημα οἰουδήποτε ἄλλου ἐξ ὑλικῆς ἡδονῆς προερχομένου ἢ τοῦ συναισθήματος τοῦ ἐκ τοῦ ὠφελίμου προερχομένου, β) ὅτι εἶναι καλὸν δὲν εἶναι καλὸν δι' ἓν ἄτομον καὶ αἰσχρὸν δι' ἄλλο, ἀλλὰ γενικῶς τὸ καλὸν εἶναι διὰ πάντας καλόν. Ἄν δὲ

πάντες δὲν συναισθανώμεθα τὸ ἐκ τοῦ καλοῦ συναίσθημα, λ.χ. ἔκ τινος μουσικῆς συνθέσεως, τοῦτο εἶναι ζήτημα ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως. Σημειωτέον ὅτι, κατ' Ἀριστοτέλην, τὸ καλὸν δὲν εἶναι αὐθύπαρκτος τις ὄντοτης αἰωνία, ἐνιαία καὶ ἀναλλοίωτος, ὡς παρὰ Πλάτωνι, ἀλλὰ ποικίλλει κατὰ τὰ ἀντικείμενα εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρεται καὶ τὰ καλαισθητικά κριτήρια καὶ διαθέσεις τῶν ἀτόμων, γ) τὸ καλαισθητικὸν συναίσθημα εἶναι ἔμφυτον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς πολλὰ ἐκ τῶν ζώων. Καὶ οἱ ἄγριοι ἀκόμη στολίζουσιν ἑαυτοὺς στίζοντες μάλιστα ἐπὶ τῶν χειρῶν των διαφόρους παραστάσεις. Τινὰ τῶν ζώων ἐπίσης μεγίστην καταβάλλουσιν προσπάθειαν πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ὠραιότητος αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ τὰ ἄρρυνα (ὡς π.χ. ὁ ταῶς).

β) Εἶδη τοῦ καλοῦ. Τρία εἶδη καλοῦ διακρίνομεν· τὸ χαρίεν, τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ καθ' αὐτὸ καλόν.

Τοῦ χαρίεντος τὰ χαρακτηριστικά εἶναι ἡ λεπτότης καὶ ἡ κομψότης τῆς μορφῆς, προκειμένου δὲ περὶ ἀνθρώπων καὶ ἡ κομψότης τῶν τρόπων.

Τοῦ ὑψηλοῦ τὰ χαρακτηριστικά εἶναι τὸ διεγειρόμενον συναίσθημα θαυμασμοῦ ἐκ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τοῦ ὑπερμέτρου, προκειμένου δὲ περὶ ἀνθρώπων ἐκ τοῦ ὑπερανθρώπου καὶ τοῦ μεγαλειώδους. Οὕτως ἡ πτῆσις τῶν γιγάντων τῆς ἀεροπορίας, ἡ μυκωμένη θάλασσα καὶ οἱ ἥρωες τῶν τραγικῶν, ἰδίᾳ δ' οἱ τοῦ Αἰσχύλου, ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὑψηλοῦ.

Τοῦ καθ' αὐτὸ καλοῦ τὰ χαρακτηριστικά εἶναι διάφορα. Οὕτω τοῦ λεκτικοῦ κάλλους χαρακτηριστικά εἶναι· ἡ σαφήνεια, ἡ καθαρότης, ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἐνάργεια, ἡ γλαφυρότης, ἡ ἐνότης, ἡ δύναμις καὶ δὴ ἀναλόγως τοῦ γράφοντος ἢ τοῦ λέγοντος.

Συναφῆ πρὸς τὸ καλὸν ἢ παραλλαγαὶ αὐτοῦ εἶναι τὸ τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν ἢ γελοῖον.

Τὸ τραγικόν, καθ' ὃ ἀπεικονίζονται αἱ περιπέτειαι, ἡ δυστυχία καὶ ἡ συμφορὰ, ἀπαντᾷ τακτικῶς εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν μοῖραν τοῦ ἀνθρώπου, ἄριστα ἀπεικονιζόμενον εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου ἰδίᾳ, ὡς εἰς τὴν περιγραφομένην μοῖραν τῆς Κασσάνδρας.

Εἰς τὰς περιπετείας ταύτας ὁ ἥρωας παρίσταται περιπίπτων εἰς δυστυχίαν ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀμαρτημάτων ἢ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ,

προκαλῶν οὕτω τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον, δι' οὗ ἐξυψοῦται ὁ θεατῆς πνευματικῶς, ἐξαίρεται τὸ θυμικὸν καὶ καθαίρονται τὰ πάθη, ὡς ὀρθῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ ὀρισμῷ τῆς τραγωδίας καθώρισε.

Τὸ κωμικὸν ἢ τὸ γελοῖον εἶναι βάσις διαφόρων μορφῶν τοῦ λόγου, ἤτοι τῆς εὐθυμολογίας, τῆς εἰρωνείας, τοῦ σαρκασμοῦ καὶ τῆς σατύρας. Αἱ μορφαὶ αὗται τοῦ λόγου διακρίνονται μεταξύ των, διότι ἐν μὲν τῇ εὐθυμολογίᾳ τὸ γελοῖον ἐκφέρεται μετ' εὐνοίας πρὸς τὸ πρόσωπον εἰς ὃ ἀπευθύνεται, ἐν δὲ τῷ σαρκασμῷ μετὰ δηκτικότητος. Ἐλαφρότερα μορφή τοῦ σαρκασμοῦ εἶναι ἡ εἰρωνεία, διακρινομένη εἰς λεπτήν καὶ βαρεῖαν.

Τὸ γελοῖον καὶ ὁ γέλως γενικώτερον ἐγένοντο ἀντικείμενον μελέτης παρὰ πολλῶν ψυχολογούντων. Ὁ Dumas, ὁ Bergson κ.ἄ. τὸ γελοῖον ἀποδίδουσιν εἴτε εἰς τὴν κατὰπτωσιν ἰδέας τινὸς ἢ προσώπου ἢ πράγματος, ὅπερ προηγουμένως μέγα καὶ ἐξαίρετον ἐθεωρήθη (θεωρία τῆς καταπτώσεως), εἴτε εἰς τὸ ἀπροσάρμοστον τῶν λεγομένων ἢ δρωμένων, τὸ φύσει ἀντιφατικὸν (θεωρία τῆς ἀντιφάσεως).

Προέρχεται δὲ τὸ γελοῖον εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, διότι ἐν ἀρχῇ ἢ παρατήρησις ἢ ἀκρόασις παράγει συναίσθημα θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως καὶ μεγάλα γεγονότα προσδοκῶνται, ἀλλ' ἔπειτα εἴτε σιοπίας (ὡς εἰς τὸν Καραγκιόζην) εἴτε τυχαίως λόγῳ αἰφνιδίας μεταστροφῆς, γεννᾶται συναίσθημα ἀντίθετον, ὅπερ προκαλεῖ τὸν γέλωτα.

Πηγὴ τῶν καλολογικῶν συναισθημάτων εἶναι ἡ φύσις καὶ ἡ παντοία καλλιτεχνία, ἡ μουσική, ἡ ποίησις καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι — ἀρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική — ἐπενεργοῦσαι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καλολογικοῦ συναισθήματος διὰ τῶν χρωμάτων καὶ τῆς ἀρμονίας τῶν μορφῶν ἢ τῆς ἀναπαραστάσεως γεγονότων καὶ μορφῶν.

γ) Ἡ ἔρευνα τοῦ καλοῦ. Τὰ καλολογικὰ συναισθήματα περισσότερο τῶν ἄλλων ἠρευνήθησαν καὶ δὴ διὰ τῶν κάτωθι μεθόδων: α) τῆς παρακολουθήσεως ἰχογραφημάτων τῶν παιδῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας, β) τῆς προτιμήσεως ὀρισμένων ἐκ πολλῶν προβαλλομένων χρωμάτων, γ) τῆς καλαισθητικῆς ἐκτιμήσεως ἔργων τέχνης ἢ εἰκόνων αὐτῶν.

Ἡ πειραματικὴ ἔρευνα τῶν καλαισθητικῶν συναισθημάτων τὴν ἀρχὴν ἔχει ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπὸ τοῦ

Fechner, ὅστις καὶ εὔρε τὴν καλουμένην *χρυσὴν τομήν*, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι τείνουσιν αὐθορμήτως εἰς τὴν προτίμησιν τοῦ ὀρθογωνίου, τοῦ ἔχοντος ἀναλογία πλάτους πρὸς μῆκος, οἷα ἡ τοῦ μῆκους πρὸς τὸ ἄθροισμα μῆκους καὶ πλάτους, ἥτοι $\frac{\Pi}{M} = \frac{M}{M + \Pi}$.

Ἡ θεωρία τοῦ Fechner ἐφημέροσθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς συμμετρίας καὶ ἰσορροπίας. "Ὅταν δηλ. ζητῆται παρ' ἀτόμου τινὸς νὰ διαπεράσῃ κατακλύρον διὰ μέσου ὀριζοντίας γραμμῆς, τοῦτο ἐκλέγει τὸ μέσον σημεῖον. "Ὅταν ἐξ ἄλλου μορφὴ ἢ σχῆμα ἀκανονίστου μεγέθους πρόκειται νὰ διατυμηθῇ, τὰ περισσότερα ἄτομα σύρουσι τὴν γραμμὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ σχηματίζουσιν ἴσας ἐκτάσεις. Ἐντὶ δηλ. νὰ λαμβάνωσι τὸ μέσον σημεῖον μεταξὺ τοῦ ἀκροτάτου ἀριστεροῦ καὶ τοῦ ἀκροτάτου δεξιοῦ, εὐρίσκουσι τὸ κέντρον τοῦ βάρους θεωροῦντα ὅτι τὸ ἀντικείμενον ἔχει ἐν τῇ πραγματικότητι βᾶρος.

Ἐκ τῶν γενομένων νεωτέρων ἐρευνῶν προέκυψεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐκ κληρονομικότητος τὴν ἱκανότητα ἀπολαύσεως τοῦ καλοῦ ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ, ἀλλ' ὅτι αὕτη πρέπει νὰ καλλιεργῆται διὰ ν' ἀναπτυχθῇ. Φύσει τ.ἔ. τὸ χρῶμα, ἡ εἰκὼν καὶ τὰ ἄσματα εὐχαριστοῦσι τὸν ἄνθρωπον, πλὴν ἄλλη εἶναι ἡ ἀπόλαυσις καὶ ἡ εὐχαρίστησις τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου καὶ ἄλλη ἡ τοῦ ἀμορφώτου· ἄλλαι αἱ προτιμήσεις τοῦ παιδίου καὶ ἄλλαι αἱ τοῦ ἐνηλίκου. Τὸ παιδίον π.χ. προσελκύεται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς εἰκόνας καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τῆς μορφῆς.

Ἡ ἱκανότης πρὸς κρίσιν εἰκόνων, χρωμάτων, ῥυθμῶν, ποιήσεως, μουσικοῦ τεμαχίου, γενικῶς ἔργων τέχνης τ.ἔ., ἡ καλλιτεχνικὴ κρίσις ἄρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Ἡ φύσει ὁμοῦς ἱκανότης αὕτη πρέπει ν' ἀναπτυχθῇ διὰ τῆς ἀσκήσεως.

Β. Συμπαθητικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν ὑπόουλας πληξάντων αὐτοὺς ἐχθρῶν ἔδρεπον δάφνας καὶ ἐκέρδιζον σειράς νικῶν, οἱ φιλέλληνες λαοὶ τῆς γῆς ἔχαιρον μεθ' ἡμῶν διὰ τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων μας, παρέσχον δὲ πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῶν δεινῶν τῆς.

Ἐπίσης, ὅταν ἀργότερον εἰς τὸν ὄγκον τῶν Ἰταλῶν προσετέθησαν καὶ τὰ ἑκατομύρια τῶν Γερμανῶν καὶ ἐπνίξαν τὴν μικράν μας πα-

τρίδα παρὰ τὴν γενναίαν καὶ ὑπεράνθρωπον ἀντίστασιν τῶν στρατιωτῶν μας, οἱ ὄντως φίλοι τῆς Ἑλλάδος μετέσχον ὀλοφύχως εἰς τὸ πένθος μας.

Ἡ συμμετοχὴ αὕτη ἡ ἐγκάρδιος εἰς τὴν χαρὰν ἢ τὴν λύπην τῶν ἄλλων εἶναι συναίσθημα συμπαθητικόν.

Εἶναι δὲ ἡ συμπάθεια « τὸ θεϊκότατον πάθος » τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἐκδηλουμένη οὐχὶ μόνον ὡς συγχάριεν καὶ συλλυπεῖσθαι ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ ἢ δυστυχίᾳ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐγνωμοσύνη ἐκ μέρους τοῦ βοηθουμένου καὶ ὡς μεγίστη χαρὰ καὶ εὐτυχία τοῦ δυναμένου νὰ βοηθήσῃ τὸν συνάνθρωπόν του, κηρυχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ναζωραίου ὡς ὑψίστη ἀρετὴ καὶ οὐσία τοῦ Θείου.

Εἶναι δὲ τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα σπουδαιότατα, διότι ἐξ αὐτῶν πηγάζει ἡ ἠθικὴ ἐνότης, ἡ συνεργασία, ἡ ἀλληλοβοήθεια, ἡ δικαιοσύνη κλπ.

Γενῶνται δὲ τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα πρῶτον μὲν ἕνεκα τῆς ὀρμῆς πρὸς αὐτοσυντηρησίαν. Ἀγαπᾷ δηλ. ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτὸν τοῦ πρῶτον, τὴν δ' ἀγάπην του ταύτην ἐπεκτείνει ἔπειτα πρὸς τοὺς οἰκείους του καὶ δὴ ἐκείνους, ὅτινες βοηθοῦσιν αὐτόν, καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἀργότερον. Ἄλλ' εἰς τὴν γένεσιν τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων συμβάλλει καὶ ἡ ψυχολογικὴ συμπάθεια, ἡ ἰκανότης δηλ. νὰ μεταθέτῃ τις ἑαυτὸν εἰς τὴν κατάστασιν ἑνὸς ἀναξιοπαθοῦντος ἢ δυστυχοῦντος καὶ νὰ μετέχῃ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα κατέχουσιν αὐτὸν εἴτε ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν εἴτε καὶ ἐκ φόβου μήπως ἐμπέσῃ ποτὲ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ δυστυχοῦντος.

α) Εἶδη συμπαθητικῶν συναισθημάτων. Τὸ πρῶτον καὶ σπουδαιότερον τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων εἶναι ἡ πρὸς τὰ τέκνα στοργὴ τῶν γονέων καὶ δὴ τῆς μητρὸς, ἥτις ἐργάζεται νυχθημερόν καὶ μοχθεῖ διὰ τὴν ὑγείαν καὶ εὐημερίαν αὐτῶν. Εἶναι δὲ τὸ συναίσθημα τοῦτο ἰσχυρότατον καὶ εἰς τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα φθάνουσι μέχρις αὐτοθυσίας, προκειμένου νὰ προστατεύσουν τὰ τέκνα των.

Ἐπέκτασις τῆς πρὸς τὰ τέκνα στοργῆς εἶναι ἡ συμπάθεια πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους φιλία¹, ἡ ὁποία, ὅταν

1. Κατὰ τὸν Ἰσοκράτην « πάντων κτημάτων κράτιστόν ἐστιν φίλος σαφῆς καὶ ἀγαθός ». Κατὰ δὲ τὸν Εὐριπίδην « Οὐκ ἐστιν οὐδὲν κρεῖττον ἢ φίλος σαφῆς ».

εἶναι ἀληθῆς καὶ εἰλικρινῆς, στηρίζεται δηλ. ἐπὶ τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καὶ τῆς ἐκτιμῆσεως τῶν φίλων, εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἀπόκτημα τοῦ ἀνθρώπου.

Συγγενὲς πρὸς τὴν συμπάθειαν συναίσθημα, πλὴν διάφορον αὐτῆς, εἶναι ὁ οἶκτος. Διαφέρει δ' ἡ συμπάθεια τοῦ οἴκτου, διότι, ὡς καὶ ἡ λέξις ὑποδηλοῖ, ἡ συμπάθεια προϋποθέτει βαθμὸν τινα ἰσότητος καὶ βαθυτέρου συνδέσμου. Συμπαθοῦμεν τινὰ ἐπὶ χαρᾷ ἢ λύπῃ, ἐπὶ εὐαρεστήσει καὶ πόνῳ· τοῦναντίον οἰκτείρομεν μόνον τοὺς πάσχοντας ἢ τοὺς εὐρισκομένους εἰς ἀνάγκην.

β) Ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα. Τινὲς τῶν ἀνθρώπων λυποῦνται διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων, χαίρουσι δὲ διὰ τὴν δυστυχίαν των. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἡ εὐτυχία γεννᾷ πολλάκις τὸν φθόνον ἢ ἄλλα τοιαῦτα συναισθήματα πηγάζοντα ἐκ τῆς παντοειδοῦς φιλαυτίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ συναισθήματα ταῦτα καλοῦνται ἀντιπαθητικά, κυριώτεροι δὲ μορφαὶ τούτων εἶναι ἡ ζηλοτυπία, ἡ ἀδιαφορία, ἡ νέμεσις, ὁ φθόνος, τὸ μῦσος καὶ ἡ ἐπιχαιρεκακία, τὸ ἀγριώτερον τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν.

Γ. Αὐτοσυναίσθημα. Ὅταν ἀναλογιζόμεθα ὅτι προοδεύομεν εἰς τὰ μαθήματά μας ἢ ὅτι ἐπιτυγχάνομεν εἰς τὰς πράξεις ἢ ἐπιχειρήσεις μας, καταλαμβάνομεθα ὑπὸ εὐαρέστου συναισθήματος ἰκανοποιήσεως. Τοῦναντίον ὅταν ἐνθυμώμεθα ὅτι ὑστερήσαμεν εἰς τινὰ περίστασιν, εἴτε εἰς τοὺς τρόπους εἴτε εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος ἡμῶν, δυσαρεστοῦμεθα.

Τὸ συναίσθημα τοῦτο τῆς εὐαρεστήσεως ἢ δυσαρεστήσεως, τὸ ὁποῖον γεννᾶται ἐν ἡμῖν λόγῳ παραστάσεων περὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν ἀξίας ἢ ἀπαξίας ὀνομάζεται αὐτοσυναίσθημα.

Τὸ αὐτοσυναίσθημα, ὡς βλέπομεν εἰς τ' ἀνωτέρω παραδείγματα, ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν παραστάσεων ἢ τῆς συνειδήσεως, ἣν ἔχομεν περὶ ἡμῶν αὐτῶν ἢ ἄλλως τῆς αὐτοσυνειδησίας ἡμῶν εἴτε αὐτὴ εἶναι ἐσφαλμένη εἴτε μή. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἀναλογιζόμεθα ὅτι ἔχομεν προτερήματα, ἀποκτῶμεν συνήθως θάρρος καὶ ἀποφασιστικότητα, πολλάκις ὁμῶς ἀγόμεθα καὶ εἰς ὑπερηφάνειαν, τῦφον καὶ ὑπερφροσύνην. Ἐφ' ὅσον δὲ αἰσθανόμεθα ὅτι ἔχομεν ἀδυναμίας ἢ ἐλαττώματα, φύσει ὀρμῶμεν πρὸς τὴν ζηλοτυπίαν, τὸν φθόνον, τὴν δειλίαν ἀλλὰ καὶ

τὴν ταπεινοφροσύνην. Ἐάν ὅμως ἔχωμεν ὀρθὴν περὶ ἡμῶν ἐκτίμησιν κρίνοντες ἀμερολήπτως τὰ ἐλαττώματα καὶ προτερήματά μας, προφυλασσόμεθα ἀπὸ τῶν ὑπερβολῶν τούτων τῆς μεγαλαυχίας, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς αὐταρεσκείας ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς δειλίας καὶ τῆς μικροψυχίας ἀφ' ἑτέρου.

Τὸ αὐτοσυναίσθημα ὡς ἔκφρασις κρίσεως περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας ἡμῶν προϋποθέτει ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τάσις πρὸς τελειοποίησιν καὶ πρόοδον αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα μεγίστη εἶναι ἡ σημασία τῆς ὀρθῆς ἐκτίμησεως τῶν προτερημάτων καὶ ἐλαττωμάτων μας, τοῦ « γινῶθι σαυτὸν », πρὸς ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων ἡμῶν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν σκοπῶν, οὓς προθέτομεν καὶ ὧν ζητοῦμεν τὴν ἐκπλήρωσιν, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν ὑπερτιμωμένων τῶν πνευματικῶν ἐξ αὐτῶν.

Ἐάν ἀναλογισθῶμεν τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν φύσιν τοῦ αὐτοσυναίσθηματος, κατανοοῦμεν εὐκόλως τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ διὰ τὴν ψυχικὴν ἰσορροπίαν. Ἐάν τὸ ἄτομον διὰ τῆς ἐργασίας του καὶ τῆς προσρμογῆς του εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐπαγγέλματος του ἔχη, πλην τῆς ἰδίας ἰκανοποιήσεως, καὶ τὴν ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας ἐκτίμησιν, ἂν δύναται νὰ συνεργάζεται μετὰ τῶν ὁμοίων του ἐκτιμώμενον παρ' αὐτῶν καὶ νὰ εὐρίσκη οὕτω τὴν αὐτοπραγματώσιν καὶ αὐτοτελείωσιν του, ἂν ἔχη ὀρθὴν προσαρμογὴν εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τὸ ἕτερον φύλον ἐκτιμώμενον ὑπ' αὐτοῦ, τότε εἶναι εὐτυχὲς καὶ ἔχει ψυχικὴν γαλήνην καὶ ἰσορροπίαν.

Ἐκ τῆς τοιαύτης τριπλῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀτόμου ἐξαρτᾶται καὶ ἡ κοινωνικὴ ἰσορροπία.

Ἐάν τὸ ἄνθρωπον εἰς τὴν προσαρμογὴν του ὁ ἄνθρωπος ἀποτυγχάνῃ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἀπαιτήσεις, πᾶν κακὸν εἰς τε τὸ ἄτομον καὶ τὴν κοινωνίαν ἐπέρχεται καὶ ἀδικία καὶ ὑποτίμησις ἑαυτοῦ καὶ φθόνος καὶ θυμὸς καὶ προσβολή.

Τὸ συναίσθημα τοῦτο πρὸς ὀρθὴν ἀνάπτυξιν του ἀπαιτεῖ, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἔχη τὴν ἰκανότητα πρὸς ἀὐτογνωσίαν ἢ ἀὐτοσυνειδησίαν, γινῶσιν δηλ. τῶν σκοπῶν, οὓς προθέτει καὶ ἀκολουθεῖ εἰς τὴν ζωὴν του καὶ γινῶσιν τοῦ προορισμοῦ του καὶ κατανόησιν εἰς ἐκάστην περίστασιν τοῦ τί δύναται καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ πρὸς προσαρμογὴν του εἰς τὰ τρία ὡς ἄνω μεγάλα προβλήματα.

Δ. Τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς. Πρὸς τὸ αὐτοσυναίσθημα συνδέεται στενωῶς τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς, τὸ ἐκ τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ψόγων τῶν ἄλλων περὶ ἡμῶν γεννώμενον. Γνωστὸν καὶ ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν πείρας εἶναι καὶ ἐκ τῆς κλαστικῆς ἰδίᾳ λογοτεχνίας πόσον εὐφραίνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ ὑπεραίρεται τιμώμενος παρὰ τῶν ἄλλων ἀτόμων ἢ τῆς κοινωνίας, πόσον δὲ λυπεῖται καὶ « δάκρυ χέει » ἀδίκως κατηγορούμενος οὐχὶ σπανίως ἐκ φόβου παρ' ἄλλων, οἵτινες διὰ κρυφίων ὑποβολῶν διασπείρουσι συκοφαντίας, δημιουργοῦντες οὕτω κατ' ἀθῶων ἀνθρώπων καὶ εὐεργετῶν πολλακίς δυσμενῆ κοινὴν γνώμην, δυναμένην νὰ ὠθήσῃ εἰς ἔγκλημα καὶ ἀδικίας ἀνεπανορθώτους.

Διὰ τοῦτο ἐπιτακτικῶς ἐπιβάλλεται ἢ μετὰ βάσανον πίστις εἰς τὰς διαδόσεις καὶ κατηγορίας τὰς κατὰ προσώπων ἐκ τοῦ ἀφανοῦς διασπειρομένης, ἰδίᾳ παρὰ μὴ ἐπαίωντων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ χυδῆν ὄχλου καὶ τῶν ἀμορφῶτων ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ διότι « κρίνουσι μὲν ἄμεινον οἱ πολλοί, ὅταν σκεπτόμενοι ἀποφαίνωνται », ἀλλ' εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ὡς ἄνω κοινῆς γνώμης συντελοῦσι μόνον οἱ φρονιῶντες κακεντρεχῶς, τοῦ ἄλλου κόσμου ἀκολουθοῦντος τυφλῶς ἄνευ βασάνου καὶ ἐξετάσεως. Διὰ τοῦτο, ὡς ὁ Πλάτων λέγει· « φροντιστέον οὐχὶ τί ἐροῦσιν οἱ πολλοί, ἀλλ' ὅτι ὁ ἐπαῖων περὶ δικαίων καὶ ἀδίκων, ὁ εἰς καὶ αὐτῆ ἢ ἀλήθεια ». Δικαίως δὲ καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀπὸ αἰῶνων διεκήρυξεν· « εἷς ἐμοὶ μυριοί, ἐὰν ἄριστος ᾖ ».

Τὸ συναίσθημα τοῦτο ἐξ ἄλλου προφυλάσσει καὶ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν συμμόρφωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ κοινῶς παρὰ τῆς κοινωνίας παραδεδεγμένον. Καὶ τοῦτο διότι τὸ « τί θὰ πῆ ὁ κόσμος, ἡ κοινωνία εἶναι φραγμὸς καὶ ἔλεγχος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων μελετωμένων ὑπὸ τινος.

Οἱ ἄνθρωποι διαφέρουσι μεταξύ των ὡς πρὸς τὴν εὐαισθησίαν εἰς τὸ συναίσθημα τοῦτο τῆς τιμῆς ἀναδεικνυόμενοι οἱ μὲν φιλοτιμότεροι τῶν ἄλλων. Ἡ φιλοτιμία αἰτίαν ἔχει πρῶτον μὲν τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, ἔπειτα δὲ τὴν φιλοδοξίαν, τὴν ἀμιλλαν, τὸν φόβον, τὸν ψόγον, ἔτι δὲ τέλος τὴν καλὴν παρὰ τῶν ἄλλων μεταχείρισιν· ἐξ ἧς παρακινοῦνται καὶ φιλοτιμοῦνται οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν συμμόρφωσίν των πρὸς τὰς θελήσεις τῶν ἄλλων ἢ τὸν νόμον ἢ τὸ ἔθιμον.

Φιλοτιμοῦνται δὲ ἀμφοτέρω τὰ φύλα ἐξ ἴσου, πλὴν τὸν ψόγον αἰσθάνονται τὰ θήλαα περισσότερον τῶν ἀρένων. Εἶναι δὲ ἡ φιλοτιμία

περισσότερον ανεπτυγμένη εἰς τὸν Ἑλληνα ἢ εἰς ἄλλους λαούς, φιλόξενον ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀποδεικνυόμενον καὶ πᾶσαν φιλαλληλίαν προᾶξιν ἐπιδεικνύοντα, ἐφ' ὅσον ἐκκλησις γίνεται εἰς τὰ εὐγενῆ αὐτοῦ αἰσθήματα.

Τοῦ συναισθήματος τούτου ἔχομεν διαφορούς παραλλαγάς, τὴν φιλοτιμίαν, τὴν ἀμιλλαν, τὸν αὐτοσεβασμόν, τὴν συστολήν, τὴν αἰδῶ, τὴν φιλοδοξίαν, τὴν ματαιοδοξίαν ἢ τὴν ἀλαζονείαν, ἔναντι δὲ τῶν ἄλλων ἔχομεν διαφορούς τοῦ συναισθήματος τούτου ἐκδηλώσεις, ὡς ἡ ἐκτίμησις, ἡ ἀναγνώρισις ὑπεροχῆς, ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ θαυμασμὸς.

Εἶναι δὲ ὁ θαυμασμὸς ἀνώτερον συναισθημα, ὅπερ αἰτίαν ἔχει πρῶτον μὲν τὸ κάλλος, δεύτερον δὲ τὴν ἀνωτερότητα. Θαυμάζει δηλ. τις τὸ κάλλος εἴτε ἐν τῇ τέχνῃ εἴτε ἐν τῇ φύσει, ὡς ἐπίσης καὶ τοὺς ἔχοντας ἐξαιρετικὴν τινα ἰκανότητα εἰς ὑπέρτερον βαθμὸν ἢ τοὺς κατορθοῦντάς τι ἐξαιρετικὸν ἢ πρωτότυπον ἢ σπάνιον.

Ε. Διανοητικὰ συναισθήματα. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφανίσεώς του ἐπὶ τῆς γῆς ἠσθάνθη τὴν ὁρμὴν πρὸς γνῶσιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν κόσμου, ἐξ οὗ καὶ ἐδημιουργήθησαν ἡ φιλοσοφία, ἡ ἐπιστήμη, τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ ὁ ὅλος πολιτισμὸς. Ἡ τάσις αὕτη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς γνῶσιν καὶ ἡ εὐαρέστησις, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ἐκ τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας καὶ τῆς προσκτήσεως γνώσεων ὡς καὶ ἡ δυσαρέστησις αὐτοῦ, ὅταν δυσχεραίνεται ἡ προσπάθειά του πρὸς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀποτελοῦσι τὰ διανοητικὰ συναισθήματα.

Διάφορα εἶναι τὰ αἷτια καὶ τὰ εἶδη τῶν διανοητικῶν συναισθημάτων ἢ περιέργεια, ὁ θαυμασμὸς, ἡ ἀμφιβολία κ.ά. Ἐπέκτασις ἐντονωτέρα τοῦ συναισθήματος τῆς περιεργείας εἶναι ἡ ἀνυπομονησία, ὑπερβολὴ δὲ αὐτῆς ἡ ὑποψία.

Πρὸς τὰ διανοητικὰ συναισθήματα συνδέονται στενωτάτα τὰ διανοητικὰ διαφέροντα, τὰ ὁποῖα καὶ πηγάζουσιν ἐκ τῶν πρώτων. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ περὶ διανοητικῶν διαφερόντων γνώσεις ἡμῶν εἶναι σχετικαὶ πρὸς τὰς περὶ διανοητικῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ ἐλατήρια καὶ κίνητρα τῆς διαρκείας καὶ ἐνεργείας τῶν διαφερόντων.

ΣΤ. Ἠθικά συναισθήματα. Ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ζωῆς ἐν γένει ἔχομεν ἄπειρα παραδείγματα ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐθυσιάσθησαν εἰς τὸν βωμὸν τῶν ιδεωδῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἢ τοῦ ἔθνους των, ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἀφιερῶσαντες τὴν ζωὴν των διὰ ν' ἀπαλλάξουν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ ἀσθενειῶν, ὅπως ὁ Παστέρ, ὁ Φλέμινγκ κ.ά., ἄλλοι δὲ ἀγωνισθέντες μέχρις ἐσχάτων, ὡς οἱ Ἕλληνες κατ' ἐξοχὴν, διὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ὑπάρχουν τούναντίον ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι χάριν χρημάτων παρέδωσαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ τὴν πατρίδα των ἀκόμη, πλεῖστα δὲ εἶναι τὰ παραδείγματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐλαφρᾶ τῇ συνειδήσει συκοφαντοῦν, διασύρουν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν τῶν συνανθρώπων των ἢ καὶ ἀδικοῦν αὐτοὺς πασιφανῶς χάριν ἀτομικῶν συμφερόντων.

Τοὺς πρώτους ἐκ τῶν ἀνθρώπων τούτων ἐπαινοῦμεν, τιμῶμεν καὶ θεωροῦμεν ἥρωας καὶ εὐεργέτας τῆς ἀνθρωπότητος, τοὺς δευτέρους δὲ ψέγομεν καὶ καταδικάζομεν ὡς προδότας, συκοφάντας καὶ ἀδίκους.

Τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα γεννῶνται ἐν ἡμῖν ἐν τῇ προσπάθειᾳ μας ὅπως ἐκτιμήσωμεν καὶ κατατάξωμεν τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων ὡς καλὰς ἢ κακὰς, καλοῦμεν ἠθικὰ συναισθήματα.

Ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς προσπάθειάς μας ταύτης πρὸς ἐκτίμησιν τῶν πράξεων ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων ὡς ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἀποκτῶμεν συνειδήσιν τοῦ τί ἐστὶ καλὸν ἢ κακόν, ἢ θικὴν τ.ἔ. συνειδήσιν. Εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως συντελοῦσι πλὴν ἄλλων καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ἀνατροφή, ἡ ἐπίδρασις τοῦ σχολείου καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἐν γένει περιβάλλοντος, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐθίζεται νὰ μιμῆται ἢ νὰ ἐπιδοκιμάζῃ τὰς ὀρθὰς πράξεις, νὰ ἀποδοκιμάζῃ δὲ καὶ ν' ἀποφεύγῃ τὰς κακὰς. Οὕτως ἡ ἠθικὴ συνείδησις, ἡ ὁποία λαμβάνει ὀλίγον κατ' ὀλίγον θέσιν ἐσωτερικοῦ νομοθέτου, ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἀποστροφὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ οὐχὶ χάριν ἐπαινοῦ ἢ πρὸς ἀποφυγὴν ψόγου, ἀλλὰ διὰ τὴν πρᾶξιν καθ' ἑαυτήν. Οὕτω γεννῶνται τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, ἢ θικὴ εὐαρέστησις, ὅταν αἱ βουλήσεις καὶ πράξεις ἡμῶν συμφωνῶσι πρὸς τὰς ἠθικὰς ἐν ἡμῖν ιδέας, αἰδῶς δὲ καὶ αἰσχύνῃ καὶ μετάνοια καὶ τύψεις συνειδήσεως καὶ ἠθικὴ ἀγανάκτησις, ὅταν αὐταὶ δὲν συμφωνῶσι πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν ἠθικὸν νόμον. Ἐκ τούτου καὶ ἡ εὐτυχία ἢ πραγματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐξασφαλίζεται, ὀριζομένη ὡς ἁρμονία μετὰ τὴν ἠθικὴν

συνειδήσεως καὶ πράξεως ἡμῶν κατ' ἀπομίμησιν τῆς ἐν οὐρανῷ ἁρμονίας μεταξύ τοῦ θείου πνεύματος καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαρκοῦς δημιουργίας καὶ τελειοποιήσεως τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου συνεργοῦντος.

Ἡ ἠθικὴ συνείδησις καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς βασιζομένη ἠθικὴ κρίσις, ἥτις εἶναι καὶ προϋπόθεσις τῆς ἠθικῆς διαβίωσης τοῦ ἀνθρώπου, βραδέως ἐξελίσσεται, ἡ δὲ πλήρης ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς κρίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτελεῖται, ὡς ἐξ ἐρευνῶν ἀπεδείχθη, μετὰ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Διὸ καὶ εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας οἱ ὑποπίπτοντες εἰς παραπτώματα ἢ καὶ ἄλλα βαρύτερα σφάλματα νέοι τυγχάνουσιν εἰδικῆς μεταχειρίσεως καὶ προσπάθεια καταβάλλεται διὰ τῶν ἀναμορφωτικῶν ἰδρυμάτων πρὸς διαπαιδαγώγησιν καὶ βελτίωσιν αὐτῶν.

Ζ. Θρησκευτικὰ συναισθήματα. Ὁ ἀνθρώπος βλέπων τὸ μεγαλεῖον τῆς περὶ αὐτὸν φύσεως καὶ ἐν τῇ προσπάθειά του ὅπως ἐρμηνεύσῃ τὴν ἁρμονίαν καὶ τάξιν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ κόσμῳ ἀπέδωκεν τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ εἰς ἀνώτατον, πνευματικόν, πάνσοφον ὄν, τὸ ὁποῖον διέπει καὶ ρυθμίζει τὰ πάντα ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου ὁ πεπερασμένος ἀνθρώπινος νοῦς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, ἰδίᾳ δὲ τὰ προκαλοῦντα καταστροφὰς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς ὁ κεραυνός, αἱ πλήμμυραι, οἱ σεισμοί, αἱ χιονοθύελλαι κλπ., ἔμβοσος καὶ πλήρης δέους ἰκέτευσεν τὸ ἀνώτατον τοῦτο ὄν νὰ παύσῃ τὴν ὀργὴν του, πλείστους δ' ἐπενόησεν τρόπους, μαζικὰς πράξεις, προσευχὰς κλπ πρὸς ἐξευμενισμόν αὐτοῦ ἐλπίζων εἰς τὴν θεῖαν αὐτοῦ ἀγαθότητα.

Τὰ συναισθήματα ταῦτα τοῦ φόβου, δέους, θαυμασμοῦ, ἐλπίδος, τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν περὶ τοῦ θείου παραστάσεων τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα.

Καὶ εἰς μὲν τοὺς πρωτογόνους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐφαντάζοντο τὸν Θεὸν ὡς τιμωρὸν καὶ ἐκδικητὴν, τὸ θρησκευτικὸν συναισθημα ἦτο κατ' ἐξοχὴν συναισθημα φόβου. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον ὁ ἀνθρώπος ἐξεπολιτίζετο καὶ αἱ περὶ Θεοῦ παραστάσεις αὐτοῦ καθίσταντο τελειότεραι καὶ τὰ συναισθήματα αὐτοῦ ἦσαν περισσότερο ἐκλεπτυσμένα, ἐκδηλούμενα μᾶλλον ὡς εὐλάβεια καὶ σεβασμὸς πρὸ τοῦ θείου μεγαλείου, ὡς ἐλπίς εἰς τὴν ἀγάπην καὶ μακροθυμίαν αὐτοῦ, ὡς εὐγνωμοσύνη διὰ

τὰ παρεχόμενα εἰς αὐτὸν ἀγαθὰ, ὡς θαυμασμὸς καὶ λατρεία διὰ τὴν πανσοφίαν καὶ παντοδυναμίαν Αὐτοῦ.

Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἶναι καθολικὸν καὶ θεωρεῖται ὡς ἐν ἑκ τῶν θεμελιωδῶν στοιχείων τῆς ψυχοσυνθέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀνεγνωρίσθη διακηρύξαντος: « εὖροις ἂν πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων. Ἄνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου μὴ χρωμένης εὐχαῖς μηδὲ ὄρκους καὶ μαντείας οὐδεῖς ἔστιν οὐδ' ἔσται γεγωνῶς θεατῆς ».

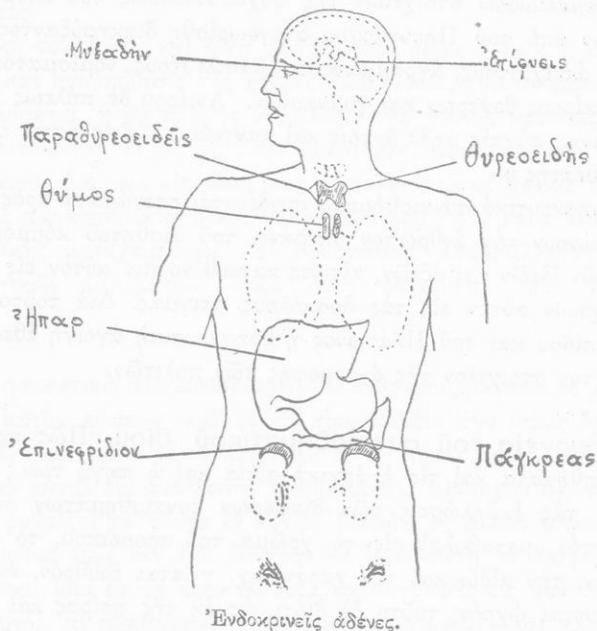
Τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα συνδέονται στενῶτα πρὸς τὰ ἠθικὰ καὶ ἀνυψοῦν τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν καὶ ἀξιῶν, αἵτινες κατευθύνουσιν αὐτὸν εἰς τὴν ζῶην καὶ ἐνισχύουν αὐτὸν εἰς τὰς δυσκόλους στιγμάς. Διὰ τοῦτο ἦδη ἀπὸ τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ἀνατροφῆς τῶν πολιτῶν.

4. Ἑρμηνεία τοῦ συναισθηματικοῦ βίου. Πῶς προέρχονται τὰ συναισθήματα καὶ τίς ἡ ἀρχικὴ αἰτία καὶ ἡ πηγὴ τῶν ;

Κατὰ τὰς ἐκδηλώσεις τῶν διαφορῶν συναισθημάτων συμβαίνουν, ὡς γνωστόν, μεταβολαὶ εἰς τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν θυμὸν, τὴν αἰδῶ καὶ τὴν χαρὰν λ.χ. γίνεται ἐρυθρόν, ἐνῶ εἰς τὸν φόβον γίνεται ὠχρόν· τοῦτο δὲ διότι, ὡς ἐκ τῆς πείρας καὶ ἐκ πειραμάτων ἐγνώσθη, κατὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν φόβον λειτουργοῦσιν ἀδένες τινές, οἵτινες ἐκκρίνουσιν ἔσω τοῦ σώματος τὰς ὁρμόνας τῶν (ἰδίας ἐκκρίσεις τῶν), οἱ λεγόμενοι ἐνδοκρινεῖς ἀδένες Ἐξ αὐτῶν τὰ ἐπινεφρίδια χύνοντα τὴν ἐπινεφριδίνην ὁρμόνην εἶναι αἰτία μεγαλυτέρας ἐκ τοῦ ἥπατος ἐκχύσεως ποσότητος σακχάρου εἰς τὸ αἷμα καὶ μεγαλυτέρας καύσεως κυκλοφορίας καὶ ὠθήσεως τοῦ αἵματος πρὸς τοὺς μῦς, ἐκ τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον τοῦ θυμουμένου ἐρυθριᾷ, ἐνῶ οἱ μῦες συσπῶνται, ἐν μεγάλῃ δὲ ὀργῇ τὸ στόμα δύναται καὶ ν' ἀφρίζη ἀκόμη καὶ οἱ ὀδόντες νὰ τρίξωσι.

Ἀντιθέτως ἐξ ἀναλόγου λειτουργίας τῆς ἐπινεφριδίνης καὶ βραδύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος τὸ πρόσωπον γίνεται ὠχρόν. Ἐξ ἄλλου ὁ ἄνθρωπος κλαίει εἰς τὴν λύπην του καὶ ὀπισθοχωρεῖ, ὅταν φοβῆται. Ποία ἡ παραγωγὸς αἰτία τῶν συναισθημάτων τούτων ; Ὁ ἄνθρωπος δοκιμᾷ τὸν θυμὸν διότι ἐρυθριᾷ ἢ διότι τρίξουσιν οἱ ὀδόντες

του και συσπᾶνται οἱ μῦες του ; λυπεῖται διότι κλαίει ; ὀπισθοχωρεῖ και διὰ τοῦτο φοβεῖται ; Προηγεῖται δηλ. τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον ἢ τὸ φυσιολογικὸν εἰς τὸ συναίσθημα ;

Διάφοροι εἶναι αἱ θεωρίαι τῆς ἐρμηνείας τῶν συναισθημάτων τούτων διακρινόμεναι εἰς τέσσαρας :

α) κατὰ τὴν πρώτην ἡ οὐσία τῆς προελεύσεως τῶν συναισθημάτων εἶναι αἱ ἐκφραστικαὶ αὐτῶν ἐκδηλώσεις ἢ κινήσεις (φυσιολογική),

β) κατὰ τὴν δευτέραν τὰ συναισθήματα εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ὠφελίμων ἢ ἐπιβλαβῶν ἐπιδράσεων τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν (ὠφελιμιστικὴ θεωρία),

γ) κατὰ τὴν τρίτην τὰ συναισθήματα προέρχονται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παραστάσεων (νοσησιαρχική),

δ) κατὰ τὴν τετάρτην τὸ συναίσθημα εἶναι ἴδιον στοιχεῖον τοῦ ψυχικοῦ βίου, αὐτοτελές, μὴ δυνάμενον ἐξ ἄλλου νὰ παραχθῇ (αὐτοτελής θεωρία).

Ἄλλ' ὅτι τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον, τὰ αἰσθήματα δηλ. αἱ ἀντιλήψεις καὶ αἱ παραστάσεις, προηγῆται τῶν φυσιολογικῶν δὲν χρήζει πολλῆς συζητήσεως. Τὰ εἶδη τῶν συναισθημάτων δὲν εἶναι ἴσα τὸν ἀριθμὸν πρὸς τὰς φυσιολογικὰς αὐτῶν ἐκδηλώσεις, διότι δι' ὁμοίων φυσιολογικῶν συμπτωμάτων, ἐρυθριάσεως προσώπου λ.χ., ἐκδηλοῦνται διάφοροι συναισθηματικαὶ καταστάσεις (αἰδώς, χαρά, θυμός). Ἐν τούτοις εἶναι φανερόν ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ ὀργανικαὶ διαταραχαὶ καὶ αἱ φυσιολογικαὶ ἐκδηλώσεις ἀϋξάνουσι τὴν ἔντασιν τῶν συναισθημάτων, διότι διεγείρουσι τὸ νευρικὸν σύστημα.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ποῖον τὸ ἄριστον καὶ ποῖον τὸ χεῖριστον τῶν συναισθημάτων;
2. Ποῖα τὰ συμπαθητικὰ καὶ ποῖα τὰ ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα;
3. Περιγράψατε διαφόρους τρόπους ἐκφράσεως τῆς λύπης λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν διάφορα ἔθιμα πένθους εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος.
4. Περιγράψατε τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα σᾶς γεννῶνται ἐκ τῆς ἀκροάσεως πατηγυρικοῦ λόγου ἐπὶ τῇ Ἑθνικῇ ἑορτῇ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου.
5. Τί εἶναι ἡ χροσῆ τομῆ; Πῶς πρακτικῶς αὕτη ἐφαρμόζεται;
6. Ποῖα ἡ ἀξία τοῦ αὐτοσυναισθήματος διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτηῆρος;
7. Πόθεν ἐξαρτᾶται ἡ ψυχικὴ ἰσορροπία;
8. Ποῖα τὰ συναισθήματα κατὰ τὰ ὁποῖα διακρίνεται ὁ Ἕλληρ τῶν ἄλλων λαῶν; Κατὰ τί ὑπερέχει καὶ κατὰ τί ὑπολείπεται;
9. Πῶς ἐπιτελεῖται ὁ ἐξευγενισμὸς τοῦ ἀνθρώπου;
10. Τί εἶναι ἀριθμιαὶ καὶ κατὰ τί διαφέρουν τῶν συναισθημάτων;

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΒΟΥΛΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

ΒΟΥΛΗΣΙΣ

1. "Εννοια και γενικός χαρακτήρ τῆς βουλήσεως. Μαθητής τις μελετῶν βλέπει ἄλλους συνομηλίκους του παίζοντας ποδόσφαιρον ἔξω εἰς τὴν αὐλὴν καὶ θέλει καὶ αὐτὸς νὰ ἐξέλθῃ, διότι ἄλλοτε τὸ παιγνίδιον τοῦτο εἶχε προξενήσει εἰς αὐτὸν χαρὰν καὶ εὐχαρίστησιν. Διό, καίτοι εἶχε ἄλλην σπουδαιότεραν ἐργασίαν, νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ μαθήματά του, ἐγκαταλείπει τὸ ἔργον τοῦτο καὶ τρέχει νὰ παίξῃ μετὰ τῶν ἄλλων.

"Ἄλλος μαθητής ἀντιθέτως, ἀναλογιζόμενος ὅτι, ἂν δὲν ἔχῃ ἐτοιμάσει τὸ μάθημά του, πιθανὸν εἶναι νὰ τιμωρηθῇ ἢ νὰ ἀπορριφθῇ, ἀντίσταται εἰς τὸν πειρασμὸν καὶ δὲν ἐξέρχεται τοῦ οἴκου του.

"Ἐπιθυμῶν τις νὰ παραγγείλῃ ἐνδυμασίαν μεταβαίνει εἰς ἓν ἐμποροραφεῖον. Ἐκεῖ ἐκ παρουσιαζομένων εἰς αὐτὸν πολλῶν δειγμάτων ἐκλέγει τὸ ἀρέσκον εἰς αὐτόν, εἶτα δὲ παραγγέλλει τὴν ἐνδυμασίαν καὶ προσέρχεται μετ' ὀλίγας ἡμέρας πρὸς δοκιμὴν. Κατὰ τὴν παραλαβὴν ἐπιθεωρεῖ ταύτην, ἵνα ἴδῃ τελικῶς ἂν ὑπάρχῃ σφάλμα τι πρὸς διόρθωσιν.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω βουλευτικὰς πράξεις διακρίνομεν τὰ κάτωθι στοιχεῖα:

α) παράστασιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκτελεστέας πράξεως ἔλκοντος καὶ ὠθοῦντος εἰς δρᾶσιν,

β) ἐσωτερικὴν ἐνέργειαν, σκέψιν τ.ἔ. περὶ τοῦ ἐκτελεστοῦ ἢ μὴ αὐτῆς ἢ κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν παρωθουσῶν ὀρμῶν, ἐρωτήματα, ἀπορίας καὶ δυνατὰς προϋποθέσεις καὶ λύσεις, ὧν μία θεωρεῖται προτιμότερα, εἴτε κρινομένη τοιαύτη κατόπιν σκέψεως εἴτε τῇ ἐπιδράσει συναισθηματός τινος,

γ) ἀπόφασιν περὶ ἐκτελέσεως ἢ μὴ τῆς ὑπὸ κρίσιν πράξεως, ἥτις εἶναι καὶ τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς βουλήσεως,

δ) ἐκτέλεσιν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως συνισταμένην εἰς ἐνέργειαν ἢ ἀποφυγὴν ἐνεργείας ἢ ἀλλαγὴν γνώμης,

ε) θεώρησις τῆς ἐκτελεσθείσης πράξεως καὶ κρίσις περὶ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων τὰ σπουδαιότερα καὶ ἀπαραίτητα διὰ τὴν βούλησιν εἶναι ἡ παρὰ στασις τοῦ σκοποῦ, ἡ ἀπόφασις καὶ ἡ ἐκτέλεσις (πρᾶξις), διότι ἄνευ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ βούλησις.

Καθ' οἰκονομίαν δηλ. βουλευτικὴν ἐνέργειαν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς λογικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος διέπει καὶ διακυβερνᾷ τὰς φύσει, ἐκ κληρονομικότητος, δοθείσας εἰς αὐτὸν ὁρμὰς καὶ ἔνστικτα καὶ κατατείνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων ἢ ἀποφυγὴν αὐτῶν πληρούμενος ἡδονῆς ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ ἢ λύπης ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ.

Ἐνῶ δ' αἱ εὐχερῶς καὶ τακτικῶς ἱκανοποιούμεναι ὁρμαὶ καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν γεννώμεναι ἐπιθυμίαι δὲν χρειάζονται ἢ σπανίως τὴν ἐφέλκυσιν τῆς προσοχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἔντασιν αὐτῆς, τὸναντίον ἀπαιτεῖται ἐντατικὴ διανοητικὴ ἐνέργεια, ὅταν ἡ πλήρωσις τῶν ὁρμῶν προσκόπτῃ εἰς δυσχερείας, ἢ ὑπερνίκησις τῶν ὁμοίων εἶναι δυνατὴ διὰ μεγάλης ἀνθρωπίνης προσπαθείας. Καὶ ὅταν μὲν ἀνυπέρβλητος εἶναι ἡ ὑπερνίκησις τῶν ἐμποδίων, εἶναι πιθανὸν νὰ ἐκλείπῃ ἢ ἄμεσος πρὸς τὴν πρᾶξιν ὀρεξις καὶ ἐπιθυμία καὶ νὰ παραμῆνῃ αὐτὴ ὡς πόθος καὶ εὐχή· ὅταν ὁμοῦς τὰ ἐμπόδια δὲν εἶναι ἀνυπέρβλητα, τότε ἡ ἐπιθυμία θέτει εἰς κίνησιν τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα, ἵνα παρασκευάσῃ τὴν ἐκπλήρωσίν της, ὁπότε ἔχομεν βούλησιν.

Βούλησις, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὑπάρχει, ὅταν ἐπιτυγχάνεται τι κατὸ πιν διανοητικῆς ἐργασίας, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει βούλεται ἐκεῖνος, ὅστις δύναται νὰ λογικεύεται, νὰ σκέπτεται, νὰ μελετᾷ σχέδια ἐπιτελέσεως πράξεων καὶ ἐν γένει ν' ἀποφασίζῃ περὶ τοῦ ὠφελίμου ἢ μὴ, τοῦ θεμιτοῦ ἢ μὴ, τοῦ ἐπαινετοῦ ἢ ἐπιψόγου, τοῦ δικαίου ἢ ἀδίκου αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὰ κατορθωτὰ ἐξ αὐτῶν. Στενὴ δηλ. ὑπάρχει σχέσηις μεταξὺ τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ βούλεσθαι, ἄξιαν δὲ ἔχει διὰ τὸν λογικὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνυψῶναι καὶ τιμᾷ αὐτὸν ἢ ἱκανότης πρὸς οἰκείαν καὶ ἐλευθέραν ἐλογίην καὶ προτίμησιν μεταξὺ δύο ἢ πλείονων προκειμένων πράξεων. Ἡ ἱκανότης δ' αὕτη δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ ζῷα, τοὺς ἀηλίους, τοὺς ἀφνεῖς καὶ ἀναπήρους πνευματικῶς, οἵτινες ἔχουσι κατωτέρας μόνον ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων συνάγεται ὅτι ἡ βούλησις περιλαμβάνει καὶ τὴν διανόησιν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ἢ μὴ τῆς προσπαθείας μας εὐαρέστησιν ἢ δυσαρέστησιν. Κατὰ ταῦτα ἡ βούλησις δὲν εἶναι ἴδια λειτουργία, ἀλλ' εἶναι ἔκφρασις ἐν δράσει τοῦ ὅλου πνεύματος καὶ τῆς ὅλης προσωπικότητος τοῦ εὐφροῦς καὶ ὁμαλοῦ ἀνθρώπου. Διαφέρει ὁμως ἡ βούλησις τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς διανοήσεως. Ἡ βούλησις δηλ. ἀναφέρεται εἰς τὴν δράσιν μας ὡς ἐνεργούντων προσώπων εἶναι ἐνέργεια καὶ κινήσις γινομένη ὑπὸ τοῦ θέλοντος ἐ γ ὠ πρὸς ἐπιτυχιάν σκοποῦ τινος, ἐνῶ τὸ συναίσθημα εἶναι τι, τὸ ὁποῖον δοκιμάζει τις χωρὶς νὰ τεῖνῃ πρὸς κίνησιν ἢ ἐνέργειαν, εἶναι ὡς καὶ ἡ διανόησις ἐλαττήριον, κίνητρον ὠθοῦν πρὸς ἐνέργειαν.

Ὅταν ἐλλείπη παντελῶς ἡ ἠδονὴ ἐξ ἐπιτελουμένης ἐργασίας, δὲν δύναται τις δὲ ν' ἀποφασίσῃ τι, καίτοι σαφῶς κατανοεῖ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιτελέσεως αὐτοῦ, τότε ἔχομεν τὴν κατάστασιν τῆς ἀβουλησίας. Βούλησις ἄρα εἶναι ἡ γενικὴ τοῦ ὅλου πνεύματος ἰκανότης τοῦ λαμβάνειν ἀποφάσεις καὶ ἐκτελεῖν αὐτάς.

2. Μορφαὶ καὶ εἶδη βουλήσεως. Α. Ἀντανακλαστικαὶ κινήσεις. Ὁ ἄνθρωπος ἐκ κληρονομικότητος χωρὶς παρ' οὐδενὸς νὰ διδαχθῆ ἔκδηλῶνει ἐνεργείας καὶ κινήσεις, ὡς εἶναι ὁ πταρμός, ἡ λειτουργία τῆς πέψεως, τῆς καταπόσεως, ἡ κλεισίσις τῶν βλεφάρων κ.ἄ. Αἱ τοιαῦται κινήσεις ὀνομάζονται ἀ ν τ α ν α κ λ α σ τ ι κ α ῖ .

Ἐχομεν δὲ διαφόρων εἰδῶν ἀντανακλαστικὰς κινήσεις:

α) ἀ δ εν ι κ ά ς , ἔκκρισις σιέλου, ἔκχυσις γαστρικοῦ ὑγροῦ, δάκρυσμα,

β) ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ά ς , πέψεως, κυκλοφορίας, θερμότητος, ἀντάλλαγῆς τῆς ὕλης,

γ) ἐ π ι σ χ ε τ ι κ ά ς , τῆς ἀναπνοῆς, ὅταν π.χ. βυθιζώμεθα εἰς τὴν θάλασσαν,

δ) ἐ π ι κ τ ῆ τ ο υ ς , ὡς τὰ παιγνίδια τῶν ζῶων ἀσκουμένων ὑπὸ τοῦ δαμαστοῦ των.

Αἱ ἀντανακλαστικαὶ λειτουργίαι εἶναι σπουδαιόταται, διότι, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται, ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος [ἐξ αὐτῶν ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αὗται ἐνεργούμεναι διὰ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν νωτιαῖον καὶ τὸν προμήκη μυελὸν κινητικῶν κέντρων δὲν τελοῦνται τῇ ἐπενεργείᾳ τῆς βουλήσεως, διότι ἡ βούλησις εἶναι ἀνίκανος ν' ἀναστεί-

λη άρξζαμένην άντανακλαστικήν ένέργειαν, ή πλήρης δ' έμφάνισις αúτων όφείλεται εις τήν ώριμότητα του νευρικού συστήματος.

Β. Ένστικτα. Τά ένστικτα, σπουδαιότερον τών όποίων είναι τó πρòς αúτοσυντηρησίαν, είναι φυσικαί ιδιότητες του όργανισμού, κατá τás όποιás έξ ένòς έρεθίσματος, λ.χ. φαγητου, παράγονται κινήσεις σκοποúσαι εις τήν διατήρησιν αúτου. Τελούνται δ' αί κινήσεις αúται μετá βυθμου και καθ' ώρισμένον και όμοιόμορφον τρόπον, δέν παύουσι δέ ειμή μόνον διά τής τελείας ίκανοποίησεως του όργανισμού.

Τά ένστικτα, αν και έχουσι μεγάλην όμοιότητα πρòς τás άντανακλαστικás κινήσεις, διακρίνονται άπ' αúτων, διότι είναι πολυπλοκώτερα και δέν εκδηλούνται παθητικώς ώς εκείναι. Είς τά ζώα τά ένστικτα έμφανίζονται ένωρίτερον ή εις τόν άνθρωπον, ó τρόπος δέ τής ίκανοποίησεως αúτων είναι διάφορος, διότι ó άνθρωπος έχει τήν δύναμιν ένεκα του λογικού, τής σκέψεως και τής βουλήσεώς του καθώς και τής μορφώσεως του χαρακτήρος του να περιστέλλη τήν ίκανοποίησιν αúτων προβάλλων άποκωλυτικás σκέψεις, αί όποίαι άντιτίθενται εις τήν άσυνείδητον λειτουργίαν του ένστίκτου.

Γ. Όρμαί. "Αν εις κύνα πεινώντα παρουσιάσωμεν τεμάχιον κρέατος, οúτος θά όρμήσῃ πρòς λήψιν αúτου. Τήν τριαύτην ένέργειαν καλοúμεν παρορμητικήν, τήν δ' έσωτερικήν διάθεσιν, ήτις ώθεύει πρòς αúτην χάριν ίκανοποίησεως άνάγκης τινός, καλοúμεν όρμήν. Όρμη άρα είναι έσωτερική διάθεσις κατευθυνομένη άσυνειδήτως εις τήν ίκανοποίησιν άνάγκης τινός. Δύνανται δέ αί άνάγκαι αúται να είναι υλικαί, ώς ή άνάγκη πρòς τροφήν, ή πνευματικαί, ώς αί άνάγκαι πρòς άσχολίαν, έπικοινωνίαν κλπ.

Οúτως αναλόγως του άντικειμένου πρòς τó όποιον κατευθύνονται αί όρμαί διακρίνομεν διάφορα είδη αúτων και δή·

α) όρμας πρòς αúτοσυντηρησίαν, τροφής, άμύνης κ.ά.,

β) όρμας πρòς διατήρησιν του είδους,

γ) όρμας κοινωνικás, έπικρατήσεως, ύποταγής, άσχολίας κ.ά.

Αί όρμαί κατá τόν έπιφανή Γερμανόν ψυχολόγον Stern και άλλους διαφέρουσι τών ένστίκτων, διότι ή παρορμητική ένέργεια δέν άποτελεί-

ται ἐκ κινήσεων ὁμοιομόρφως ἐπαναλαμβανομένων, ὡς εἰς τὰ ἔνστικτα, ἀλλ' ἐκδηλοῦται κατὰ ποικίλους τρόπους, γίνεται δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον σκόπιμος, συντελοῦσης καὶ τῆς πείρας καὶ τῆς ὀριμότητος.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὁρμῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς τὰ ζῷα, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι εἰς τὸν ἄνθρωπον μόνον προσιδιάζουσαι καὶ κατευθυνόμεναι εἰς σκοποὺς διανοητικούς καὶ μορφωτικούς, ὡς εἶναι ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸ εἰδέναι καὶ ἡ πρὸς δημιουργίαν.

Αἱ ὁρμαὶ αὗται εἶναι ἐπιγέννημα τῶν πρώτων, προϋποθέτουσι δὲ ὀριμότητα, ἐμπειρίαν καὶ ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῆς βουλήσεως.

Αἱ ὁρμαὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποτελοῦσιν ἐνιαῖόν τι σύνολον, συνεικονεῖται δ' ἐκάστη ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν ἐνέργειάν της ὑπ' ἄλλων, ὥστε διὰ τῆς βοηθείας τούτων καὶ τῆς κτηθείσης πείρας τοῦ ὀρθροπος νὰ προβάλλῃ εἰς πᾶσαν ἐνέργειάν του τὴν ὅλην αὐτοῦ προσωπικότητα.

Δ. Ἐπιθυμία. Ἄλλη ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως εἶναι ἡ ἐπιθυμία. Κατ' αὐτὴν ἐπιζητοῦμεν τὴν πλήρωσιν ὁρμῆς τινος ἡμῶν καὶ δρωμέν ἐν πλήρει συνειδήσει ὅτι ἡ ἐνέργειά μας ἀποτελεῖ μέσον πρὸς ἐπιδίωξιν σκοποῦ τινος. Ἐφ' ὅσον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας μας δοκιμάζομεν εὐχάριστον συναίσθημα, γεννᾶται εἰς ἡμᾶς τάσις συνεχῶς αὐξανομένη πρὸς ἐπανάληψιν τοῦ δοκιμασθέντος συναισθήματος.

Διακρίνομεν δὲ τὰς ἐπιθυμίας εἰς τέσσαρα εἶδη, τὴν πρὸς ἀσφάλειαν ἐπιθυμίαν, τὴν πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων, τὴν πρὸς ἔκφρασιν καὶ τὴν ἐκ μέρους τῶν ἄλλων ἀναγνώρισιν γενομένων ἀξιολόγων ὑφ' ἡμῶν πράξεων.

Εὐτυχῆς ἄτομον εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τινὰ μορφήν πραγματώνει καὶ τὰς τέσσαρας ταύτας ἐπιθυμίας, ἀσφαλῆς δὲ καὶ συνεργαζομένη εἶναι ἡ κοινωνία ἐκεῖνη, ἥτις ἐπιτρέπει εἰς πάντα τὰ συγκροτοῦντα αὐτὴν ἄτομα καὶ ὁμάδας νὰ πραγματοποιοῦσι τὰς βασικάς των ταύτας ἐπιθυμίας.

Ὅταν ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐπιθυμιῶν αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται ἢ καλύπτεται ἢ ἐκφρασίς των, αὗται πιεζόμεναι παραμένουσιν εἰς τὸ ἀσυνείδητον καὶ γίνονται ἐμπόδια εἰς τὴν βουλευτικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ οὕτω πιεσθεῖσαι ἐπιθυμίαι παρὰ πολλῶν ψυχολόγων ἀποδίδονται εἰς ἄδικον, πολλακίς δεσποτικὴν, συμπεριφορὰν τῶν μεγαλύτερων ἐπὶ τῶν μικροτέρων, ὧν τὴν ἐκδήλωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν ἐμποδίζομεν. Οὐ-

τως αἱ ἐπιθυμίαι τούτων πιεζόμεναι παραμένουσιν ὡς κεκρυμμένοι δυνάμεις, ἐπηρεάζουσαι εἰς τινὰ βαθμὸν τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὴν σημασίαν τῆς πίεσεως τῶν ἐπιθυμιῶν διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου ἐμελέτησεν πρῶτος ὁ Freud καὶ οἱ ὄπαδοὶ αὐτοῦ.

Ε. Ἔξεις. Ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης ἐκπληρώσεως μιᾶς ἐπιθυμίας ἢ ἐκ τῆς μετὰ προθέσεως ἀλλὰ κατ' ἐπανάληψιν τελείσεως μιᾶς κινήσεως ἢ ἐνεργείας συνειδητῆς γεννᾶται ἡ ἔξις ὡς πρὸς τὸ πίνειν, τρῶγειν, γράφειν, ἐργάζεσθαι. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν πρὸς σχηματισμὸν ἔξεως τινος εἶναι ἀνάγκη καταβολῆς ἐνεργείας καὶ προσπαθείας μεγάλης ἢ μικρᾶς, βραδύτερον ὅμως καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐπιτέλεσις αὐτῆς αὐτομάτως, ἄνευ προσπαθείας.

Ὡστε ἔξις εἶναι τάσις πρὸς αὐτόματον ἐπανάληψιν ἐνεργείας τινός. Ἡ ἔξις ὅμως δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς λειτουργία παθητικὴ καὶ μηχανικὴ. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἔξεως πλὴν τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος τὰ μέγιστα συντελεῖ τὸ διαφέρον, ἡ προσοχὴ καὶ αἱ προδιαθέσεις τοῦ ἀτόμου.

Αἱ ἔξεις κυρίως σχηματίζονται κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν, ἣτις εἶναι λίαν εὐπλαστος. Ἀποκτιῶνται δὲ αἱ ἔξεις ἰδιαιτέρως ἐκ μιμήσεως ἐξ ἐκείνων μεθ' ὧν διὰ γομεν ἐν οἰκείότητι, ὡς ὁ Σενέκας παρετήρησεν. Ἡ ἔξις ἐπαναλαμβανομένη πολλάκις ἀποβαίνει δευτέρα φύσις, δυσκόλως δὲ μεταβάλλεται. Διὸ αἱ ἔξεις ἔχουσι μερίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τοιαύτη μόρφωσις τοῦ χαρακτῆρος ἐξαρτᾶται καὶ ἐξ ἄλλων παραγόντων, μάλιστα δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀποβολῆς τῶν κακῶν ἔξεων καὶ τοῦ σχηματισμοῦ καλῶν. Πῶς τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ;

Πρὸς ἀποβολὴν τῶν κακῶν ἔξεων, λ.χ. τοῦ ψεύδεσθαι, τοῦ καπνίζειν κλπ., εἶναι ἀνάγκη :

α) ν' ἀποβάλωμεν πάντα σύνδεσμον πρὸς τὸ παρελθόν συναναστρεφόμενοι ἐκείνους, οἵτινες ἀποδοκιμάζουσι τὴν ἀποβολὴν τῆς κακῆς ταύτης ἔξεως,

β) νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν ποτὲ ἐξαιρέσιν μέχρι τελείας ἀποβολῆς τῆς κακῆς ἔξεως καὶ στερεώσεως ἄλλης καλῆς,

γ) πρὸ πειρασμῶν νὰ μὴ χρονοτριβῶμεν οὐδὲ νὰ διστάζωμεν πρὸ

σκέψεως ἀντιθέτου, ἀλλὰ ν' ἀποφεύγωμεν ἄνευ συγκαταβάσεως ἢ σοφισμάτων τὴν ἐκτέλεσιν τῆς κακῆς ἐξέως.

Πρὸς σχηματισμὸν ἐξ ἄλλου ἐπιθυμητῶν ἐξέων πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι αἱ ἐξεις εἶναι μαθήσεις ἀποκτώμεναι συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς μαθήσεως καὶ δὴ τοὺς νόμους τῆς ἀσκήσεως, τοῦ ἀποτελέσματος καὶ τῆς ἀναλογίας.

Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη·

α) νὰ διαθέτωμεν τὸ ἄτομον οὕτως, ὥστε νὰ ἐπιθυμήσῃ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐπιδιωκτέας ἐξέως,

β) νὰ δημιουργῶμεν πνεῦμα ἐπιδοκιμασίας τῆς ἐπιθυμητῆς ἐξέως παρὰ πᾶσι,

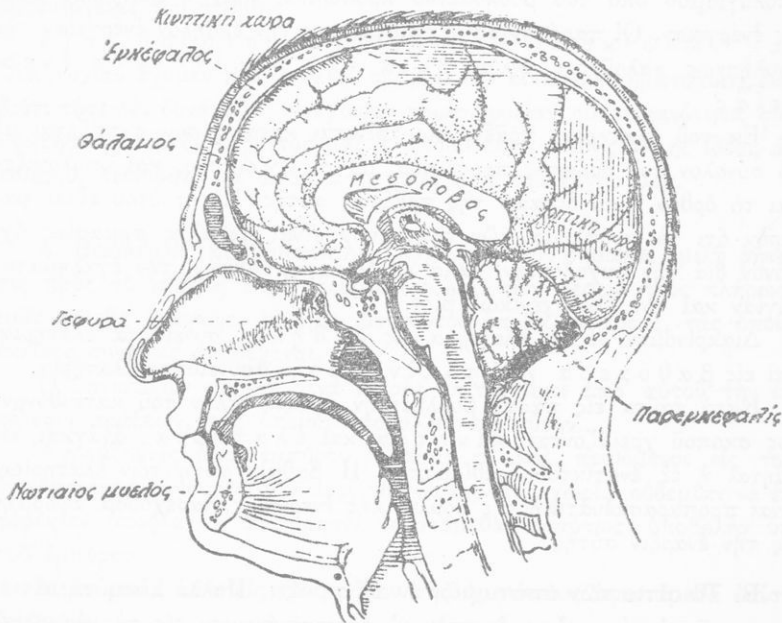
γ) νὰ προσέχωμεν, ἕνα ἱκανοποίησις καὶ εὐαρέστησις ἀκολουθῆ τὴν ἄσκησιν πρὸς σχηματισμὸν τῆς ἐξέως. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀνάπτυξις ἀπαιτεῖ βαθμιαίαν ἀσκήσιν τῶν ἠθικῶν ἐξέων καὶ περαιτέρω κτῆσιν γνώσεων καὶ εὐγενεστερῶν ἰδανικῶν.

Ἡ ἀνάπτυξις δὲ αὕτη ἀπαιτεῖ τακτικὴν αὐτοκρισιάν ἡμῶν διὰ τῶν πυθαγορείων ἐρωτήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐν παραφράσει εἶναι· Τί ἔκαμα σήμερον.— Τί ἁμαρτίαν διέπραξα.— Τί ἔπρεπε νὰ πράξω καὶ τὸ παρέλειψα.

Διὰ τῆς ὑποβολῆς τακτικῶς τῶν ἐρωτήσεων τούτων καὶ δι' αὐτοβαθμολογίας τῆς προόδου μας εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀρετῶν εἰς τὴν ζωὴν μας ἀγόμεθα πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἑαυτοῦ μας, δὲν γινόμεθα ἐγωῖσται, σχηματίζομεν ὀρθὴν αὐτοσυνειδησίαν, κατανοοῦμεν τὴν θέσιν μας εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὰ καθήκοντα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις μας ἔναντι ἡμῶν τῶν ἰδίων, ἔναντι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἔναντι τοῦ Θεοῦ.

3. Βουλευτικὴ πρᾶξις. Ἐξετάζοντες τὰς βουλευτικὰς πράξεις ὡς πρὸς τὴν φυσιολογίαν τῶν προέλευσιν βλέπομεν ὅτι ἡ ἐκδήλωσις τῶν προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν ἐγκεφάλου ἱκανοῦ πρὸς λειτουργίαν καὶ δὴ ἀρτίως λειτουργούντων αἰσθητικῶν καὶ κινητικῶν κέντρων καὶ κέντρων διανοήσεως, διότι ἡ βούλησις ἔχει τὴν ἑδραν τῆς εἰς τὴν φαιάν οὐσίαν τοῦ ἐγκεφάλου τὴν εὐρισκομένην εἰς τὸν φλοιὸν τῶν ἡμισφαιρίων. Ἐφ' ὅσον τὰ κέντρα ταῦτα κρατοῦνται ὑγιᾶ, τὸ δι' αὐτῶν λειτουργούμενον ψυχικὸν περιεχόμενον αὐτῶν παραμένει καὶ δρᾷ. Ἄν ὅμως πα-

ραλύση λόγω άσθενειῶν ἢ ἰσχὺς τῶν κέντρων τούτων, τότε καὶ τὸ δι' αὐτῶν λειτουργοῦμενον [ψυχικὸν περιεχόμενον ἐξαφανίζεται καὶ παύει ἢ ἀνασταλτικὴ ἢ ἀποκαλυπτικὴ λειτουργία ἢ δι' αὐτῶν λειτουργομένη.

Τοπογραφία τοῦ ἐγκεφάλου.

Πολλάκις ὅμως αἱ βουλευτικαὶ πράξεις εἶναι ἐπιταγαὶ ἢ ὑποβολαὶ τῆς κοινωνίας. Εἶναι δὲ αἱ ἐκ τῶν κοινωνικῶν ἐπιταγῶν καὶ ἀπαιτήσεων βουλευτικαὶ πράξεις πολλαὶ ἀνάλογοι πρὸς ἐκάστην κοινωνίαν καὶ ἕκαστον ἄτομον, ὅπερ παθητικῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὑπακούει εἰς τὰς ἐπιταγὰς ταύτας. Προέρχονται δ' αὐταὶ εἴτε ἐκ τῶν νόμων τῆς πολιτείας τῶν ἐπιβαλλόντων τὸ πράττειν ἢ μὴ πράττειν τι εἴτε καὶ ἐξ ἐθίμων ἢ ἐκ μιμνήσεως.

Κατὰ ταῦτα οἱ συντελεσταὶ τῶν βουλευτικῶν ἐνεργειῶν εἶναι τὸ μὲν ἡ ἄνω τέρρα σφαῖρα τοῦ ἐγκεφάλου ὡς ὄργανον, τὸ δὲ τὸ ἐνεργοῦν πρόσωπον, τὸ ἐγώ, ὠθούμενον ἐνίοτε καὶ ἐξ ἐπιταγῶν ἢ ὑποβολῶν τῆς κοινωνίας ἢ ἐκ σχηματισθεισῶν

ὕπ' αὐτοῦ ἀρχῶν καὶ μονίμων τρόπων ἐνεργείας.

Α. Τὰ ἐλατήρια τῆς βουλήσεως. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ βουλευτικὴ πρᾶξις δὲν ἐπιτελεῖται αἰφνιδίως, ἀλλ' ὑπάρχει περίοδος σταθμίσεως, ὑπολογισμοῦ ὑπὸ τοῦ βουλομένου προσώπου, πρὶν ἢ ἐκδηλωθῇ αὐτὴ εἰς ἐνέργειαν. Οἱ παράγοντες οἱ ἐπιφέροντες τὴν ἐκδηλον ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως καλοῦνται ἐλατήρια τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας.

Ἐκ τοῦ ἐλατηρίου πρᾶξις τις κρίνεται κατὰ πόσον σχετίζεται μὲ τὸ σύνολον τοῦ δρῶντος προσώπου, μὲ τὸ ἐγώ του, καὶ ὑπολογίζε-
ται τὸ ὀρθὸν ἢ τὸ δίκαιον τῆς πράξεως αὐτῆς. Ἐκ τούτου εἶναι φανερόν ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν ἐλατηρίων εἶναι μεγάλης σημασίας ὄχι μόνον διὰ τὴν ψυχολογίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἠθικὴν, τὴν ἐγκληματο-
λογίαν καὶ τὸν ὅλον γενικῶς βίον.

Διακρίνομεν δὲ τὰ ἐλατήρια εἰς ἐκδηλα, συνειδητὰ ἐλατήρια, καὶ εἰς βαθύτερα ἢ ὑποκίνητρα, ἀσυνείδητα ἐλατήρια.

Κατὰ ταῦτα εἰς πᾶσαν βουλευτικὴν πρᾶξιν πλὴν τοῦ κατευθύνον-
τος σκοποῦ χρειάζονται κίνητρα καὶ ἐλατήρια, ἀνάγκαι αἰ-
σθηταὶ ἢ ἐξ ἐνστίκτου ἐρεθίσματα. Ἡ βαθμὶς αὐτῆ τῶν ἐλατηρίων εἶναι προπαρασκευαστικὴ τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας, παρέχουσα ἀφορμὴν εἰς τὴν ἑναρξιν αὐτῆς.

Β. Τὰ αἷτια τῶν ἀποτυχιῶν ἐν τῇ πράξει. Πολλὰ εἶναι τὰ αἷτια, ἕνεκα τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν ν' ἀποτυγχάνωμεν εἰς τὰς ἀσχολίας ἢ πράξεις μας καὶ δὴ:

α) τὸ ἀναποφάσιστον, ἢ ἀβουλησία, ὀλέθριον πά-
θημα τῆς ψυχῆς εὐκόλως καὶ εἰς παράλυσιν ἀπολήγον. Ἄν ἐλλείπη ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐνέργειαν, ὡς συμβαίνει εἰς τινὰ νευρικὰ ἢ δειλὰ ἢ ὑστεροῦντα κοινωνικῶς πρόσωπα, τότε ἔχομεν παντελῆ ἀδυναμίαν βουλή-
σεως ἢ δισταγμὸν εἰς μέγιστον βαθμόν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἀποτυγχά-
νομεν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις μας.

β) ἡ δυσθυμία, ἐξ ἧς δύναται τις ν' ἀπαλλαγῇ μεταβάλλων ἀσχολίας ἢ ἀφοσιούμενος εἰς θρησκευτικὴν ζωὴν καὶ ψυχικὴν ἀνάτασιν,

γ) ὁ περισπασμὸς τῆς διανοίας, σημεῖον ἀνεπαρκοῦς ἠθικῆς δυνάμεως πρὸς συγκέντρωσιν τῆς ἐνεργείας τινὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔργον καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν,

δ) τὸ ἀκαθόριστον τοῦ σκοποῦ. Ἀποτυγχάνομεν

επίσης εις τὰς ἐπιχειρήσεις μας, τὰς πράξεις καὶ τὴν ζωὴν μας, ὅταν ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς δὲν εἶναι καθωρισμένος, ὅποτε βεβαίως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἐνδιαφέρον. Ἀποτυγχάνομεν ὁμοίως, ὅταν ἡ προσπάθεια ἐπιβάλλεται ἐξῶθεν καὶ δὲν προέρχεται ἐκ πρωτοβουλίας ἢ αὐτενεργείας τοῦ ατόμου,

ε) τὸ ἀσυστηματοποίητον τῶν σκέψεών μας. Ἀποτυχίαν ἔχομεν καὶ ὅταν αἱ σκέψεις δὲν εἶναι συστηματοποιημέναι, διότι τότε δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πρωτοβουλίαν οὔτε ἰκανότητα συγκρατήσεως τοῦ διαφέροντός μας ἢ ἀποδιώξεως πάσης ἄλλης ἰδέας ἀντιθέτου, τεινούσης νὰ ἀποσπάσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἔργου μας.

4. Βούλησις καὶ ὑποβολή. Ὅταν ἀπὸ τοῦ βήματος ὁμιλῆ ῥήτωρ τις πρὸς τὸ πλῆθος περὶ ἐξευρέσεως λ.χ. τῶν μέσων πρὸς πλήρωσιν μιᾶς κοινῆς ἀνάγκης, λέγομεν ὅτι οὗτος ὑποβάλλει ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος συνήθως ἀποδέχεται.

Ὁ ὑπνωτίζων ἀσθενῆ τινα ἰατρὸς ἐπιτυγχάνει παρ' αὐτοῦ τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων, τὰς ὁποίας ὑποβάλλει εἰς αὐτόν.

Ἀγοράζοντες παρ' ἐμπόρου ὑφασμά τι καὶ πειθόμενοι εἰς τοὺς ἐπαινετικούς λόγους αὐτοῦ περὶ τοῦ ὑφάσματος χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ἐκφέρωμεν ὑποψίαν ἢ ἀντίρρησιν ὑφιστάμεθα ὡσαύτως ὑποβολὴν ὑπὸ τοῦ ἐμπόρου.

Μιμούμενοί τινα εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀμφιέσεως ὑφιστάμεθα ἐπίσης ὑποβολήν.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω πέντε περιπτώσεις ἔχομεν τὸ φαινόμενον τῆς ὑποβολῆς. Συγκρίνοντες ἕμωις τὰς δύο τελευταίας, τὰς καὶ κυρίας περιπτώσεις ὑποβολῆς, παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ ταύτας ἔχομεν μετάδοσιν ἰδέας τινὸς ἐξ ἑνὸς προσώπου εἰς ἄλλο ἢ ἄλλα, τὴν ὁποίαν ταῦτα ἀποδέχονται ἀνεπιφυλάκτως ἄνευ λογικῆς τινος ἀντιρρήσεως.

Κατὰ ταῦτα ὑποβολὴ εἶναι ἡ ἐπίδρασις, ἣν ἀσκεῖ τις ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους διὰ τῶν λόγων, τῶν ἰσχυρισμῶν, διὰ τῶν ἐρωτήσεων, διὰ τῆς φησιογνωμίας, τοῦ βλέμματος, τῶν χειρονομιῶν καὶ τῶν νευμάτων. Ἡ ἀμφίεσις, ὁ τρόπος τοῦ ζῆν γενικώτερον, τὰ διάφορα ἤθη, τὸ παράδειγμα κλπ. στηρίζονται ἐπὶ τῆς ὑποβολῆς. Ὑποβολὴ ὅμως εἰδικώτερον εἶναι ἡ μετάδοσις παραστάσεώς τινος ἐχούσης τόνον συναισθηματικὸν ὑπὸ προσώπου κύρους, ὡς ὁ φόβος τὸν ὁποῖον ἐμβάλλει τις,

ὁ ἰατρός π.χ. λέγων ὅτι πάσχομεν ἐκ τινος νοσήματος, ἀδιάφορον ἂν τοῦτο εἶναι ἀκριβές ἢ ὄχι.

Εἶδος ὑποβολῆς εἶναι καὶ ἡ ἀνθυποβολή, καθ' ἣν πίστις ἢ πεποίθησις σχηματίζεται ἐν τῷ νῶν τινος οὐχὶ ὑπ' ἄλλου ἐξωτερικῶς ἐπιβαλλομένη, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ ἐλευθέρως λόγῳ αἰτίας τινός δημιουργουμένη καὶ ἣτις ἀνεπιφυλάκτως γίνεται δεκτὴ. Οὕτως ὁ παρατηρῶν εἰς καθρέπτην καὶ βλέπων ἑαυτὸν ὡχρόν, ἂν συλλάβῃ ἐκ τούτου τὴν ιδέαν ὅτι εἶναι ἀσθενής, ὑποβάλλει ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ιδέαν ταύτην καὶ δύναται ὄντως νὰ ἀσθενήσῃ.

Εἶδος ἀνθυποβολῆς εἶναι καὶ ἡ χρησιμοποιουμένη πρὸς θεραπείαν ψυχοπαθῶν τινων σύστασις ὑπὸ ψυχιάτρου πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν θρησκείαν. Διὰ τῆς ἐπανόδου ταύτης καὶ ἀφοσιώσεως τοῦ ἀσθενοῦς εἰς τὴν θρησκείαν παράγεται ἡ τόσον ἀναγκαία ἀρμονία καὶ εἰρήνη τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη ἐκείνη τῆς ψυχῆς, ἣτις εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς παροχὴν ὑγείας καὶ δυνάμεως εἰς μέγα βαθμὸν πασχόντων ἀνθρώπων.

Πολλάκις εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀντιδράσωμεν εἰς γενομένην ὑποβολὴν φέροντες καὶ ἡμεῖς ἀντιρρήσεις ἢ ἀνασκευάζοντες τοῦ ἀντιπάλου τὰ ἐπιχειρήματα δι' ἀντιθέτων ἡμετέρων ἐπιχειρημάτων, ἅτινα ἀνθυποβάλλομεν πρὸς σχηματισμὸν ἀντιθέτου κοινῆς γνώμης. Αὕτη εἶναι ἡ καλουμένη ἀνθυποβολή.

5. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Εἶναι ἐλεύθερος ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς πράξεις του ἢ ὄχι;

Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι ἐν ἐκ τῶν δυσλῦτων τῆς φιλοσοφίας προβλημάτων, ἐκ παλαιοτάτου δὲ χρόνου ἠρευνήθη. Εἶναι δὲ σπουδαιότατον τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς. Διότι, ἂν δὲν ἐνεργῇ ἐλευθέρᾳ βουλήσει ὁ ἄνθρωπος, τότε δὲν εἶναι καὶ ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του καὶ ἐπομένως οὐδεὶς καταλογισμὸς κατ' αὐτοῦ συγχωρεῖται, ὡς λ.χ. ἀκαταλόγιστα εἶναι τὰ μικρὰ παιδία, οἱ ψυχοπαθεῖς ἢ οἱ ἐν μέθῃ διατελοῦντες.

Δύο ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐξηνέχθησαν θεωρίαι, ἡ μὲν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως (indeterminism), ἡ παραδεχομένη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος εἰς τὰς πράξεις του, ἡ δὲ τοῦ καταναγκασμοῦ (determinism), παραδεχομένη

ὅτι ὁ ἄνθρωπος πράττει εἴτε μοιραίως καὶ τυχαίως ἐξ ἐξωτερικῶν αἰτιῶν εἴτε ἐξ ἐσωτερικῶν, ἅτινα ἐπιφέρουσι τὴν ἀπόφασιν.

Καὶ ἡ μὲν θεωρία τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἔχει πλὴν ἄλλων ὑπὲρ αὐτῆς· α) τὸν λόγον τῆς συνειδήσεως τῆς ἐλευθερίας· ἕκαστος δηλ. ἄνθρωπος πράττων ἔχει συναίσθησιν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ μετὰ συζήτησιν ἀποφασίζει περὶ τῶν πράξεών του, β) ὁ ἄνθρωπος μεταμελεῖται διὰ τινὰς τῶν πράξεών του, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἦτο ἐλεύθερος καὶ ἄλλως νὰ πράξῃ, γ) ἡ πάλη, ἣν πρὸ τῆς ἀποφάσεως ὁ ἄνθρωπος διεξάγει πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ μίαν πράξιν, ἡ ἀμφιβολία καὶ ἡ σκέψις εἶναι ἔνδειξις τοῦ ἐλευθέρως βούλεσθαι καὶ πράττειν, δ) τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται καθαιρῶν τὰ πάθη του νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀνώτερα ἰδανικὰ εἶναι ἐπίσης ἔνδειξις τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεώς του.

Ἀντιθέτως ἡ θεωρία τοῦ καταναγκασμοῦ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ πεποίθησις περὶ τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὅποιαν φρονοῦμεν ὅτι ἔχομεν ἐν τῷ πράττειν, εἶναι αὐταπάτη. Ὁ ἄνθρωπος, λέγουσιν οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς, μόνον κατὰ ἓνα τρόπον δύναται νὰ πράττῃ, ἂν δὲ νομίζῃ ὅτι δύναται καὶ ἄλλως, τοῦτο συμβαίνει, διότι παριστᾷ ἐν ἑαυτῷ πάντας τοὺς δυνατοὺς τρόπους τοῦ πράττειν καὶ νομίζει ὅτι καὶ ἄλλως ἠδύνατο νὰ πράξῃ.

Ἡ μεταμέλεια ἐξ ἄλλου, λέγουσιν, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας, διότι δὲν ἐνήργησεν ὁ πράττων ὀρθῶς.

Ἡ ἀμφιβολία δ' ἄλλως τε καὶ ἡ σκέψις, ἣν καταβάλλει τις πρὸ τῆς ἀποφάσεως, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ καταναγκασμοῦ.

Ἐπίσης ὑπὲρ τῆς θεωρίας αὐτῆς προδιαθέτει καὶ ὁ νόμος τῆς ὑπαιτιότητος. Εἰς τὸν κόσμον, λέγουσιν, πολλὰ τῶν γινομένων καὶ φαινομένων ἡγοῦνται, ἄλλα δ' ἔπονται ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῶν. Εἰς τὸν ἴδιον νόμον ὑπάγονται, λέγουσι, καὶ τὰ βουλευτικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ φαινόμενα.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν πράττει ὁμοίως πάντοτε εἰς τὰς αὐτὰς περιστάσεις ἀλλὰ διαφόρως βελτιῶν συνήθως ἑαυτόν, τοῦτο δὲ διότι λόγῳ τῆς ἰκανότητος πρὸς τὸ λογικεύεσθαι ὑφίσταται εἰς τὰς σκέψεις καὶ βουλήσεις αὐτοῦ τὰς ἐπιδράσεις καὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, πλὴν ἔχων αὐτοσυνειδησίαν καὶ δύναμιν αὐτοελέγχου ἔχει ἐλευθερίαν ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ. Ὑπεύθυνος δ' ὡς ἐκ

τούτου εἶναι καὶ διὰ τὰς ἀπὸ ἀλόγου ὁρμῆς καὶ ὀρέξεως πράξεις του, αἵτινες γίνονται μὲν παρὰ λόγον, οὐχὶ ὅμως δι' ἔλλειψιν λόγου· ὅπως δὲ αἱ ἐνάρετοι πράξεις ἐξαρτῶνται ἀφ' ἡμῶν, οὕτω καὶ αἱ κακαί. Διὸ καὶ ἕκαστος λογίζεται ὑπεύθυνος καὶ παρ' ἑαυτοῦ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων διὰ τὰς ἰδίας του πράξεις. Ἄλλ' ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος σημεριον δὲν ἰσχύει οὔτε καὶ εἰς τὴν φύσιν. Τὰ ἠλεκτρόνια εἰς ἕκαστον ἄτομον, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Heisenberg, εἶναι ἐλεύθερα πηδῶντα ἐκ μιᾶς τροχιάς εἰς τὴν ἄλλην καὶ μὴ ἐπιτρέποντα τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τῶν εἰς τὴν πορείαν τῶν. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἐλεύθερα παντὸς καταναγκασμοῦ.

Ὅτι ὅμως ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ πράξεις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀπολύτως καὶ ἀπεριορίστως ἐλεύθερος, τοῦτο δὲν ἔχει ἀνάγκη αιτιολογίας. Ἡ συνείδησις τῆς ἐλευθερίας παρουσιάζει διαφόρους βαθμούς. Ἄλλοτε αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας περισσότερον καὶ ἄλλοτε ὀλιγότερον ἐλεύθερον εἰς τὰς ἀποφάσεις μας. Ἐχομεν δὲ συνείδησιν πλήρους ἐλευθερίας, ὅταν αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας ἱκανὸν νὰ λαμβάνη καὶ ἐκτελῇ τὰς ἀποφάσεις του ὄχι ἐπὶ τῇ βάσει στιγμιαίων ὁρμῶν ἢ μακρῶν συνηθειῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει πραγματικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ σκοποῦ του, ὅταν δηλ. μόνον ἢ φρόνησις διευθύνῃ τὴν βούλησίν μας.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆται ὅτι εἰς πᾶσαν ψυχικὴν ἐνέργειαν ὑπάρχει ἐν ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον, τὸ ἐγώ, συνεργοῦν εἰς τὴν πράξιν. Τὸ ὑποκειμενικὸν δὲ τοῦτο στοιχεῖον ἐνισχύεται διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς ἀσκήσεως, τῆς πείρας καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἀπελευθεροῦται τῶν παθῶν καὶ τῶν δεσμῶν του γινόμενος περισσότερον ἐλεύθερος καὶ χρηστοθήης.

Γενικῶς λοιπὸν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐλευθερίαν ἐν τῷ βουλευέσθαι, ἀποφασίζεσθαι καὶ ἐνεργεῖν καὶ πράττειν, δὲν ἐνεργεῖ δὲ μηχανικῶς καὶ κατ' ἀνάγκη, ὡς οἱ ὕλισται καὶ οἱ πανθεῖσται διακηρύττουσιν ἢ ὡς οἱ Στωϊκοί, οἱ τῆς εἰμαρμένης ὁπαδοί, οἵτινες ἀλλαχοῦ μὲν παραδέχονται τὸν ἄνθρωπον αἰχμάλωτον αὐτῆς, ἀλλαχοῦ δὲ ὑπεύθυνον διὰ τὰς ἰδίας πράξεις.

Συνοψίζοντες τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ λεχθέντα παρατηροῦμεν ὅτι ἡ βούλησις δὲν εἶναι ἰδία λειτουργία, ὡς ὑπελάμβανε ταύτην ἡ παλαιὰ ψυχολογία, ἢ εἰς τρία μέρη τὴν ψυχὴν κατατέμνουσα, γνῶσιν, συναίσθημα καὶ βούλησιν, ἀλλ' εἶναι ἕκφρασις ἐν δράσει τῆς ὅλης προσωπικότητος, ὀρίζεται δὲ ὡς γενικὴ τοῦ ὅλου πνεύματος ἰκανότης πρὸς

λήφην αποφάσεων και εκτέλεσιν αὐτῶν. Βούλησις δὲν εἶναι τι κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ ἐγώ, ἀλλ' αὐτὴ ἡ προσωπικότης καὶ δὴ τὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ λειτουργίᾳ του, τὸ ἐπιδοκιμάζον ἢ ἀποδοκιμάζον ἢ ἐλέγχον πᾶσαν ἰδέαν ἢ βούλημα, προερχόμενον ἐκ τῆς ἐλευθέρας καὶ ἀσυνειδήτου ψυχικῆς ἐνεργείας.

Διακρίνομεν δὲ διαφόρους βαθμίδας καὶ μορφὰς τῆς βουλήσεως, τὰ ἔνστικτα, τὰς ὀρμὰς, τὰς ἐπιθυμίας, τὰς ἔξεις καὶ κυρίως τὴν βούλησιν, διαφέρουσιν τῶν προηγούμενων μορφῶν αὐτῆς καὶ ἀκολουθοῦσαν ἰδίαν πορείαν ἐν τῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς.

Τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας ἔχομεν διάφορα εἶδη: α) τὴν καθ' ἑξῆς ἢ ἐξ ὀρμῆς τινος ἐνέργειαν (ἀκουσίαν), β) τὴν ἀπλήρη βουλευτικὴν ἐνέργειαν, γ) τὴν ἐνέργειαν κατόπιν προαιρέσεως καὶ ἐκλογῆς, δ) τὴν συμφώνως πρὸς ἀρχὰς καὶ ἀνωτέρας κρίσεις ἐνέργειαν, ε) τὴν συμφώνως πρὸς διαγεγραμμένον σχέδιον ἐνέργειαν.

Εἰς πᾶσαν βουλευτικὴν ἐνέργειαν διακρίνομεν: α) σκοπὸν ἐνέχοντα ἐπιθυμητικὸν στοιχεῖον, οὐτινος ἢ παράστασις ἐν τῇ συνειδήσει ὡθεῖ εἰς διανόησιν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ποθομένου, β) ἀπόφασιν περὶ ἐπιδιώξεως τοῦ σκοποῦ τούτου δι' ἐκτελέσεως ἢ μὴ τῆς ὑπὸ σκέψιν πράξεως, γ) ἐκτέλεσιν αὐτῆς καὶ δ) ἀναθεώρησιν καὶ ἐξέτασιν αὐτῆς μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς καὶ κρίσιν ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐλευθερίαν βουλήσεως περιοριζομένην μὲν ἕνεκα ἐξαιρετικῶν αἰτίων καὶ ἀδυναμιῶν, ἀξιονομένην ὅμως διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἀγωγῆς.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Καθορίσατε τίνα σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν βούλησιν τὰ ἔνστικτα, αἱ ἐπιθυμίαι καὶ αἱ ἔξεις.
2. Τίς ἡ σχέσις τῆς βουλήσεως καὶ τῆς προσοχῆς;
3. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος υπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του; Διατί;
4. Πῶς θὰ ἀσκήσητε τὴν βούλησίν σας;
5. Τίς ἡ σημασία τῶν ἐλατηρίων εἰς τὴν πράξιν;
6. Τίς ἡ ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου;
7. Ποῖος ὁ κύριος συντελεστὴς τῆς βουλήσεως;
8. Τί εἶναι ὑποβολή καὶ τί ἀνθυποβολή;
9. Τίς ἡ σχέσις τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς βουλήσεως;
10. Τίς ἡ σχέσις τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ συναίσθημα καὶ τὴν διάνοησιν;

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ

Εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια ἐξετάσαμεν ἀναλελυμένως τὸν ψυχικὸν βίον καὶ δὴ ὅσον τὸ δυνατόν ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τὸν ὅλον ἄνθρωπον. Ἐξετάσαμεν δηλ. ἐκάστην πνευματικὴν λειτουργίαν ἀποχωρίζαντες αὐτὴν τῶν λοιπῶν, μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι πάντοτε συνυφασμένη καὶ τοῦτο, ὡς εἴπομεν, πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ἀτόμου καὶ μελέτην μιᾶς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν χάριν πρακτικῶν λόγων.

Διὸ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν οὐχὶ ἀναλελυμένως τὸν ψυχικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς οὗτος ἐν συνόλῳ δρᾷ καὶ ἐκδηλοῦται.

1. Ἔννοια τοῦ χαρακτήρος. Συχνάκις ἀκούομεν τιοιαύτας φράσεις: « αὐτὸς ἔχει καλὸν χαρακτήρα », « ὁ χαρακτήρ αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς περιόδου εἶναι θεοκρατικὸς ἢ ὑλιστικὸς », « ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἄγγλου εἶναι διάφορος τοῦ Ἑλλήνος », « αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἰδιότροπον χαρακτήρα κλπ. ».

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἐξετάζομεν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως καὶ ἀποφαινόμεθα ὅτι οὗτος ἔχει καλόν, ἠθικὸν χαρακτήρα, διότι, ἐνῶ εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ κατὰ βούλησιν, πράττει πάντοτε τὸ καλόν, τὸ δίκαιον, τὸ ὀρθόν. Περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι εἰς οἰανδήποτε περίστασιν καὶ ἂν εὑρεθῇ, πρὸ οἰουδήποτε πειρασμοῦ ἢ ἐμποδίου θὰ πράξῃ οὗτος τὸ καθήκον του ὁμοίως ὡς πάντοτε. Διὸ ἠθικὸν χαρακτήρα καλοῦμεν τὸν πάντοτε ὡσαύτως πράττοντα συμφῶνως πρὸς ὠρισμένας ἠθικὰς ἀρχάς. Ἐξαρτᾶται δὲ ἡ τιοιαύ-

τη μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἠθικὸν χαρακτῆρα, ὡς καὶ προηγουμένως ἐλέχθη, α) ἐκ τῆς γ ν ὡ σ ε ω ς ἐκάστοτε τοῦ ὀρθοῦ καὶ ἐσφαλμένου, τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ, β) ἐκ τῶν ἰ δ α ν ι κ ῶ ν π ρ ο τ ῦ π ω ν παραδειγμάτων, τὰ ὅποια ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ἄνθρωπος ὡς φάρους, οἵτινες τὸν φωτίζουν εἰς τοῦ καλοῦ τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ, γ) ἐκ τῆς ἀ σ κ ῆ σ ε ω ς, τὴν ὅποιαν ὁ ἄνθρωπος κάμνει συνηθίζων τακτικῶς νὰ πράττῃ ἐναρέτως καὶ νὰ ἐρωτᾷ τὴν συνείδησίν του, τὸν ἐν ἑαυτῷ λόγον.

Μεγίστη ἐπομένως εἶναι ἡ σπουδαιότης τῆς ἐνδοσκοπήσεως καὶ αὐτοκρισίας εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ὀρθῆς αὐτοσυνειδήσιας, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἄγεται εἰς τὴν αὐτογνωσίαν, τὸ γινῶθι σαυτόν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις χαρακτῆρ εἶναι ὁ τ ῦ π ο ς, ὁ ἰ δ ι α ἰ τ ε ρ ο ς τ ρ ὀ π ο ς, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τὰ συναισθηματά του ἢ τὴν θέλησίν του ἢ ἐκτελεῖ τὰς πράξεις του· τὸ ἰδιαίτερον δηλ. γνώρισμα, τὸ ὅποιον διακρίνει τὸν ἄνθρωπον Α ἀπὸ τοῦ Β, μίαν περίοδον ἀπὸ τῆς ἄλλης. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ ψυχολογικὴ ἔννοια τοῦ χαρακτῆρος. Ἀναλόγως λοιπὸν πρὸς τὸν ἰδιαίτερον τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως ἐκάστου ἀνθρώπου διακρίνομεν καὶ διαφόρους τ ῦ π ο υ ς ἢ χ α ρ α κ τ ῆ ρ α ς.

Ἡ τοιαύτη διάκρισις εἰς τύπους ἀνθρώπων ἢ χαρακτῆρας εἶναι ἀρχαιοτάτη. Οὕτως ὁ Ἰπποκράτης ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς μεΐξεως καὶ κράσεως τοῦ αἵματος, τῆς κιτρίνης ἢ μελαίνης χολῆς καὶ λοιπῶν χυμῶν διέκρινε τέσσαρας τύπους· τὸν χ ο λ ε ρ ι κ ὸ ν, τὸν μ ε λ α γ χ ο λ ι κ ὸ ν, τὸν α ἰ μ α τ ὠ δ ῆ καὶ τὸν φ λ ε γ μ α τ ι κ ὸ ν. Ὁ Θεόφραστος διέκρινε τριάκοντα τύπους ἢ χαρακτῆρας· (εἰρώνα, κόλακα, αὐθάδη, ἀλαζόνα κλπ.). Ἄλλοι δ' ἐπιστήμονες ἀπὸ διαφόρου ἕκαστος ἀπόψεως ἐξετάζοντες τοὺς ἀνθρώπους διαφόρους διακρίνουσι τύπους. Οὕτως ἔχομεν τὸν ε ὑ δ ι ἔ γ ε ρ τ ο ν καὶ τὸν δ υ σ κ ῖ ν ῆ τ ο ν ὡς πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα, τὸν ε ὑ α ἰ σ θ ῆ τ ο ν καὶ τὸν ἀ π α θ ῆ ὡς πρὸς τὸ εὐσυγκίνητον. Ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν παρατηρεῖ τις καὶ σκέπτεται ὁ Binet διακρίνει τὸν π ε ρ ι γ ρ α φ ι κ ὸ ν, σ υ ν α ἰ σ θ ῆ μ α τ ι κ ὸ ν, π α ρ α τ ῆ ρ ῆ τ ι κ ὸ ν, ἐ π ι σ τ ῆ μ ο ν ι κ ὸ ν τύπον. Ὁ Jung διακρίνει ἐν δ ὀ τ ρ ο π ο ν τύπον (περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν στενωτέρων συγγενῶν του ἐνδιαφερόμενον καὶ ἀδιαφοροῦντα διὰ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον) καὶ ἐ ξ ὠ τ ρ ο π ο ν (τύπον εὐκοινωνήτον, εὐαί-

σθητον, εὐπιστον). Ὁ Spranger ἀναλόγως τῶν ἀξιῶν τῶν προβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διακρίνει τύπον οἰκονομικόν, θεωρητικόν, πολιτικόν, θρησκευτικόν, κοινωνικόν, αἰσθητικόν. Ἄλλοι τέλος διακρίνουσι τύπον αὐτοτελή (ἀποβλέποντα εἰς ἰδίους, ἀτομικούς σκοπούς) καὶ ἑτεροτελή (ἐπεκτείνοντα τὸν κύκλον τῆς δράσεώς του εἰς τὸ εὐρύτερον κοινωνικὸν περιβάλλον).

Ἡ διάκρισις εἰς τοιούτους ἀμιγεῖς τύπους δὲν ἀληθεύει πάντοτε. Σπανίως δηλ. θὰ εὔρη τις τοιούτους ἀντιπροσωπευτικούς τύπους, διότι μεικτοῦ τύπου εἶναι τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων καὶ μάλιστα οἱ ὅμοιοι κατὰ τὰς ψυχικὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὴν συμπεριφορὰν των.

2. Ἐννοια τῆς προσωπικότητος. Πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ χαρακτῆρος συνδέεται στενῶς καὶ ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος.

Συχνάκις ἀκούομεν ἀνθρώπους νὰ λέγωσι: « αὐτὸς ὁ κύριος εἶναι προσωπικότης, εἶναι δηλ. ἄτομον ἐξαιρετικὸν καὶ διάφορον ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους, ἔχει κύρος καὶ ἐπιβολὴν εἰς τοὺς ἄλλους, ἐπηρεάζει τ.ἔ. τοὺς ἄλλους καὶ διὰ τῆς παρουσίας του ἀκόμη, Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην προσωπικότης εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιδράσεως, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ τις ἐπὶ τοὺς ἄλλους. Ἄλλὰ προσωπικότητα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐξωτερικὴν μόνον ἐμφάνισιν καὶ ἐπιβολὴν ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ τι πλεόν τούτου: τὰς διαθέσεις, ἀνάγκας, ἐπιθυμίας, ἐλατήρια, φιλοδοξίας, συναισθήματα, σκέψεις κλπ. αὐτοῦ, στοιχεῖα, ἅτινα διαφόρως εἰς ἕκαστον ἀνθρώπον εἶναι ὀργανωμένα οὕτως, ὥστε κατὰ διάφορον τρόπον νὰ ἐκδηλοῦται οὗτος καὶ νὰ δρᾷ, νὰ εἶναι τ.ἔ. διάφορος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἐκδηλώσεως καὶ δράσεως τοῦ ἀτόμου συμβάλλει καὶ ἡ ὁμαλὴ ἢ μὴ λειτουργία τῶν διαφόρων συστημάτων αὐτοῦ (νευρικοῦ, κυκλοφοριακοῦ, ἀδενικοῦ, πεπτικοῦ) ὡς καὶ τῶν διαφόρων χωρῶν τοῦ ἐγκεφάλου, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται τὰ κέντρα τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, ὡς τοῦτο γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι βλάβη μιᾶς τῶν χωρῶν τούτων δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ψυχικὴν ἀνωμαλίαν εἰς τὸν πάσχοντα.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ προσωπικότης δύναται νὰ ὀρισθῇ: α) ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐπιδράσεως, τοῦ κύρους καὶ τῆς ἐπιβολῆς, τὴν ὁποίαν ἐν ἄτομον ἀσκεῖ ἐπὶ τοὺς ἄλλους, καὶ β) ἐκ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὅποιον ἔχει ὀργανωμένα καὶ συνυφασμένας τὰς διαφόρους τάσεις, δια-

θέσεις, συναισθήματα και άλλας πνευματικὰς λειτουργίας, συνολικῶς λαμβανομένης, γ) ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου τρόπου, καθ' ὃν ἕκαστος ἐκδηλοῦται καὶ δρᾷ εἰς τὸ περιβάλλον του. Θὰ ἡδυνάμεθα λοιπὸν τὰ ὀρίσωμεν τὴν προσωπικότητα ὡς τὴν συνθετικὴν μορφήν ὄλων τῶν ὠργανωμένων ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ φυσιολογικῶν χαρακτηριστικῶν ἀτόμου τινὸς ἀντιδρῶντος εἰς τὸ περιβάλλον αὐτοῦ.

3. Στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ὀρισμοῦ συνάγεται ὅτι τὰ κύρια στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν προσωπικότητα εἶναι:

α) ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις (μορφή προσώπου, στάσις σώματος, ἐπιβολή, φωνή, ἔκφρασις ὀφθαλμῶν, ἀνάστημα, χάρις εἰς τὰς κινήσεις κλπ.). Ἡ ἐμφάνισις αὕτη ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ λόγων υγιείας τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ὁμαλῆς ἢ μὴ διαρθρώσεως, ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας πάντων τῶν στοιχείων τῆς προσωπικότητος,

β) ὁ συναισθηματικὸς ὀπλισμὸς, τ.ε. αἱ διαθέσεις, τὰ ἐλατήρια, κίνητρα, ἔνστικτα, τάσεις, ῥοπαί, συναισθήματα, τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς εἶναι ἀνοργάνωτα καὶ ἀπειθάρχητα εἰς τὸν ἄνθρωπον, σὺν τῇ παρόδῳ ὁμοῦ τοῦ χρόνου καὶ τῇ ἐπιδράσει τοῦ παντοῦ περιβάλλοντος ὀργανοῦνται περίξ ἰδανικῶν, ἀρχῶν καὶ διαφορῶν ὑπὸ τοῦ ἀτόμου τιθεμένων πρὸς ἐπίδιωξιν σκοπῶν,

γ) εἰς τὴν ὀργάνωσιν ταύτην τῶν ἀνωτέρω δυνάμεων περὶ ἓνα σκοπὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἀρχῶν καὶ ἰδανικῶν συμβάλλει κυρίως τὸ βουλητικὸν στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος, τὸ ἐγώ, διὰ τοῦ ὁποῖου μορφοῦται κυρίως ἡ προσωπικότης, ὁ δ' ἄνθρωπος αἰσθάνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἄτομον ἐνιαῖον, τὸ αὐτὸ πάντοτε καὶ διάφορον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εἶναι δηλ. τὸ ἐγώ ὁ πυρὴν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου, περίξ τοῦ ὁποῖου συνυφαίνονται οἱ σκοποί, αἱ ἀρχαί, τὰ ἰδανικά αὐτοῦ, συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ῥυθμιστὴς τῆς ὄλης πορείας τῆς προσωπικότητος,

δ) Εἰς τὸ ὡς ἄνω ἔργον του τὸ ἐγώ φωτίζεται καὶ ὀδηγεῖται ὑπὸ τοῦ λόγου (λογικόν), ὁ ὁποῖος ὅταν κυριαρχῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὗτος εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τῶν παντοίων κατωτέρων ὀρμῶν, τοῦ θυμοῦ, τοῦ φόβου καὶ τῶν ἄλλων τῆς ψυχῆς παθῶν, ὅποτε μὲ καθαρὰν διάνοιαν στοχάζεται τοῦ ὀρθοῦ καὶ πράττει συμφώνως πρὸς τὰς μορφωθείσας ἀρχάς,

ε) τέλος τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο τῆς προσωπικότητος, τὸ ὁποῖον μορφούμενον καὶ τελειούμενον διὰ τῆς πείρας ἀσκεῖ τὸν ἑλεγχον περὶ τοῦ ἐκάστοτε ἐπιτρεπομένου ἢ μὴ, εἶναι τὸ ὑπὲρ ἐγώ, ἢ ἠθικὴ συνείδησις.

Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀκτίς δράσεως αὐτῆς.

4. Παράγοντες διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος συμβάλλουν δύο κύριοι παράγοντες, ἡ κληρονομικότης καὶ τὸ περιβάλλον.

α) Ἐκ κληρονομικότητός λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος χαρακτηριστικά· α) ἐκ τοῦ γένους, ἄρρεν ἢ θῆλυ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει, β) ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ, γ) ἐκ τοῦ γενεαλογικοῦ του δένδρου. Ἐξ ὧν δὲ τούτων τῶν παραγόντων ἀντλῶν ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον ἴδια σωματικά καὶ πνευματικά χαρακτηριστικά, ἅτινα ἀποτελοῦν ὅ,τι καλοῦμεν ἀτομικότητα,

β) ἐξ ἄλλου τῇ ἐπιδράσει τοῦ περιβάλλοντος (φυσικοῦ, κοινωνικοῦ, ἐκπολιτιστικοῦ) τὰ ἐν κληρονομικότητος κτηθέντα χαρακτηριστικά πλουτίζονται καὶ διαμορφῶνται περαιτέρω ἐπιφέροντα τὴν προαγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου.

Ἄλλ' ὁ κύριος παράγων τῆς διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος

είναι, ως ἤδη ἐλέχθη, τὸ ἐ γ ώ , πέραν τοῦ ὁποίου ὀργανοῦνται οἱ σκοποί, αἱ φιλοδοξίαι, σκέψεις κλπ. τοῦ ἀτόμου.

5. Διαφορὰ χαρακτῆρος καὶ προσωπικότητος. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω χαρακτήρ καὶ προσωπικότης δὲν εἶναι ὅροι ταυτοῦσημοι. Χαρακτήρ (ἐκ τοῦ χαράσσω), ὡς καὶ ἡ λέξις δηλοῖ, εἶναι ὁ ἰδιαίτερος τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἕκαστος ἄτομον ἐκφράζει τὰ συναισθηματά του, τὰς σκέψεις, ἐπιθυμίας καὶ ἐνεργείας του. Εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς ὀργανωμένης προσωπικότητος, τῆς διαμορφώσεως κατὰ τὸν Α ἢ Β τρόπον ἐκ τῆς κληρονομικότητος καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὡς ἂν ἀναφερθέντος τριπλοῦ περιβάλλοντος, φυσικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ ἐκπολιτιστικοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον διάφορος εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἑλλήνος ἀπὸ τοῦ Ἄγγλου, τοῦ Γάλλου ἢ τοῦ Γερμανοῦ.

Χαρακτήρ ἄρα εἶναι ὁ ἰδιαίτερος τρόπος ἐκφράσεως τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου, ὡς αὕτη μορφοῦται τῇ συμβολῇ τῆς κληρονομικότητος καὶ τῇ ἐπιδράσει τοῦ παντοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ προσωπικότης εἶναι ἔννοια εὐρυτέρα τοῦ χαρακτῆρος, εἶναι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ συνθετικὴ μορφή τοῦ συνόλου τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ φυσιολογικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἀτόμου ἐν ἀντιδράσει πρὸς τὸ περιβάλλον αὐτοῦ.

6. Ὅμαλὴ καὶ ἀνώμαλος προσωπικότης. Συμφώνως πρὸς τὸν ἀνωτέρω ὀρισμὸν τῆς προσωπικότητος, κατὰ τὸν ὁποῖον αὕτη εἶναι ὀργανωμένον τι σύνολον, ὁμαλὸς ἄνθρωπος δύναται κατὰ κύριον λόγον νὰ θεωρῆται ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει ἄρμονικὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ στοιχείων.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ ἀνωτέρω βασικοῦ παράγοντος, ἄλλα στοιχεῖα συντελοῦντα εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς προσωπικότητος ἑνὸς ἀτόμου ὡς ὁμαλοῦ εἶναι τὰ κάτωθι·

α) συναίσθημα ἀσφαλείας, προερχόμενον ἐκ τῶν καλῶν σχέσεων τοῦ ἀτόμου πρὸς τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκίας καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐκτίμησιν,

β) αὐτογνωσία (γνώθι σαυτόν), ἥτις ἀποκτᾶται διὰ τῆς συνεχοῦς ἐνδοσκοπήσεως καὶ αὐτοκριτικῆς, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀξιολόγησις τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ συναισθημάτων μειονεξίας ἢ κομπασμοῦ,

γ) ἐπιδιώξεις ἐφικτῶν πραγμάτων, τ.ἔ. σκοπῶν καὶ φιλοδοξιῶν ἐφικτῶν, ἀναλόγων πρὸς τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις ἐκάστου σκοπῶν καὶ φιλοδοξιῶν οὐχὶ ἐγωϊστικῶν, ἀλλ' ἀποβλεπόντων εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ συνόλου,

δ) φυσικὴ καὶ αὐθόρμητος ἔκφρασις τῶν συναισθημάτων καὶ σκέψεων τοῦ ἀτόμου, ἀπαλλαγὴ δ' ἐπομένως ἀπὸ πάσης ὑποκριτικῆς συμπεριφορᾶς,

ε) ἐπαφὴ πρὸς τὴν πραγματικότητα, τ.ἔ. τὸ φυσικὸν καὶ κοινωνικοπολιτιστικὸν περιβάλλον καὶ ὀρθὴ ἀντιμετώπισις τῶν προβλημάτων ἡμῶν διὰ τῆς προσπαθείας πρὸς ἀντίληψιν τῶν πραγματικῶν αἰτίων ἐκάστου προβλήματος καὶ λογικῆς λύσεως αὐτῶν, οὐχὶ δὲ δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῆς πραγματικότητος καὶ ὀνειροπολήσεων,

στ) ἰκανότης πρὸς πλήρωσιν τῶν κοινωνικῶν ἀπαιτήσεων τῆς ομάδος, τ.ἔ. ἕξομοίωσις πρὸς τὰ μέλη τῆς ομάδος εἰς τὰς σπουδαίας αὐτῆς ἐπιδιώξεις, οὐχὶ ὅμως μέχρι τελείας ἀπορροφήσεως τοῦ ἀτόμου ὑπὸ τῆς ομάδος. Διὰ τοῦτο ἄλλο τεκμήριον τῆς ὁμαλῆς προσωπικότητος εἶναι,

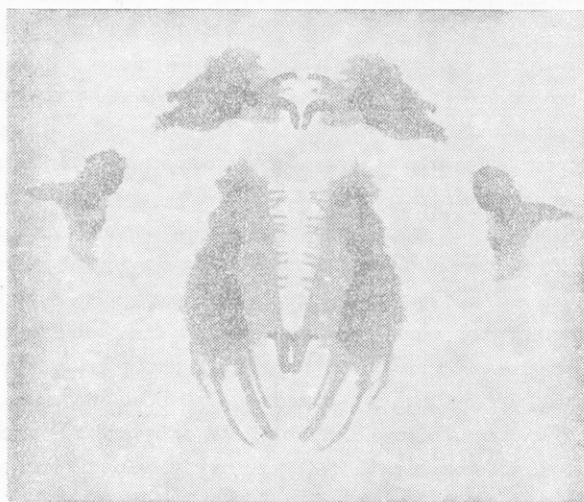
ζ) ἐπαρκῆς χειραφέτησις ἀπὸ τῆς ομάδος, ἐπιτρέπουσα διαφοροποίησιν τοῦ ἀτόμου ἀπ' αὐτῆς, ἰκανότητα τ.ἔ. πρὸς σχηματισμὸν ἰδίας γνώμης διὰ τὰ προκύπτοντα εἰς τὴν ομάδα ζητήματα καὶ ἀμερόληπτον ἐκτίμησιν τῶν ἐπιτευγμάτων ὁμάδων διαφόρων ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τις (π.χ. πολιτισμὸς ἢ θρησκεία ἄλλων χωρῶν),

η) ἐπάρκεια σωματικῆ πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν [καὶ ἐπιθυμιῶν τοῦ ἀτόμου.

Ἀρνητικῶς τιθέμενοι οἱ ἀνωτέρω παράγοντες δίδου² τὴν προσωπικότητα τῶν μὴ ὁμαλῶν ἀτόμων, ἅτινα παρεκκλίνουσι περισσότερο, ἢ ὀλιγώτερον τοῦ κανονικοῦ ἀναλόγως τοῦ πλήθους τῶν δυσπροσαρμοστικῶν των κυμαινόμενα ἀπὸ τῶν ἐλαφρῶς ἀνωμάτων μέχρι τῶν ψυχοπαθῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρατηρεῖται πλήρης διάσπασις τῶν στοιχείων τῆς προσωπικότητος.

7. Μέθοδοι διαγνώσεως τῆς προσωπικότητος. Πολλαὶ εἶναι αἱ μέθοδοι διαγνώσεως τῆς προσωπικότητος. Ἐξ αὐτῶν σήμερον αἱ μᾶλλον ἐν χρῆσει καὶ διεθνῶς γνωσταὶ εἶναι ἡ μέθοδος τῶν μελα-

νῶν ἀποτυπωμάτων τοῦ Rorschach καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἀντιλήψεως εἰκόνων Thematic apperception test.

Μελανὸν ἀποτύπωμα τύπου Rorschach.

Μία τῶν εἰκόνων τοῦ T.A.T.

Ἄλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ἐρώτημα· δίδει πράγματι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω μεθόδων διάγνωσις εἰκόνα μόνιμον καὶ σταθεράν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου ἢ εἶναι αὕτη στιγμιότυπον παρέχουσα πληροφορίας περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου κατὰ τὴν στιγμὴν μόνον τῆς ἐξετάσεως αὐτοῦ ;

Παρά τὸ γεγονός ὅτι ἡ προσωπικότης μεταβάλλεται καὶ μορφοῦται τῇ διαρκεῖ ἐπιδράσει τοῦ περιβάλλοντος, ἐν τούτοις ὑπάρχει εἰς αὐτὴν βαθμὸς τις ἐνότητος καὶ σταθερότητος, ὅστις συντελεῖ, ὥστε τὸ ἄτομον νὰ συμπεριφέρεται πάντοτε μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιομόρφως.

Ἡ σταθερότης τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος καὶ πειραματικῶς ἔχει ἀποδειχθῆ παρὰ πολλῶν ἐπιστημόνων, πιστεύεται δὲ διὰ τοῦτο ὅτι καὶ πρόγνωσις δύναται νὰ γίνῃ τῆς μελλοντικῆς μορφῆς τῆς προσωπικότητος οἰοῦδηποτε ἀτόμου, ἂν ἐξαιρέσωμεν εἰδικὰς περιπτώσεις ἀτόμων, εἰς τὰ ὅποια σοβαρὰ ὀργανικὴ ἢ ψυχολογικὴ αἰτία, λ.χ. ἐμφάνισις ὄγκου εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἢ ἄλλαι σοβαραὶ ἀσθένειαι, σοβαρὰ οἰκογενειακά, οἰκονομικὰ καὶ ἄλλα ἀτυχήματα, διετάραξε σημαντικῶς τὴν προσωπικότητά των καὶ ἐπέφερον οὐσιαστικὴν μεταβολὴν εἰς αὐτήν.

Τὸ τέστ Rorschach εἶναι ἐπινόησις τοῦ Ἑλβετοῦ ψυχιάτρου Herman Rorschach (Χέρμαν Ρόρσαχ, 1884 - 1922), ἀποτελεῖται δὲ ἐκ 10 πινάκων, πέντε ἐγχρώμων καὶ πέντε φαιῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων περιλαμβάνει ἓν ἀποτύπωμα. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποτυπωμάτων τούτων καὶ διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων ἐκ μέρους τοῦ ἐξεταστοῦ τὸ ἄτομον προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ἀποτύπωμα, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του δὲ ταύτη προβάλλει ἑαυτὸ πρὸς τὰ ἔξω καὶ δίδει οὕτως εἰς τὸν ἐξεταστὴν τὰ μέσα νὰ διαγνώσῃ τὴν προσωπικότητά του.

Τὸ Thematic apperception test (Θεματικὴ ἀπερσέπεισιν τέστ), ἐπὶ τῷ συντομώτερον T.A.T. ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς εἰκόνων, αἵτινες παριστάνουσι σκιηὰς εἰλημμένας ἐκ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ποικίλων αὐτοῦ προβλημάτων.

Τὸ ἄτομον ἐρωτώμενον νὰ εἴπῃ τί βλέπει εἰς τὴν εἰκόνα προβάλλει καὶ κατὰ τὴν μέθοδον αὐτὴν πρὸς τὰ ἔξω τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον ταυτίζον, ὡς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἢ παρακολούθησιν θεατρικοῦ ἢ κινηματογραφικοῦ ἔργου συμβαίνει, τὸν ἑαυτὸν του πρὸς ἓνα τῶν προσώπων τῆς εἰκόνας.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τίς ἡ ἔννοια τοῦ χαρακτήρος ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ;
2. Τίς ἡ ἔννοια τοῦ χαρακτήρος ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως ;
3. Ὑπάρχουν ἀμιγῆς ψυχολογικοὶ τύποι ; Δικαιολογήσατε.
4. Τί εἶναι προσωπικότης ; Τί ἀτομικότης ;
5. Τί διαφέρει ὁ χαρακτήρ τῆς προσωπικότητος ;
6. Ποῖα τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος ;
7. Ποῖοι οἱ παράγοντες διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος ;
8. Ποῖα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὁμαλῆς προσωπικότητος ;
9. Πότε τις εἶναι ψυχικῶς ἀνώμαλος ;
10. Πῶς διαγιγνώσκεται ἡ προσωπικότης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

᾽Ωμιλήσαμεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια περὶ τῶν διαφόρων ψυχικῶν φαινομένων καὶ περὶ τῆς ψυχῆς ὡς φορέως καὶ πηγῆς αὐτῶν. Ἄλλ' εὐλόγως θὰ ἐρωτήσῃ τις. Τί εἶναι ψυχὴ; Ὑπάρχει πράγματι ψυχὴ; Πόθεν αὕτη προήλθεν; Τίς ἢ σχέσις σώματος καὶ ψυχῆς; Τί γίνεται ἢ ψυχὴ μετὰ θάνατον;

Τὰ προβλήματα αὐτά, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοτε ἠσχολεῖτο ἡ ψυχολογία, φιλοσοφικὰ ἢ μεταφυσικὰ ἄλλως καλούμενα, εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα καὶ ἀπησχόλησαν καὶ ἀπασχολοῦν τὸν ἄνθρωπον, ἀφ' ὅτου ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐνεκα τοῦ διαφέροντος τούτου ὀρθὸν εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων αὐτὰ καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ἐπιστημονικὴν ψυχολογίαν, τὴν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας στηριζομένην.

1. Ὑπάρχει ψυχὴ; Ἐφ' ὅσον ἔχομεν συνηθίσει νὰ παραδεχώμεθα ὡς ὑπαρκτὰ ἐκεῖνα μόνον ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῶν αἰσθήσεων, εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν πᾶν, ὅπερ δὲν ἀντιλαμβανόμεθα δι' αὐτῶν καὶ δὴ τὴν ὑπαρξίν τῆς ψυχῆς.

Ἄν ὅμως ἐξετάσωμεν τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν φύσιν, τὴν ἀστραπὴν λ.χ., τὴν βροντὴν καὶ τὰ ἄλλα φυσικὰ φαινόμενα, θ' ἀντιληφθῶμεν καὶ θὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει αἰτία τις δημιουργὸς πάντων τούτων. Ἐπομένως κατὰ μείζονα λόγον πρέπει νὰ ὑπάρχη αἰτία τις διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου κόσμον, τ.ἔ. διὰ τὴν χαρὰν, τὴν ὀργήν, τὸν θαυμασμόν, τὴν μάθησιν, τὴν λήθην κλπ., τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ψυχὴν ἐκάλει. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἀντιλαμβανόμεθα τὴν ψυχὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων δὲν σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει· διότι καὶ τὰ ἐρτσιανὰ κύματα καὶ τὰς ἀκτῖνας Γ καὶ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ῥαδίου καὶ τὰ ἄτομα τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας καὶ τὰ εἰς τὸ ἀσυνείδητον ψυχικὰ φαινόμενα

και πλειῆστα ἄλλα πράγματα ἀδυνατοῦμεν ν' ἀντιληφθῶμεν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων πλην ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ τὰ ἀρνηθῶμεν ὡς ὑπάρχοντα. Ὑπάρχει ἄρα αἰτία, φορεὺς τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὅπως καὶ τῶν φυσικῶν.

2. **Τί εἶναι ψυχὴ;** Εἶναι οὐσία ὡς τὸ ἤλεκτρον; ὁ μαγνήτης; ἢ μήπως εἶναι ἐνέργεια ἀπλῶς, ὡς οἱ ὕλισται παραδέχονται; Ἄν ἡ ψυχὴ ἦτο ἐνέργεια μόνον, καὶ πάλιν θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει ἐνεργῶν ὀπισθεν αὐτῆς παράγων, δηλ. πηγὴ τις, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ἐνέργεια πηγάζει, καὶ ἡ πηγὴ αὕτη εἶναι ἡ ψυχὴ. Ἐξ ἄλλου ἂν παραδεχθῆ τις ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνέργεια μόνον, τότε ἡ ψυχολογία θὰ περιορίζετο εἰς τὴν μελέτην τοῦ κύκλου τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν συνειδητῶν φαινομένων τῶν ἐκουσίως ἐμφανιζομένων, θὰ ἔμεναν ὅμως ἔξω τῆς μελέτης τῆς ψυχολογίας τὰ φαινόμενα τοῦ ἀσυνειδήτου.

Ἄλλὰ τότε τί εἶναι ψυχὴ; Ἐν πρώτοις ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ εἶναι κάτι διάφορον τῆς ὕλης, αὐτὸν τι ὄν, οὐσία τὴν ὁποίαν νοοῦμεν. Νοητικῶς δηλ. σκεπτόμενοι πρέπει νὰ νοήσωμεν αὐτήν, ὡς νοοῦμεν τὰς συλλήψεις τῆς φαντασίας καὶ τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας. Κατὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ εἶναι νοητὴ οὐσία, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδρῶμεν ἐπὶ τοὺς ἄλλους καὶ οὗτοι ὁμοίως ἐφ' ἡμᾶς. Διὰ τῆς ψυχῆς ἐπίσης ἀντιλαμβάνομεθα τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ ἀκόμη δυνάμεθα νὰ ἐξετάζωμεν καὶ γνωρίζωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ἀποκτῶντες ὅ,τι καλοῦμεν αὐτογνωσίαν. Ἄλλὰ καὶ ἐν ἄλλο γνώρισμα ἔχει ἀκόμη ἡ ψυχὴ· ἐνῶ δηλ. ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, ἡ φύσις εἰς τὰς τέσσαρας ἐποχὰς τοῦ ἔτους, ἀλλάζουσι μορφήν, ἡ ψυχὴ παραμένει μία ἐνιαία, ἠνωμένη οὐσία.

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι φορεὺς, οὐσία τις νοητὴ, μὴ ἀντιληπτὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων, διὰ τῆς ὁποίας ἡμεῖς ἐπιδρῶμεν ἐπὶ τοὺς ἄλλους καὶ οἱ ἄλλοι ἐφ' ἡμᾶς. Εἶναι ὄργανον δι' οὗ γνωρίζομεν τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὸν ἑαυτὸν μας. Εἶναι ἀμετάβλητος ἠνωμένη οὐσία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεται καὶ ἀλλάσσει μορφήν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πείθεται πᾶς λογικῶς σκεπτόμενος ἄνθρωπος ὅτι ἡ ψυχὴ ὑπάρχει, ὅτι εἶναι οὐσία νοητὴ καὶ ὄχι αἰσθητὴ, ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Ἄλλ' ἄραγε δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ὕλικόν, πρὸς τὴν ὕλην γενικώτερον;

Ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται στενῶς πρὸς τὸ σῶμα εἶναι καταφανὲς καὶ

εἰς τοὺς ὑγιεῖς ψυχικῶς, περισσότερο δ' ἀκόμη εἰς τοὺς ψυχικῶς ἀσθενεῖς. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι μὲ τὴν αὐξήσιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπέρχεται αὐξήσις καὶ τῶν ψυχικῶν του ἱκανοτήτων. Ἀσθένεια δὲ τοῦ σώματος ἐπιφέρει συνήθως ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς κατὰ τὸ γνωστὸν ἀπόφθεγμα «νοῦς ὑγῆς ἐν σώματι ὑγιεῖ». Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς ἐπίσης «συμπάσχει ἡ ψυχὴ τῷ σώματι νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ» «αἰσχυνομένης γοῦν ἐρυθρὸν γίγνεται καὶ φοβουμένης ὤχρον».

Ὡς πρὸς τὴν ἐξήγησιν δὲ τῆς σχέσεως ταύτης μεταξύ ὕλης καὶ ψυχῆς ἡ πνεύματος διάφοροι ὑπάρχουσι γινώμαι ἀναγόμενοι εἰς δύο βασικὰς θεωρίας.

Κατὰ τὴν πρώτην θεωρίαν ἐν εἶναι τὸ ὑπάρχον, ὕλη δηλ., καὶ ψυχὴ ἢ πνεῦμα ταυτίζονται ἢ παράγουν τὸ ἐν τὸ ἄλλο (θετικὸς ἐνισμός).

Κατὰ τὴν δευτέραν θεωρίαν ὕλη καὶ πνεῦμα εἶναι διάφορα ἀλλήλων, εὐρίσκονται δὲ εἰς αἰτιώδη πρὸς ἀλλήλα σχέσιν (δυϊσμός).

Ἄλλ' οἱ ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἐνισμοῦ ἀκολουθοῦν τρεῖς διαφόρους κατευθύνσεις. Κατ' ἄλλους μὲν ἡ ὕλη εἶναι τὸ πᾶν καὶ ἐξ αὐτῆς τὸ πνεῦμα παράγεται (ὕλοκρατία ἢ ὕλισμός). Κατ' ἄλλους πνεῦμα εἶναι τὸ πᾶν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἡ ὕλη παράγεται (πνευματοκρατία). Κατὰ δὲ τὴν τρίτην θεωρίαν ὕλη καὶ πνεῦμα εἶναι δύο διάφοροι ὄψεις τοῦ αὐτοῦ πράγματος (ψυχοφυσικὸς παραλληλισμὸς ἢ θεωρία τῆς ταυτότητος).

Α. Θεωρία τοῦ ἐνισμοῦ. α) Ὑλισμός. Ὁ ὕλισμὸς πιστεύει ὅτι μόνον ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, τὸν ὅποιον διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλαμβάνομεθα, ὑπάρχει, ἐνῶ ἀληθὲς εἶναι ὅτι μόνιμα εἶναι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, τὰ φαινόμενα τοῦ πνεύματος, τῆς συνειδήσεώς μας, ἀπὸ τὰ ὅποια καὶ συναγομεν τὴν ὑπαρξίν τῶν φαινομένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἄν δὲ δὲν ὑπῆρχε πνεῦμα, οὐδαμῶς ἡ ὕλη θὰ ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ συνειδήσιν, φαινόμενον καθαρῶς διάφορον κατὰ ποιὸν ἀπὸ τὴν ὕλην. Διὸ καὶ ἡ θεωρία αὕτη ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ πάντων τῶν σοβαρῶν ἐπιστημόνων.

Ἐξ ἄλλου καὶ τὰ τελευταῖα πορίσματα τῆς ἀναλύσεως καὶ μελέτης τῶν συστατικῶν τοῦ διασπασθέντος ἀτόμου κατέδειξαν ὅτι αὐτὸ, τὸ ὅποιον καλοῦμεν ὕλην, δὲν εἶναι ἡ ἐνέργεια συνισταμένη ἀπὸ τὰ καλού-

μενα *quanta*, ἀπειροελαχίστας βολίδας, αἰτίνες συμπεριφέρονται ὡς κύματα. Ἐπομένως ὕλη δὲν ὑπάρχει.

β) Πνευματοκρατία. Ἄλλ' ἄραγε ἀληθεύει τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλ. τὸ πράγματι ὑπάρχον εἶναι πνεῦμα καὶ ὄχι ἡ ὕλη; Εἶναι δηλ. ὀρθὸν ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἀπατηλὸν φαινόμενον, προῖον τῆς συνειδήσεως μόνον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅτι μόνον πνεῦμα ὑπάρχει. Ἡ πρεσβεύουσα τοῦτο θεωρία, ἡ πνευματοκρατία ἢ ψυχισμὸς ἄλλως καλουμένη, δὲν δύναται ἐπαρκῶς νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο, διό καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν θεωρίαν ταύτην εἶναι ἐλάχιστοι.

γ) Ψυχοφυσικὸς παραλληλισμὸς ἢ θεωρία τῆς ταυτότητος. Κατ' αὐτὸν ὕλη καὶ πνεῦμα, ψυχικὰ καὶ φυσικὰ φαινόμενα εἶναι, ὡς ἦδη ἐλέχθη, δύο ὄψεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Π.χ. ὅτι διὰ τὸν ὀφθαλμὸν ἢ τὸ οὖς εἶναι κινήσεις τῶν μορίων ἢ ἀτόμων τοῦ ἐγκεφάλου, τοῦτο διὰ τὴν συνείδησιν εἶναι γεγονὸς ψυχικόν. Οὕτω κινήσεις τῆς χειρὸς ἐξωτερικῶς εἶναι αἰσθητή, ἐσωτερικῶς ὅμως εἶναι νοητή. Ὑπάρχει δηλ. ἀντιστοιχία τῶν ψυχικῶν καὶ φυσικῶν φαινομένων, εἰς πᾶν δὲ φαινόμενον τῆς συνειδήσεως ἀντιστοιχεῖ καὶ γεγονὸς κινήσεως εἰς τὴν ὕλην καὶ τὸν κόσμον. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται πιστευτή καὶ προτιμωτέρα τοῦ ὕλισμοῦ, δὲν ἀληθεύει καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, μάλιστα δὲ διότι δὲν ὑπάρχει πάντοτε ἀντιστοιχία τῶν ψυχικῶν καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ὁ ψυχικὸς κόσμος εἶναι τι διάφορον τοῦ ὕλικου καὶ πολυπλοκώτερον «βᾶθὺν νόον ἔχον».

Β. Θεωρία τοῦ δυϊσμοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ δυϊσμοῦ δύο εἰδῶν φαινόμενα ὑπάρχουν, ὕλικὰ καὶ πνευματικὰ, ἐπιδρῶντα ἐπ' ἄλληλα. Οὕτω π.χ. εἰς νύξιν τῆς χειρὸς ὑπὸ ἀκάνθης ὁ ἐξ αὐτῆς ἐρεθισμὸς μετατρέπεται εἰς αἰσθημα πόνου καὶ ἀκαριαίως διὰ τῆς ὀρμῆς τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ ἐγώ μας ἐπιφέρεται κινήσεις τῆς χειρὸς πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς δυσαρέστου αἰτίας, τῆς ἀκάνθης. Οὕτως ὁ ἐξωθεν ἐρεθισμὸς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα καὶ τὰ ἐγκεφαλικά κέντρα καὶ μετατρέπεται εἰς αἰσθημα, ἡ δὲ ἐσωθεν ὀρμὴ τῆς ψυχῆς μετατρέπεται εἰς κίνησιν, πάσχοντος δὲ τοῦ σώματος πάσχει καὶ ἡ ψυχὴ.

Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι προτιμωτέρα τῶν ἄλλων, διότι καίτοι εἶναι ἄγνωστος ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, ἐν τούτοις στηρίζεται ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ψυχικῶν καὶ τῶν σωματικῶν φαινομένων καὶ τῆς

ἀλληλεξαρτήσεως αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἡ καθημερινὴ πεῖρα μαρτυρεῖ, ἀποφεύγει δὲ τὴν αὐστηρότητα τῆς πνευματοκρατίας, ἥτις παραδέχεται ὅτι μόνον τὰ πνευματικὰ φαινόμενα ὑπάρχουν αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως, ὡς καὶ τὰς τοῦ ὕλισμοῦ, ὁ ὁποῖος μόνον τὴν ὕλην παραδέχεται.

Συγγενὴς πρὸς τὸν δυῖσμὸν εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀνελιξέως ἢ ἀναδύσεως, ἥτις τυγχάνει ἀξία μεγίστης προσοχῆς. Κατ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ ἀνέδου δι' ἀνελιξέως διὰ μέσου τῶν μυριάδων αἰῶνων ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα ἐκ τοῦ σώματος, εἰς ὃ ἐνυλίσθη ὡς μέρος τῆς θείας δυνάμεως, ὡς μόριον τῆς δημιουργοῦ ψυχῆς τοῦ κόσμου, τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιφέρει διὰ μέσου τῶν αἰῶνων τὴν ἀνέλιξιν καὶ δημιουργίαν νέων μορφῶν μὲ νέας χαρακτηριστικὰς ιδιότητας ἢ ποιότητες.

Ἡ θεωρία αὕτη συμφώνως πρὸς τὴν ἐντελεχειακὴν, ἐνεληκτικὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ τὴν νεωτέραν ζωτικὴν ἀρχὴν (neovitalismus) εἶναι σύμφωνος καὶ πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς συνεχοῦς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίας κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· «ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται», διὰ χρησιμοποίησεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄργάνου του, ὡς συνδημιουργοῦ εἰς τὴν κατάκτησιν καὶ τελείωσιν τῆς φύσεως καὶ ἐπέλευσιν τῆς Θείας βασιλείας ἐπὶ τῆς γῆς.

3. Ἡ ἀρχὴ τῆς ψυχῆς. Πῶς προῆλθεν ἡ ψυχὴ; τίς ἡ ἀρχὴ τῆς; Καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔχομεν τρεῖς θεωρίας·

α) Ἡ θεωρία τῆς προϋπάρξεως. Κατ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ ὑπάρχει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἔρχεται εἰς τὸ σῶμα κατὰ τὴν γέννησιν. Τῆς θεωρίας ταύτης ὑπέρμαχοι εἶναι πλὴν ἄλλων οἱ Πυθαγόρειοι κήρυκες τῆς μετεμψυχώσεως, διδάξαντες ὅτι αἱ ψυχαὶ προϋπάρχουσαι ἐν τῷ οὐρανῷ καταπίπτουσι εἰς τὰ σώματα ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν των. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον, ἂν μὲν διήγαγον βίον ἐπαινετόν, ἐπανάρχονται εἰς τὸν οὐρανόν, ἂν δὲ μὴ, ῥίπτονται εἰς τὸν Τάρταρον. Παρόμοια καὶ ὁ Πλάτων ἐδίδασκε λέγων ὅτι ἡ μάθησις εἶναι ἀνάμνησις. Ὁμοίως φρονεῖ καὶ ὁ Ὁριγένης διδάξας ὅτι ἡ ψυχὴ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταπίπτει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν τῆς.

β) Ἡ θεωρία τῆς δημιουργίας. Καθ' ἣν ἡ ψυχὴ δημιουργεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἅμα τῇ γεννήσει τοῦ ἀνθρώπου, (Αὐγουστίνος κ.ἄ.).

γ) Ἡ θεωρία τῆς μεταδόσεως. Κατ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ τοῦ τέκνου εἶναι ἀπόσπασμα τῆς ψυχῆς τῶν γονέων, μεταδιδόμενη κατὰ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως.

Τίς τῶν θεωριῶν τούτων εἶναι ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν;

Ἡ περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς καὶ πτώσεως αὐτῆς εἰς τὴν γῆν πρὸς κάθαρσιν εἶναι τῆς φαντασίας προῖόν καὶ στηρίζεται εἰς ἠθικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς βεβαίως λόγους, πλὴν δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὴν προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς.

Ἡ θεωρία περὶ δημιουργίας κατὰ τὴν γέννησιν ἐξ ἄλλου θὰ ἐσήμαινε διαρκῆ θαυματουργίαν.

Πρὸς τὴν ἀλήθειαν πλησιεστέρα φαίνεται ἡ τρίτη θεωρία, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ μεταδίδεται κατὰ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς κληρονομικότητος. Γνωστὸν εἶναι ὅτι τὰ τέκνα κληρονομοῦσι παρὰ τῶν γονέων καὶ τοῦ ὅλου γενεαλογικοῦ τῶν δένδρου ὄχι μόνον τὰ σωματικά, ἀλλὰ καὶ τὰ ψυχικὰ χαρακτηριστικά των προτερήματα καὶ ἐλαττώματα. Πᾶσαι δ' αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι σχέσιν ἔχουσιν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, πρὸς τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ δὴ τὴν φαιάν οὐσίαν τοῦ ἐγκεφάλου.

4. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ἐρχόμεθα εἰς τὸ τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρον ζήτημα: Τί γίνεται ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον; χάνεται διαλυομένου τοῦ σώματος ἢ παραμένει ἀθάνατος; ὑπάρχει δηλ. ἀθανασία τῆς ψυχῆς;

Ἀποδείξεις ἐμπειρικὰς περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δὲν ἔχομεν, διότι οὐδεὶς θανὼν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ζωὴν ἢ τοῦλάχιστον τῶν τυχόν ἐπιστρεφάντων δὲν ἔχομεν μαρτυρίας. Τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν πνευματιστῶν, ὅτι δηλ. ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῶν πνευμάτων τῶν ἀποθανόντων εἶναι μὲν γεγονότα, δὲν δυνάμεθα ὅμως σήμερον τοῦλάχιστον νὰ γνωρίζωμεν ἐπιστημονικῶς ἂν ἐκ τοῦ ὑποσυνειδήτου ταῦτα προέρχωνται ἢ εἶναι φαντασιοπληξίαι καὶ ἀπάται (διότι καὶ ἐνίοτε καὶ ὡς τοιαῦται ἀπεδείχθησαν πολλὰ τῶν μεσαζόντων κρίσεις). Χωρὶς νὰ ἀρνούμεθα εἰδικὰς ἰκανότητας μεσαζόντων τινῶν (medium) πρὸς τοιαῦτα παραψυχολογικὰ φαινόμενα, δὲν θεωροῦμεν ὀρθὸν νὰ στηριχθῶμεν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐπὶ τῶν πνευματιστῶν τὰς ἀποκαλύψεις, ὅσον καὶ ἂν αὗται θὰ μᾶς ἦσαν ἰκανοποιητικαὶ καὶ ἐπιθυμηταί.

Ἄλλ' ἂν πραγματικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς

δὲν ἔχωμεν, ἔχομεν ὅμως θεωρητικῶς λογικὰς ἐνδείξεις καὶ αὗται εἶναι·

α) ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, διότι πάσης θρησκείας οἱ ὄπαδοι πάντοτε ἐπίστευον ὅτι αἰώνια καὶ ἀθάνατος εἶναι ἡ ψυχὴ. Εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην ἐπίστευον καὶ πιστεύουν ἑκατομύρια ἀνθρώπων, ὄχι μόνον οἱ Χριστιανοὶ ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ προηγημέναι θρησκείαι. Ἡ διὰ μέσου τῶν αἰώνων κοινὴ τῶν ἀνθρώπων πίστις καταδεικνύει τὴν ἀλήθεια ταύτην (ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ ἀ π ό δ ε ι ξ ι ε ι ς),

β) ἡ τάσις παντὸς ἀνθρώπου πρὸς τέλος ἀνώτερον τῆς ὡμῆς πραγματικότητος, πρὸς τι πρότυπον ἰδανικόν, ὑπερκόσμιον τέλος καὶ σκοπόν, τὸ ὅποῖον δὲν κατορθώνει νὰ ἐκπληρώσῃ εἰς τὸν ἐπίγειον τοῦτον κόσμον, ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν ἄλλου τελειότερου καὶ διαρκεστέρου κόσμου, εἰς τὸν ὅποῖον ὁ σκοπὸς οὗτος θὰ ἐκπληρωθῇ (τ ε λ ο λ ο γ ι κ ῆ ἀ π ό δ ε ι ξ ι ε ι ς),

γ) ἐφ' ὅσον κατὰ τὰ προηγουμένως λεχθέντα ἡ ψυχὴ εἶναι διάφορος τῆς ὕλης, αὐλος, μορφουμένη ἐν τῇ ζωῇ εἰς μίαν προσωπικότητα καὶ διαρκῶς τελειοποιουμένη, δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ πιστεῦθῃ τις ὅτι ἡ πρὸς τὴν τελειοποίησιν ταύτην διαμορφουμένη προσωπικότης χάνεται καὶ διαλύεται (ὄ ν τ ο λ ο γ ι κ ῆ ἀ π ό δ ε ι ξ ι ε ι ς),

δ) εἰς τὴν ἐπίγειον ζωὴν οὔτε ὁ ἐνάρετος πάντοτε ἀμείβεται διὰ τὰς ἀγαθὰς πράξεις του οὔτε ὁ κακὸς διὰ τὰς κακὰς πάντοτε τιμωρεῖται, τοῦναντίον πολλάκις εὐημερεῖ καὶ προάγεται. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν συμβιβάζεται οὔτε πρὸς τὸ αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης οὔτε πρὸς τὸ συναίσθημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἠθικῆς τάξεως, τὸ ὅποῖον ἀπαιτεῖ ἀμοιβὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τιμωρίαν τοῦ κακοῦ. Ἐφ' ὅσον ὅμως διὰ τοῦ θανάτου δὲν γίνεται ἡ ἀνταπόδοσις αὕτη, πρέπει κατὰπάντα λόγον καὶ δικαιοσύνην νὰ γίνῃ ἐν τῇ ζωῇ πέραν τοῦ τάφου, πράγμα τὸ ὅποῖον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ ἀν' ἐπέξῃ ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον.

Κατὰ ταῦτα λογικῶς σκεπτόμενοι καὶ μάλιστα ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως κρίνοντες δεόν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀ θ α ν α σ ί α ν τ ῆ ς ψ υ χ ῆ ς .

Παρὰ ταῦτα οὐχὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι παραδέχονται τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Οἱ ὕλισται Haeckel κ.ἀ. δὲν παραδέχονται ὅτι ὑπάρχει ἰδίᾳ ψυχὴ, χωριστὸς φορεὺς τῆς συνειδήσεως ἀνεξάρτητος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅτι τὸ σῶμα, ἡ ὕλη, καὶ μάλιστα ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ὁ φορεὺς, ἡ πηγὴ τῶν ψυχικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια εἶναι κινήσεις τῶν ἐγκεφαλικῶν ἀτόμων ἢ ἀποτελέσματα τῆς κινήσεως αὐτῶν.

Ἄλλὰ καὶ μετὰξὺ τῶν ἐναντία πρὸς τοὺς ὕλιστάς φρονούντων, τῶν

ἰδεολόγων, πλήρης συμφωνία περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δὲν ὑπάρχει, διότι ἄλλοι μὲν τούτων (Herbart, James, Renouvier κ.ά.) παραδέχονται προσωπικὴν τὴν ἀθανασίαν, ἄλλοι δὲ ὡς ὁ Kant ὅτι, καὶ ἂν δὲν ἠλήθευεν ἡ παραδοχὴ αὕτη τῆς ἀθανασίας, θὰ ἔπρεπε διὰ πρακτικούς λόγους νὰ τὴν παραδεχθῶμεν.

Ἄφ' ἐτέρου ἄλλοι τῶν φιλοσόφων πιστεύουν ὅτι μετὰ θάνατον ζῶμεν ὄχι ἡμεῖς, ἀλλ' ὅτι συνεχίζεται ἡ ζωὴ ἡμῶν διὰ τῶν ἄλλων, εἴτε δηλ. διὰ τῶν κληρονομημένων πρὸς τὰ τέκνα ἡμῶν ψυχικῶν προδιαθέσεων καὶ ἰδιοτήτων εἴτε διὰ τῶν ἔργων ἡμῶν, ἅτινα καταλείπομεν ὅπισθεν ἡμῶν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, εἴτε διὰ τῆς προσπαθείας, τὴν ὁποίαν θὰ ἔχωμεν καταβάλλει, ὅπως καταστήσωμεν τὴν ζωὴν τῶν μελλουσῶν γενεῶν ὠραιότεραν καὶ εὐτυχεστέραν. Διὰ τῆς συνεργίας ἡμῶν ταύτης πρὸς βελτίωσιν καὶ πρόοδον τῶν ἐπερχομένων γενεῶν θὰ ἐξακολουθήσωμεν νὰ ζῶμεν ὡς τμῆμα τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων, δι' ἣν ζωὴν ἀφιερῶσαμεν ἡμεῖς τὴν ἰδικὴν μας ζωὴν.

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ ῥεαλιστικὴ καλουμένη πίστις καὶ θεωρία περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.

Ἡ ἰδεαλιστικὴ ὅμως περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἄποψις, ὡς ἡ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἶναι ὅλως διάφορος. Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὅταν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς ἀπὸ τοῦ σώματος εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀμαρτημάτων, «εἰς τὸ ὅμοιον αὐτῇ, τὸ αἰεδὲς ἀπέρχεται, τὸ θεῖόν τε καὶ ἀθάνατον καὶ φρόνιμον, οἷ ἀφικομένη ὑπάρχει αὐτῇ εὐδαίμονι εἶναι» (Πλάτωνος Φαίδων 81α).

Τὰ αὐτὰ περίπου παραδέχεται καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διὰ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου λέγοντος ὁ τῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος ἀκούων . . . «μεταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν», καὶ «ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσει εἰς τὸν αἰῶνα». Ἐπίσης δὲ καὶ διὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου κηρύττοντος· «εἰ δὲ ἀπεθάνομεν ἐν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ».

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ποῖα εἶναι τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα τῆς ψυχολογίας;
2. Πῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπάρχει ψυχὴ;
3. Πόθεν προήλθεν ἡ ψυχὴ;
4. Τίνες αἱ θεωρίαι περὶ τῆς σχέσεως σώματος καὶ ψυχῆς;

5. Τίνας τῶν θεωριῶν τούτων προκρίνετε καὶ διατί;
6. Διατί τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως σώματος καὶ ψυχῆς εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων ψυχολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων;
7. Ποῖαι αἱ ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις;
8. Τίνα σχέσιν ἔχει ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ;
9. Δώσατε σύντομον ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ περιεχομένου τῆς ψυχολογίας ταύτης.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας	Σελίς	9—11
Χαρακτήρ τῶν ψυχολογικῶν φαινομένων 9		
Ἡ ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη	Σελίς	11—16
Σύντομος ἱστορία τῆς ψυχολογίας 11. — Κλάδοι τῆς ψυχολογίας		
13. — Ἀξία τῆς ψυχολογίας 15.		
Αἱ μέθοδοι τῆς ψυχολογίας	Σελίς	16—20
Ἀσκήσεις 19—20.		

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

Ἄψυχικός βίος ὡς ὀργανική ἔνστικτος καὶ ψυχικαὶ λειτουργίαι ..	Σελίς	21—24
Ἀσκήσεις 24.		

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

Συνειδήσις καὶ ἀσυνειδήτων	Σελίς	25—27
Ἐννοια τῆς συνειδήσεως 25. — Περιεχόμενον τοῦ ἀσυνειδήτου 26. —		
Ἀσκήσεις 27.		

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Προσοχή	Σελίς	28—33
Ἐννοια τῆς προσοχῆς 28. — Εἴδη προσοχῆς 29. — Ἰδιότητες τῆς		
προσοχῆς 29. — Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν προσοχὴν 30.		
Διαφέρον	Σελίς	31—33
Ἐννοια 31. — Εἴδη διαφερόντων 32. — Ἀσκήσεις 33.		

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

Αἰσθήσεις καὶ αἰσθήματα	Σελίς	34—47
-------------------------------	-------	-------

Ἔννοια τοῦ αἰσθημάτος 34. — Ἰδιότητες τῶν αἰσθημάτων 36. —
 Εἶδη αἰσθημάτων 36.

Ἀντίληψις Σελίς 47—55

Αἶσθημα καὶ ἀντίληψις 47. — Εἶδη ἀντιλήψεων 48. — Ἀντίληψις
 καὶ συνθετικὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος 48. — Αἱ ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων
 πλάναί 49. — Ἀντίληψις χώρου καὶ χρόνου 50. — Παρατηρητικότης 53. —
 Ἀσκήσεις 54—55.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Παράστασις Σελίς 56—60

Ἔννοια — ὄρισμός 56. — Εἶδη καὶ ἰδιότητες τῶν παραστάσεων 56. —
 Εἰδητικὴ ἱκανότης 57. — Συνειρμός καὶ ἀνάπλασις τῶν παραστάσεων
 57. — Νόμοι τοῦ συνειρμοῦ 58. — Ἀσκήσεις 60.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Κυρίως νόησις Σελίς 61—72

Ἔννοια τῆς νοήσεως 61. — Εἶδη νοήσεως 61. — Ὅροι νοήσεως 63. —
 Νόησις καὶ προσωπικότης 63. — Νόησις καὶ εὐφυΐα 63. — Νόησις καὶ
 γλώσσα 64. — Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν νόησιν 65. — Διαφορὰ
 μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν 65. — Ἐλεγχος τῆς εὐφυΐας
 66. — Κλίμαξ γενικῆς εὐφυΐας 69. — Ὅμαδικὰ καὶ πρακτικὰ τέστ εὐ-
 φυΐας 72. — Κριτήρια ἐπιδόσεως καὶ εἰδικῶν ἱκανοτήτων 72. — Ἀσκή-
 σεις 72.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Μνήμη Σελίς 73—81

Ἔννοια τῆς μνήμης 73. — Ἀνάμνησις 73. — Μνημονικαὶ λειτουργίαι
 74. — Ἰδιότητες μνήμης 74. — Μέθοδοι ἀπομνημονεύσεως 76. — Μνήμη
 καὶ λήθη 77. — Ἀνωμαλία τῆς μνήμης 78. — Μαρτυρία καὶ πλάνη 79. —
 Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν μνήμην. Μνημονικοὶ τύποι 80. —
 Σημασία τῆς μνήμης 81.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Μάθησις Σελίς 82—88

Ἔννοια τῆς μαθήσεως 82. — Νόμοι τῆς μαθήσεως 82. — Ἀρχαὶ καὶ
 μέθοδοι σπουδῆς 84. — Μάθησις καὶ κόπωσις 86. — Κριτήριον αὐτοεξε-
 τάσεως μαθητοῦ 87. — Ἀσκήσεις 88.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Φαντασία Σελίς 89—95

Ἔννοια αὐτῆς 89. — Εἶδη φαντασίας 90. — Φύσις τῆς φαντασίας 90. — Φαντασία καὶ προσωπικότης 90. — Περιεχόμενον τῆς φαντασίας 90. — Φαντασία καὶ ἔμπνευσις 91. — Σπουδαιότης τῆς φαντασίας 91. — Καλλιέργεια τῆς φαντασίας 92. — Ἰδανικά — Ὀνειροπολήσεις — Ὀνειρεκ 92. — Ἀσκήσεις 95.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Συναίσθημα Σελίς 96—113

Φύσις καὶ μορφαὶ τοῦ συναισθήματος 96. — Εἶδη συναισθημάτων 98. — Πνευματικά ἢ ἀνώτερα συναισθήματα 99. — Ἑρμηνεῖα τοῦ συναισθηματικοῦ βίου 111. — Ἀσκήσεις 113.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΒΟΥΛΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Βούλησις Σελίς 114—127

Ἔννοια καὶ γενικὸς χαρακτήρ τῆς βουλήσεως 114. — Μορφαὶ καὶ εἶδη βουλήσεως 116. — Βουλευτικὴ πράξις 120. — Βούλησις καὶ ὑποβολή 123. — Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως 124. — Ἀσκήσεις 127.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

Χαρακτήρ καὶ προσωπικότης Σελίς 128—137

Ἔννοια τοῦ χαρακτήρος 128. — Ἔννοια τῆς προσωπικότητος 130. — Στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος 131. — Παράγοντες διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος 132. — Διαφορὰ χαρακτήρος καὶ προσωπικότητος 133. — Ὀμαλὴ καὶ ἀνώμαλος προσωπικότης 133. — Μέθοδοι διαγνώσεως τῆς προσωπικότητος 134. — Ἀσκήσεις 137.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

Μεταφυσικά προβλήματα τῆς ψυχολογίας Σελίς 138—146

Ἐπάρχει ψυχὴ ; 138. — Τί εἶναι ψυχὴ ; 139. — Ἡ ἀρχὴ τῆς ψυχῆς 142. — Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς 143. — Ἀσκήσεις 145.

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἄντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἔφ. Κυβ. 1946, Α 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Α', 1955 (X) — ΑΝΤΙΤΥΠΗ 100.000

Ἐκτύπῳσις — Βιβλιοδεσία I. ΓΚΟΥΦΑ — Ὀδὸς Πυθίου 88

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

